

**KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT BAĞLAMINDA
MEKTUPLAŞMALARIN YAZARLARIN EDEBİ
KİMLİKLERİNE ETKİSİ**

Fehime Şeyma KÖSE

Doktora Tezi

Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

2021

(Her hakkı saklıdır.)

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Fehime Şeyma KÖSE

KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT BAĞLAMINDA
MEKTUPLAŞMALARIN YAZARLARIN EDEBİ
KİMLİKLERİNE ETKİSİ

DOKTORA TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Cemile AKYILDIZ ERCAN

ERZURUM-2021

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "Karşılaştırmalı Edebiyat Bağlamında Mektuplaşmaların Yazarların Edebi Kimliklerine Etkisi" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

X Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

[22.11.2021]

[Fehime Şeyma KÖSE]

*** LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi **MADDE 6– (1)** Lisansüstü teze ilgili **patent başvurusu** yapılması veya **patent alma sürecinin devam etmesi durumunda**, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu **iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.**

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz **makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış** ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile **altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.**

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Cemile AKYILDIZ ERCAN danışmanlığında, Fehime Şeyma KÖSE tarafından hazırlanan bu çalışma 17/11/2021 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Şener BAĞ

İmza: Aslı Islak İmzalıdır.

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Cemile AKYILDIZ ERCAN

İmza: Aslı Islak İmzalıdır.

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Ahmet SARI

İmza: Aslı Islak İmzalıdır.

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Recai KIZILTUNÇ

İmza: Aslı Islak İmzalıdır.

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Meryem NAKİBOĞLU

İmza: Aslı Islak İmzalıdır.

Aslı ıslak imzalıdır

Prof. Dr. Sait UYLAŞ

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
ÖNSÖZ.....	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MEKTUP

1.1. MEKTUP	16
1.2. MEKTUP TÜRLERİ VE MEKTUBUN ÖZELLİKLERİ.....	18
1.2.1. Özel Mektuplarda Doğallık.....	20
1.2.2. Özel Mektup Dilinde Sadelik.....	21
1.2.3. Özel Mektupların Önemi ve Kullanım Amaçları.....	21
1.3. KADIN MEKTUPLARI.....	25
1.4. MEKTUP ROMANLAR	30
1.5. ALMAN EDEBİYATINDA MEKTUPLAR VE ÖRNEKLERİ.....	33
1.6. TÜRK EDEBİYATINDA MEKTUPLAR VE ÖRNEKLERİ	40
1.7. EDEBİ MEKTUPLAR VE MEKTUPLARIN EDEBİYATTAKİ YERİ VE ÖNEMİ.....	43
1.8. EĞİTİCİ MEKTUPLAR VE MEKTUPLARIN EĞİTİMDEKİ YERİ VE ÖNEMİ.....	44
1.9. AŞK VE SEVGİ MEKTUPLARI	45

İKİNCİ BÖLÜM

STEFAN ZWEIG- FRIDERIKE MARIA VON WINTERNITZ

2.1. STEFAN ZWEIG (28.11.1881-23.02.1942).....	49
2.2. FRIDERIKE MARIA ZWEIG (WINTERNITZ-BURGER) (04.12.1882- 18.01.1971)	51
2.3.1. İlişki	54
2.3.2. Aile.....	56
2.3.3. Tedirgin Ruh: Stefan Zweig.....	56
2.3.4. “Der Fliegende Salzburger” - Uçan Salzburglu	58

2.3.5. Edebi Kimlik	59
2.3.6. Sonun Başlangıcı.....	62
2.3.7. Sosyal Hayat	65
2.3.8. Yazım Stili	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PAUL CELAN-INGEBORG BACHMANN MEKTUPLAŞMALARI

3.1. PAUL CELAN	67
3.1.1. Paul Celan Çıkmazı.....	73
3.2. INGEORG BACHMANN	75
3.3. WIR LIEBEN EINANDER WIE MOHN UND GEDÄCHTNIS (BİRBİRİMİZİ (HAŞHAŞ/GELİNCİK) VE HATIRA GİBİ SEVİYORUZ).....	77
3.4. HERZZEIT (KALP ZAMANI).....	81
3.4.1. Edebi Kimlik	81
3.5. İNTİHAL SUÇLAMASI.....	88

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HALİT ÖZDEMİR ASAF ARUN'UN SABAHAT SELMA TEZAKIN'A MEKTUPLARI

4.1. HALİT ÖZDEMİR ASAF ARUN	91
4.1.1. Özgün Şair Özdemir Asaf	94
4.2. SABAHAT SELMA TEZAKIN	96
4.3. SANA MEKTUPLAR	97
4.3.1. Aşk Mektupları – Ben'i Sana Anlatma	97
4.3.2. Evlilik Mektupları– İkinci Ben'le Ben'i Sana Anlatma.....	99
4.3.2. Ayrılık Mektupları – Sen'i Sana Anlatma	102
4.3.3. Yazım Stili	103
4.3.5. Edebi Kimlik	104

BEŞİNCİ BÖLÜM
AHMED ARİF'İN LEYLA ERBİL'E MEKTUPLARI

5.1. AHMED ARİF.....	106
5.2. LEYLA ERBİL	109
5.3. LEYLİM LEYLİM.....	111
5.3.1. “Zalım Leyla”.....	113
5.3.2. İlişki	113
5.3.3. Aile.....	116
5.3.4. Tutuklu ve Sürgün Şair Ahmed Arif.....	116
5.3.5. Edebi Kimlik.....	117
5.3.6. Mektuplardaki Yazım Stili.....	120

ALTINCI BÖLÜM
ORTAK DEĞERLENDİRME

6.1. STEFAN ZWEIG- FRIDERIKE MARIA VON WINTERNITZ ZWEIG İLE PAUL CELAN- INGEBORG BACHMANN MEKTUPLARINDAKİ FARKLILIKLAR VE BENZERLİKLER.....	122
6.1.1. İlişki	122
6.1.2. Aile	124
6.1.3. İnanç Sorunsalı.....	126
6.1.4. Sosyal Yaşam	127
6.1.5. Yazım Stili	128
6.1.6. Edebi Kimlik	129
6.1.7. Umutsuzluk-İntihar	131
6.2. AHMED ARİF- HALİT ÖZDEMİR ASAF ARUN MEKTUPLARINDAKİ FARKLILIKLAR VE BENZERLİKLER.....	132
6.2.1. İlişki	132
6.2.2. Aile	133
6.2.3. Sosyal Yaşam	133
6.2.4. Yazım Stili	134
6.2.5. Edebi Kimlik	135
6.3. MEKTUPLARDAKİ GENEL BENZERLİK VE FARKLILIKLAR	136

6.3.1. İlişki	136
6.3.2.Aile	137
6.3.3.Sosyal Yaşam	137
6.3.4.Yazım Stili	138
6.3.5.Edebi Kimlik	139
6.3.6.Umutsuzluk	140
SONUÇ	141
KAYNAKÇA	147
EKLER	158
ÖZ GEÇMİŞ	162

ÖZET**DOKTORA TEZİ****KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT BAĞLAMINDA MEKTUPLAŞMALARIN
YAZARLARIN EDEBİ KİMLİKLERİNE ETKİSİ****Fehime Şeyma KÖSE****Tez Danışmanı: Prof. Dr. Cemile AKYILDIZ ERCAN****2021, 164 sayfa****Jüri: Prof. Dr. Cemile AKYILDIZ ERCAN (Danışman)****Prof. Dr. Ahmet SARI****Prof. Dr. Şener BAĞ****Doç. Dr. Recai KIZILTUNÇ****Doç. Dr. Meryem NAKİBOĞLU**

Bu çalışma, yazarların özel mektuplarının edebi yaşantılarına etkisini incelemektedir. İki dünya savaşı döneminde mektuplaşan Zweig çifti ve savaş sonrası Alman edebiyatı ile Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatından seçilmiş yazarların özel mektupları, biyografileriyle harmanlanarak analiz edilmiştir. Stefan Zweig ile Friderike Maria Zweig'in mektuplaşmaları (Wenn einen Augenblick die Wolken weichen), Paul Celan ile Ingeborg Bachmann'ın mektuplaşmaları (Herzzeit) ile Halit Özdemir Asaf Arun'un Sabahat Selma Tezakin'a mektupları (Sana Mektuplar) ve Ahmed Arif'in Leyla Erbil'e mektupları (Leylim Leylim) karşılaştırmalı edebiyat bağlamında incelenmiştir.

Altı bölümden oluşan bu çalışmada kuramsal çerçeve çizildikten sonra her bir yazar ve mektuplaşma ile ilgili analiz ve yorumlar mevcuttur. Çalışmanın sonunda ise ortak değerlendirme ile mektuplaşmalar arasında oluşturulan kodlamaların farklılıkları ile benzerlikleri tespit edilmiş, elde edilen veriler karşılaştırmalı edebiyat bağlamında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mektup, Karşılaştırmalı Edebiyat, Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, Savaş Sonrası Alman Edebiyatı

ABSTRACT

Ph. D. DISSERTATION

**THE EFFECT OF COMPARATIVE LITERATURE IN TERMS OF
CORRESPONDENCE ON WRITERS LITERAL IDENTITY**

Fehime Şeyma KÖSE

Advisor: Prof. Dr. Cemile AKYILDIZ ERCAN

2021, 164 pages

Jury: Prof. Dr. Cemile AKYILDIZ ERCAN (Advisor)
Prof. Dr. Ahmet SARI
Prof. Dr. Şener BAĞ
Assoc. Prof. Dr. Recai KIZILTIŇ
Assoc. Prof. Dr. Meryem NAKİBOĞLU

This study examines the effects of private letters written by authors on their literary lives. In this study, the determined authors' private letters which are selected from Republic Period Turkish Literature and Postwar German Literature are analyzed as combining with the biographies of the authors. The private letters' written by Stefan Zweig and Friderike Maria Zweig (Wenn einen Augenblick die Wolken weichen); Paul Celan and Ingeborg Bachmann (Herzzeit); and the private letters written by Halit Özdemir Asaf Arun to Sabahat Selma Tezakın (Sana Mektuplar); and the private letters written by Ahmed Arif to Leyla Erbil (Leylim Leylim) are examined in terms of comparative literature.

In this study which consists of six sections, after determining the academic framework, there is an analysis and comments on each one of the authors and their private letters. At the end of the study, the differences and similarities between the codes determined from the private letters are indicated via joint evaluation, and the data collected from this study is evaluated in terms of comparative literature.

Key words: Letter, Comparative Literature, Republic Period Turkish Literature, Postwar German Literature

ÖNSÖZ

Yazar ve şairlerin eserlerinin anlamlandırılabilmesi için, onların hayatlarını ve yaşadıkları dönemi iyi bilmek önemlidir. Edebiyat tarihi boyunca birçok yazar ve şair ile ilgili biyografiler kaleme alınmıştır. Fakat edebi kişiliklerin kendi duygu ve düşüncelerini yalın ve yapmacıksız olarak kaleme aldıkları özel mektupları, okurunun ruhunu hiçbir biyografi kadar dokunamamıştır.

Bu doktora tezi, yaşadıkları döneme damgasını vurmuş olan, ölümlerinden sonra da kendilerinden ve yapıtlarından sıkça bahsettiren yazar ve şairlerin özel mektuplarını ele almaktadır. Özellikle yazarların hayatlarını ve edebi gelişimlerini okura, doğrudan aktarmaları açısından değerlidir.

İki dünya savaşı dönemi ve savaş sonrası Alman edebiyatı ile Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatından seçilmiş olan yazar ve şairlerin duygu ve düşünce birlikteliği olan kişilerle mektuplaşmaları, onların özel hayatlarına dokunmayı da olanaklı kılmaktadır. Her bir mektubun analizi, yazar ve şairlerin eserlerine ve edebiyatına olduğu kadar, kişiliklerine de ışık tutmaktadır. Seçilen yazarların özel mektupları sayesinde yaşadıkları dönemin edebiyatını ve kültürünü de yazarların bakış açısı ve tecrübeleriyle değerlendirmek bu çalışma ile mümkün olmuştur.

Bu çalışmanın özel mektup / mektuplaşma kavramları ve karşılaştırmalı edebiyat alanı ile ilgilenen veya ilgilenecek olanlara yol göstermesi ümit edilmektedir.

Doktora eğitimim süresince en zor zamanlarında bile bana bilgi birikimiyle yol gösteren danışmanım Cemile AKYILDIZ ERCAN'a, pozitif enerjisiyle beni motive eden ve çalışmama yaptığı yorumlarla yolumu aydınlatan Ahmet SARI'ya, Türk edebiyatı alanındaki bilgi boşluğumu dolduran Recai KIZILTUNÇ'a teşekkürü bir borç bilirim.

Hayatımın her evresinde azmiyle bana örnek olan ve bilgeliğiyle yolumu aydınlatan babam Mesud TAŞ ve fedakârlığıyla hep yanımda olduğunu hissettiren annem Güner TAŞ'a ve kardeşlerime minnet ve sevgiyle teşekkür ederim.

Yorulduğumda ve ümitsizliğe kapıldığımda yaslanacak omuzum olan eşim Kadir KÖSE ve hayat enerjim, iyiki'm, kızım Zeynep Büşra KÖSE'ye teşekkür ederim.

ERZURUM-2021

Fehime Şeyma KÖSE

GİRİŞ

Her canlı türünün kendine ait bir iletişim şekli vardır. Bitkiler kökleri ve dalları hatta çiçekleri yoluyla birbiriyle iletişim kurarken, hayvanlar belli ses ve hareket kompozisyonları sayesinde birbirlerine mesajlar iletir, karşılıklı etkileşim sağlarlar. İletişim bağlamında en karmaşık düzen ise insanlara aittir. Her toplumun kültürel ve geleneksel gelişimine göre kendine özgü bir iletişim şekli ve sistemi vardır. Bu sistemin yadsınamaz yönü ise insanlar arasındaki yazılı iletişimidir.

İnsanlar yazının bulunduğu tarihten itibaren toplumsal gelişmeleri ve kendi kültürlerine ait unsurları kaleme almaya başlamıştır. Günümüzde bu yazılı kaynaklar sayesinde tarihin tozlu sayfaları aralanmış ve yaşanmış olaylar ile insan eylemleri, duygu ve düşünceleri günümüze kadar ulaşmıştır. Bir toplumun başka bir toplum ile iletişimi ve bilgi paylaşımı, karşılıklı yazılan mektupları, fermanları, bilgilendirme yazıları ve benzeri kaynakları geçmişin günümüze etkisini ortaya çıkarmıştır. Söz konusu yazılı kaynaklar arasında özel bir konuma sahip olan mektuplar yazının bulunduğu tarihten itibaren en etkili iletişim aracı olarak gösterilmiştir. Mektubu genel hatlarıyla değerlendiren Berbercan (2013) mektubun asıl anlamını “*yazılmış şey*” demek olduğunu savunmuştur. Bu tanıma göre “*mektuplardaki ortak amacın mektubun vasıta edilerek anlatılmak istenenin muhatap edilene nakledilmesidir.*” (Berbercan, 2013: 73) değerlendirmesini yapar ve yazılmış her şeyin mektup görevini üstlendiğini belirtir. Bu düşünce ile anıtların, yapıtların, yapıların ve çeşitli sanatsal etkinliklerini de geleceğe yazılmış birer mektup olarak değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkar.

Nurullah Ataç, kaleme aldığı “*Okuruma Mektuplar*” (2018) adlı eserinde mektubu değerlendirerek yazılmış her bir metnin veya oluşturulmuş her bir yapının geleceğe birer mektup niteliğinde olduğunu doğrular.

“Bir kere her yazı mektuptur. Şiir, hikâye olsun deneme, eleştiri olsun hepsi birer mektuptur. Her yazı bir mektup olduğu gibi bir resim, her ezgi, her yapı da birer mektuptur. Düşünen, duyan bir kimseden, düşünen, duyan başka kimselere haber, selam iletecek bir mektup.” (Ataç, 2018: 9-13)

Ataç bu cümleleriyle sadece yazılmış metinlerin değil anıtların, ezgilerin veya herhangi bir sanat eserinin de gelecek nesillere birer mektup niteliği taşıdığına vurgu yapar.

Bu düşünce Şanlıurfa’da tarihin sıfır noktası olarak adlandırılan Göbeklitepe’de bulunan kalıntıların üzerindeki kaligrafi ve semboller ile desteklenebilir. Bu yapıtları gelecek nesillere bırakılmış büyük bir miras, anı veya mektup olarak değerlendirmek pekâlâ mümkündür. Çünkü bunlar bize geçmiş ile ilgili bilgiler verirken aynı zamanda o dönemlerde yaşayan insanların geleceğe sanki iletilmiş üzere bırakılmış mektupları gibidir ve sadece onları okumamız ve yorumlamamız için gün ışığına çıkmıştır. Söz konusu yapıtlar sayesinde geçmiş dönemlerde yaşayan insanların yaşam tarzları ve kültürleri hakkında bilgi sahibi olunabilir. Aynı zamanda yıllar önce Ludwig von Beethoven veya Wolfgang Amadeus Mozart gibi ünlü sanatçıların yazmış ve bestelemiş olduğu eserler günümüz insanları için kaleme alınmış birer mektup görevi üstlenmişlerdir.

Yazının bulunmadığı çağlarda, insanların birbirlerine mektup görevi gören eşyalar gönderdikleri bilinir. Dolayısıyla mektup dışındaki nesnelerin de insanlar arasındaki iletişimi sağlayan birer vasıta olduğu söylenebilir. Bunun tipik örneği, İskitlerin kendileriyle savaştıkları İranlılara gönderdikleri sembolik nesnelerdir. Bu nesneler kurbağa, sıçan, kuş ve beş adet oktur. Bunların deşifre edilmesi için İran şahının etrafındaki bilge kişiler uzun fikir alışverişleri sonunda bu “eşya mektubu” okumayı başarır. Onların yorumlarına göre, İskitler bu mektupla; “*Kurbağa gibi suda gezinseniz de, sıçan gibi toprağa girseniz de, kuş gibi göğe uçsanız da bizim oklarımız sizi her yerde haklayacaktır*”(Kamal, 2012: 27-52) demek istemişlerdir. Bu anlamda mektuplar, haberleşme, bilgi verme ve tarihi olayları aydınlatacak bilgilerin yanı sıra, göz korkutma, uyarma gibi işlevleri de üstlenmiştir.

Bu çalışmada çözümlemek üzere seçtiğimiz yapıtların belkemiğini oluşturan “mektup” kavramı Türk Dil Kurumu’nca (TDK, 2021) “*Bir şey haber vermek, sormak, istemek veya duyguları bildirmek için birine çoğunlukla posta yoluyla gönderilen, zarfa konulmuş yazılı kâğıt, name*” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre mektup, insanların iletişimini sağlayan yazılı bir konuşma metnidir. Mektup, insanın duygularını, düşüncelerini, çevresinde yaşanan olayları, problemlerini, ihtiyaçlarını, taleplerini, sevgi ve özlemlerini yakınlarına anlatma gereksiniminden ortaya çıkmıştır. Bu gereksinimleri içeren mektuplar kaleme alınırken zamanla mektup yazmanın inceliklerini ve mektubun özelliklerini oluşturma ihtiyacı doğmuştur.

Mektup için belirlenen her bir özellik, mektup türlerinin ortaya çıkmasına zemin oluşturmıştır. Bu türler zamanla bir zemine oturtularak iki ana gruba ayrılmıştır. Bu gruplardan biri haberleşme, bilgilendirme veya uyarma görevini üstlenen resmi veya iş mektuplarıdır. Resmi ve iş mektupları anlaşılır bir dille yazılır ve duygulara yer vermez. Diğer grup ise daha çok özel konuların, duygu ve düşüncelerin ele alındığı özel mektuplardır. *“Özel mektuplar çoğunlukla kişilerin duygu ve düşünce birlikteliği olan kişi veya kişilere samimi bir dille yazdıkları ve durumlarını anlatan mektuplar”* (Kahraman, 2006: 127) olarak değerlendirilir. Kısaca, kişilerin arkadaşlarına, ailelerine, çocuklarına, sevgiliye veya eşe, aynı dönemde yaşamış olan meslektaşlarına yazmış oldukları mektuplar özel mektup kategorisinde değerlendirilmektedir.

Özel mektuplar çoğunlukla insanın kendi duygu ve düşüncelerinin hiçbir engel olmadan yalın bir şekilde ifade edildiği, paylaşıldığı yazılı metinlerdir. *“Mektup, âşıkların (ve dostların) iç dünyalarını, duygularını, düşüncelerini, itiraf ve temennilerini yansıtmak için kullanılan bir araçtır.”* (Tekin, 2001: 227). Bu mektuplarda çoğunlukla üstü kapalı konular ele alınmaz. Zaten yazar, içinde bulunduğu durumu ve duygularını açık bir şekilde yazmak istediği için kendi ruhunu açabileceği en yakın insana içini dökmek amacıyla mektuplarını kaleme alır. Bu düşünceden yola çıkarak yazılan veya okunan mektuplar, okuruna yazarın iç dünyasına dâhil olma olanağı sağlar. Ay, *“Yazdığım mektuplar kadar, okuduğum mektupları da unutamıyorum.”* (Ay, 2006: 124) cümlesiyle aslında mektubunu okuduğu kişileri, mektupta aktarılan duygu ve düşünceleri unutamadığı görülür. Bu durum okura mektubunu okuduğu yazarların veya kişilerin iç dünyalarına dâhil olma olanağı sağlar.

Günümüzde mektup denildiği zaman resmi veya iş mektuplarından çok özel mektupların akla gelmesi de özel mektupların resmi mektuplardan daha çok duygu ve düşüncelere yer vermesi ve insan hayatından gerçek kesitleri okuruyla paylaşmasından kaynaklanır. Özellikle Germanistik ile uğraşan çoğu bilim insanının aklına özel mektuplar denilince öncelikle Franz Kafka’nın sevgilisi Milena’ya ya da babasına yazdığı mektuplar gelir. Martin Heidegger ile Hannah Arendt, Epik tiyatronun babası sayılan Bertolt Brecht ile eşi Helene Weigel; Avusturyalı psikiyatrist yazar Arthur Schnitzler ile (19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında) Viyanalı aktrist Adele Sandrock arasındaki mektuplar da yine Alman edebiyatında yazılmış önemli mektuplara birer örnektir.

Sadece sevgili ya da karşı cinse yazılan mektuplar değil aynı zamanda dostlara yazılan mektuplar da özel mektup kategorisinde değerlendirilmektedir. Bu mektuplara örnek olarak Alman edebiyatında, aydınlanma döneminin önemli edebiyatçı ve çevirmenlerinden Martin Wieland ve kadın edebiyatına öncülük eden Sophie Von La Roche'un birbirini edebi bağlamda besleyen mektuplarını; dostluk bağlamında Klasik döneme damga vuran iki yazar olarak Johann Wolfgang von Goethe ile Friedrich Schiller'in, Stefan Zweig ile Hermann Hesse'nin, Thomas Mann ile Hermann Hesse'nin; İsviçreli yazarlar Max Frisch ile Friedrich Dürrenmatt gibi yazarların mektupları örneklerimizden sadece bir kaçıdır.

Türk edebiyatında aşk mektupları denilince akla ilk gelen mektuplar Nazım Hikmet'in Piraye'ye yazdığı mektuplardır. Bu mektupların yanı sıra Orhan Veli'nin Nahit Hanım'a, Sabahattin Ali'nin ailesine, Abidin Dino'nun eşi Güzin Dino'ya yazdıkları mektuplar Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Sevgili veya eşe hitaben yazılmış olan bu mektuplar, okura, sanatçıların ve yazarların iç dünyası hakkında bilgiler vermektedir. Aynı zamanda Sait Faik Abasıyanık'ın Orhan Kemal ve Fazıl Hüsnü Dağlarca'ya, Sabahattin Ali'nin Aziz Nesin'e, göçmen yazar olan Saliha Scheinhardt'ın Aziz Nesin'e, Tezer Özlü'nün Leyla Erbil'e, Orhan Kemal'in Fikret Otyam'a yazdığı mektuplar, Türk edebiyatında yazar ve şairlerin dost mektuplarına birer örnek teşkil eder. Bu yapıtlar ayrı ayrı incelendiğinde, yazarıyla ilgili önemli bilgileri gün yüzüne çıkarabilir. Bunun yanı sıra dönemin politik, toplumsal ve kültürel özellikleri hakkında da bilgiler verebilir.

Becker ve Contarin (2000) "*Mektuplar geçmişten beri iletişim aracı, kendini anlatma, gerçekleri ortaya koyma, diğer insanlarla iletişim kurma ve kendi ruhunu ortaya çıkarmak için kullanılan bir iletişim aracıdır.*" (Becker ve Contarin, 2000: 150) şeklindeki görüşleri bizim de tezimizde ele alacağımızı düşünceyi destekler. Özellikle "kendi ruhunu ortaya çıkarmak" cümlesi ile yazarların mektuplarının içinde gizlenmiş duygu ve düşüncelerin mektupları yoluyla ortaya çıktığını görülür. Söz konusu duygu ve düşünceler de yazarların edebi çalışmalarıyla yoğrulduğunda, yazarın daha iyi tanınması açısından büyük önem arz eder.

Söz konusu düşünceye karşın, Ingeborg Bachmann'ın, "*Frankfurt Dersleri*" eserinde günce ile ilgili olarak, "*Yazındaki çeşitli ben olasılıklarının, uydurmaca*

benlerin, maskeli benlerin, indirgenmiş benlerin, elle tutulan ya da ele geçemeyen benlerin ayırımına vardık(tan) (Sayın, 1989: 49-50) sonra “*ben diyen kişinin yazara ne ölçüde özdeş olduğunun belirsizleştiğini savunması ve kaçınılmaz olarak ben-biçiminde*” (Sayın, 1989: 54) olan günce türündeki ben’in bile yazarla büsbütün özdeşleşip özdeşleşmediğini sorguladığı görülür. Kuşkusuz bu durum mektuplar için de geçerlidir. Günce türünde insanın kendisine bile itiraf etmekten sakındığı duygu ve düşüncelerini mektup aracılığıyla, en yakını bile olsa, paylaşmaktan hoşlanmadığı veya duygu ve düşüncelerini hangi oranda doğru bir şekilde paylaştığı sorunu ortaya çıkabilir.

Bachmann’ın aynı eserinde,

“Günce beninin ayrıca mektup beni gibi sahip olduğu bir özellik ise, onun ben kişisini yaratmak zorunda olmayışıdır. [Yazar] yoluna ister adım adım devam eder, isterse sıçramalarla ilerler, istediği yerde sözünü keser, istediği şeye dokunur, istemezse yanından geçer gider. Yazar biçimin arkasına saklanarak oraya gizlenmiştir.” (Sayın, 1989: 53-54)

cümlesi dikkat çekicidir. Bachmann’ın bu söylemlerine, “özel mektubun doğallığı” bölümünde detaylı bir şekilde yer verilecektir.

Biz, Bachmann’ın her iki düşüncesine katılsak da, analizini yapacağımız mektupların yazarların iç dünyalarını ve benliklerini samimi bir şekilde aktardıklarını varsayacağız. Zira özel mektupları diğer mektuplardan ayıran özel bir mahremiyet söz konusudur. Bu mektuplarda sadece günlük duygu ve düşüncelere değil; hayallere, umutlara, serzenişlere, mutsuzluklara, umutsuzluklara, ileriye dönük düşüncelere de yer verilir. Sürekli yazı ile içli dışlı olan, söylemek istediklerini kalemi aracılığıyla insanlara aktarmaya çalışan edebi kişiliklerin özel mektupları ise edebi kişiliği olmayan insanların mektuplarından daha çok dikkat çeker. Çünkü burada Rosa Luxemburg’un (2006) da dediği gibi yeryüzünde “*birbirinden bir insan yaratma görevini başka hiçbir çift üstlenmemiştir*” (Luxemburg, 2006). Buradaki çiftten kasıt, birbirine mektup yazan, birbirini mektupları aracılığıyla eğitmeye ve karşısındaki insanın dünya görüşü ile yazım hayatını geliştirmeye çalışan edebiyatçılar ve sanatçılardır. Nitekim edebiyatçı ve sanatçılar duygularını kâğıda nasıl aktaracaklarını çok iyi bildikleri gibi, bunu sevdiği insanın gelişimi için de kullanarak olağanüstü yazılar ortaya çıkarabilirler. “*Mektup, insanın duygularını çevresinde olup bitenleri yakınlarına bildirme ihtiyacından*

doğmuştur. Böylece mektup; yazarın sığındığı, sıkıntılarını unuttuğu, ya da onları sayıp dökmekle dinlendiği tatlı bir alan olarak kalacaktır.” (Kavcar, Oğuzkan ve Aksoy, 2015: 228-229). Kavcar’ın bu düşüncesi Luxemburg’un yazarın duygu ve düşüncelerini açıkça belirterek muhatabından “bir insan yaratmak” düşüncesi ile yazarların bütün duygu ve düşüncelerini mektuplarına aktararak aslında üzerlerindeki yükü de hafiflettikleri ve dinlendikleri bir alan oluşturdukları sonucuna varılabilir. Bu düşünce de Bachmann’ın mektuplarda veya güncelerde yer alan “ben”in gerçek bir “ben” olup olmadığı düşüncesini olumlamaktadır.

Yazarların mektuplarının bir başka özelliği ise mektuplarda yer alan edebi faaliyetler ve eserlerin tanıtımı veya oluşum aşamalarının mektuplara montelenmesi durumudur. *“Yazar, eserini kaleme almadan önce bir “ön-metin” oluşturur. Bu ön metin yapının doğuşu, oluşumu, geçirdiği dönüşümleri ile ilgili temel bilgileri barındırır. İyi hazırlanmış bir ön metin, eserin dokuma sürecini okurların gözleri önüne taşımış olur.”* (Rifat, 2017: 30-31). Bu bakış açısıyla, yazarların özel mektuplarının da yapıtlarını oluşturmada önce hazırladıkları birer ön-metin olduğu düşünülebilir. Bu durum şüphesiz her bir mektup için geçerli değildir. Fakat edebiyatçıların özel mektuplarının çoğunda eserlerinden bahsetmeleri, hatta eserlerinde ele alacakları konuları veya henüz yayımlanmamış şiirlerini ilk defa bu mektuplarında kullanmaları, mektupları birer “ön metin” olarak değerlendirmeyi olanaklı kılar.

Türkçe kaynaklarda birçok derginin mektup özel sayıları olduğu görülmüştür. Bu dergiler arasında “Hece Dergisi Mektup Özel Sayısı”, “Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi Mektup Özel Sayısı”, “Atatürk Yolu Dergisi Mektup Özel Sayısı” gibi dergiler bu alana örnek olarak verilebilir. Bu dergiler incelendiğinde de yine özellikle duygu ve düşün birlikteliği olan edebi kişiliklerin birbirlerine yazdıkları mektuplardan kısaca bahsedildiği ve detaylı bir şekilde incelenmediği, özellikle Türk edebiyatında isim yapmış kadın edebiyatçıların mektuplarının olmamasına hemen hemen yer verilmemiş, bu konu çoğunlukla yok sayılmıştır.

Henüz 1800’lü yıllarda, Alman edebiyatında kadın mektuplarının öneminin anlaşıldığı görülmektedir. Bu bağlamda 1833 yılında Karl Friedrich Varnhagen’in eşi Romantik salon kültürünün öncü isimlerinden biri olan Rahel Varnhagen’in mektuplarını bir araya getirerek *“Rahel, Ein Buch des Andenkens für ihre*

Freunde”(Fliedl, Wagner, 2003: 58) (Rahel, Arkadaşları İçin Bir Anı Kitabı) isimli bir kitap oluşturduğu görülür. Bu yapıt mektupların anı veya anıt olarak kullanılabileceğini gösteren bir başka örnek olarak görülebileceği gibi, erkeklerin yazın alanında etkili olduğu bir dönemde yine bir erkek tarafından kadının mektuplarına önem verilmesi ve bunu yayımlaması, Alman edebiyatında kadın mektuplarına ve yazınına verilen önemin delillerindendir. Sanatın ve edebiyatın insan üzerindeki etkisi bu ve benzeri eserler sayesinde yüzyıllardır gelişmiş ve insanları etkilemeyi başarmıştır. Bunun gibi yapıtlar insanların hayatında var olan ve hep var olacak olan duygu ve düşünceleri hatırlatmak ve gelecek nesillere bildirmek üzerine kurulmuştur. Bu yapıtlarda olduğu gibi geçmiş zamanda yaşamış ünlü edebiyatçı, düşünür, sanatçı ve bilim insanlarının mektupları, anıları, günlükleri veya hatıratları da onların günlük hayatının, edebiyatının ve sanatının birer tanığı niteliğindedir.

Alman edebiyatında Bertolt Brecht ile Helena Weigel’in, Kafka’nın Milena’ya yazdığı mektupları, Martin Heidegger ile Hannah Arendt’in ve daha birçok çiftin aşk mektuplarına rastlanmıştır. Son yıllarda ise özellikle daha önce yayımlanmamış olan mektuplarla ilgilenen araştırmacılar dikkat çekmektedir. Bu isimlerden biri Wolfgang Seibold’tur. Seibold, besteci Robert Schumann ile eşi Clara Schumann’ın müzisyen Franz Liszt ile ilişkilerini yazmış olduğu doktora tezinde Schumann’lar ile Liszt’in mektupları üzerinden yorumlamıştır (Seibold, 2005: 7-104). Bu araştırmacı bilim insanlarından bir diğeri de Hans Dierkes’tir. Friedrich Schlegel üzerine yapmış olduğu araştırmalarla tanınan yazar, Schlegel’in eşi Dorothea Veits ile nişanlı olduğu 1802 yılında yazdığı ve bu zamana kadar bilinmeyen mektuplarına ulaşmıştır. Bu mektuplar, Schlegel’i ve nişanlısı ile arasında yaşanan olaylar ile yayımcısı Friedrich Wilmen ve arkadaşları Helmina von Hastfer ile olan yakınlığını ve dostluğunu gün yüzüne çıkarmaktadır (Dierkes, 2013: 137-153).

Yukarıda bahsi geçen bilgiler ve araştırmalar doğrultusunda Alman ve Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan yazarların mektuplarını karşılaştırmalı olarak incelemek, her iki edebiyat ve kültür açısından önemlidir. Çalışmamızda ele alacağımız yazarların özel mektuplarından yola çıkarak onların ruhsal dünyalarında gelişen olayları ve edebi yönden gelişimlerinin yansımalarını özel mektuplar aracılığıyla irdeleme hedeflenmiştir. İki dünya savaşı döneminde ve sonrasında gerek eserleri gerekse özel hayatıyla ve hayata bakış açılarıyla önemli bir yere sahip olan Stefan Zweig (1881-

1942) ile Friderike Maria von Winternitz (1882-1971) ve savaş sonrası Paul Celan (1920-1970) ile Ingeborg Bachmann'ın (1926-1973) mektuplarını Alman edebiyatı kanadında ele alacağız. Türk edebiyatından ise Cumhuriyet döneminin önemli şairlerden Halit Özdemir Asaf Arun'un (1923-1981) ilk eşi Sabahat Selma Tezakın'a (1923-2002) yazdığı mektuplar ile Ahmed Arif'in (1927-1991) Leyla Erbil'e (1931-2013) yazmış olduğu mektuplarının kültürel, psikolojik ve özellikle yazınsal analizi çalışmanın odak noktasını oluşturmuştur.

Özellikle bu isimlerin ve onların özel mektupların seçilme sebepleri ve amaçları şunlardır:

- Türk edebiyatındaki kadınlar tarafından yazılan mektuplarının olmamasına ve mektup analizlerindeki boşluğuna dikkat çekmek,
- Türk ve Alman edebiyatında aynı dönemlerde yaşamış olan edebiyatçılar üzerinden Savaş Sonrası Alman Edebiyatı ile Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı dönemlerini irdelemek ve karşılaştırmak,
- Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan çağdaş yazarların Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı bağlamında eserlerini ve hayatlarını, ideoloji ve yaşamlarından dolayı yaşamış oldukları zorlukları değerlendirmek, bu zorlukların onların özel hayatlarına mektupları aracılığıyla yansımalarına değinmek,
- Alman edebiyatında önemli isimlerinden Zweig, Celan ve Bachmann'ın hayatlarını ve edebiyatlarını özel mektupları üzerinden analiz etmek ve değerlendirmek,
- Alman edebiyatında önemli bir yere sahip olan Savaş Sonrası Alman Edebiyatı ile Nasyonal Sosyalizmin Yahudi yazarlar üzerinde bırakmış olduğu etkiyi iki farklı Yahudi yazar üzerinden değerlendirmek,
- Ele alınan bütün yazarların özel hayatlarına şahsi duygu ve düşüncelerine kendi kalemleri vasıtasıyla daha yakından bakabilmek,
- Yazarların hayatlarında özellikle kendileriyle düşün ve duygu birlikteliği olan önemli bir konuma sahip insanların etkilerini saptayabilmek için yazarların özel hayatlarını analiz etmek.
- Yazarların özel mektuplarında daha önce gün yüzüne çıkmamış hal, duygu, düşünce veya olayları deşifre etmek.

Belirlenen yazarlara yönelik yapılan bu tez çalışmasında özellikle birbirine yakın tarihlerde yaşamış edebiyatçılar seçilmiştir. Böylece, hem özel konuların hem de yaşadıkları dönemde gelişen tarihsel ve toplumsal olayların onları nasıl ve ne şekilde etkilediğini inceleme olanağı bulmak hedeflenmiştir. Yazarların etkilendikleri konuları ve olayları mektuplarında ele aldıklarını düşünerek, yaşadıkları tarihler arasındaki önemli olayları her iki dil, kültür ve edebiyat çerçevesinde değerlendirmek amaçlanmıştır. Aynı zamanda sadece kişiler arasında değil, kültürel bakış açısıyla da karşılaştırma yapma imkânı bulmak hedeflenmiştir. Belirlenen yazarların özel mektupları, onların otobiyografik ve biyografik bilgileriyle harmanlanarak, mektuplarda yer alan konu alanları alt başlıklar halinde analiz edilmiştir. Fakat çalışma çerçevesinde özellikle odaklanacağımız nokta, şair ve yazarların mektuplarına yansıyan edebi bakış açıları olmuştur.

Yazarları seçerken dikkat etmeye çalıştığımız bir başka husus ise çiftlerin edebi kişilikleridir. Karşılaştırmalı edebiyat bağlamında ele alacağımız çiftlerin mektuplarını her iki tarafın da edebiyatla ilişkisi olup olmamasına bağlı olarak seçilmiştir. Bu bağlamda, Paul Celan - Ingeborg Bachmann ile Ahmed Arif – Leyla Erbil çiftinin edebi olarak birbirlerini Halit Özdemir Asaf Arun- Sabahat Selma Tezakın ile Stefan Zweig – Friderike von Winternitz çiftinden daha çok etkilemiş olabileceğini düşünerek özellikle bu çiftlerin mektuplaşmaları irdelenmiştir.

Karşılaştırmalı edebiyat alanında genel olarak birçok eser ve yazar karşılaştırması yukarıda verilen örneklerde olduğu gibi, yapılmasına rağmen bir tür olarak mektuplar üzerinden edebi eserlerin karşılaştırmalı analizine Türkiye’de yapılmış çalışmalarda hemen hemen yer verilmediği görülmüştür. Bu araştırmadaki amacımız hem Alman hem Türk edebiyatında önem arz eden yazarların kimliklerini mektuplar üzerinden derinlemesine sorgulamaktır.

Bu hedef doğrultusunda yapacağımız çalışmanın sınırlarını belirlerken amaca ulaştırabilecek en uygun yöntemin “*karşılaştırmalı edebiyat bağlamında doküman analizi*” olduğu görülmüştür. Alman edebiyatı ve Türk edebiyatı çerçevesinde seçtiğimiz isimlerin karşılıklı analizi karşılaştırmalı edebiyata, onların yazdıkları mektupların analizi ise doküman incelemesi ve analizi ile yapılmıştır. Karşılaştırmalı edebiyat açısından bu çalışmayı ilginç kılan unsurlardan biri ise mektuplar aracılığıyla,

Ahmed Arif'in "Kürdün Gelini" adlı romanında olduğu gibi, yazarların daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış eserlerine, duygu ve düşüncelerine yer vermesidir. Bu düşüncemizi Hämmerle ve Saurer'in (2003) "*Mektup, yazıldığı döneme kadar bilinmeyen kişi, yer ve olayları tanımada etkilidir. Bu ürün okuruna hacimsel bir perspektif sunarak uzak mekânları birleştirir, az bilinen veya bilinmeyen olayları aydınlatır, iletişimi ve yoğunlaşmayı sağlayarak mekânı ve zamanı işlevsiz bırakır.*" (Hämmerle, Saurer, 2003: 28) yorumu desteklemektedir. Bu yorumdan da anlaşılacağı üzere, mektup bir arada olmayan kişilerin birbirlerini içinde bulundukları durumdan haberdar etme, duygu ve düşüncelerini aktarmada olduğu kadar, bilinmeyenleri de ortaya çıkarmakta etkili bir alandır. Böylece kişiler arasındaki iletişim, yazarların içinde bulundukları mekânı ve hatta zamanı aşarak, hem mekânın hem de zamanın işlevini yok etmiş olur. Böylece "zaman üstü" ve "ölümsüz" eser ve yazarlardan söz etmek mümkün olur.

Çalışmada mektuplar ana kaynağımız olmakla birlikte, kişilerin yaşamlarının incelenmesi amacıyla biyografileri ve otobiyografileri de ele alınmıştır. Böylece kişilerin özel yaşamları ve yaşadıkları dönem özellikleri ile dönem olayları ile ilgili tutarlı bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. Mektupların, kişilerin biyografileriyle birlikte değerlendirilmesi ve okunması durumu çalışmamıza "*metinlerarasılık*" kazandırmaktadır. İlk defa 1965 yılında Fransız yazar Julia Kristeva tarafından sınırları çizilen bu kavram, "*herhangi bir görüngüye sahip iki metin arasında var olan ilişki, iletişim, koşutluk ve karşıtlık, geçişkenlik ve transfer*" (Bulut, 2018: 2) şeklinde açıklanmıştır. Kişilerin biyografileri ile mektuplarının sentezlenmesi iki metin arasında var olan ilişkiyi ortaya çıkarabileceği gibi, yıllar önce var olan fikirlerin günümüze transferini de sağlayacaktır.

Mektuplarını analiz edeceğimiz yazarların biyografileri ikincil kaynaklar olmakla birlikte mektuplar doküman analizi, metin odaklı analiz, tarihsel analiz, otobiyografik analiz yöntemleri başta olmak üzere karma yöntem kullanılarak değerlendirilecek ve söz konusu mektupların derinlemesine okunması bu yöntemler yardımıyla gerçekleştirilecektir. Bu yöntemlerle çalışmamızda yer verdiğimiz yazarlara dair kişisel ve edebi verileri desteklemek hedeflenmektedir. Doküman analizi yöntemiyle mektuplardaki ana temalar (izlekler) belirlendikten sonra bu temalar her bir çiftin biyografi ve otobiyografileriyle harmanlanarak geniş bir yelpazede sunulmuştur.

Elde edilen izlekler daha sonra Türk ve Alman çiftler için önce kendi içlerinde daha sonra ayrı ayrı karşılaştırılacak ve “*benzerlikler-farklılıklar*” başlığı altında ayrı bir bölüm olarak ortaya konulmuştur.

Hem Türk hem de Alman edebiyatında mektuplaşma konusu ile yaptığımız veri tabanı araştırmalarında çeşitli araştırmacılar mektubun konumu ve önemine değinmiş, her iki edebiyatta da önemli bir yere sahip olan yazar ve şairlerin özel mektupları genel hatlarıyla ele almışlardır. Fakat yapılan çalışmaların çoklukla daha çok dost mektupları arasında sayılabilecek mektup türünü ele almış ve edebiyatçıların arkadaşları ve dostlarına yazmış olduğu mektupları konu edinmiştir. Düşün ve gönül birlikteliği olan insanların karşılıklı mektuplarına ise sadece birkaç cümle ile yer verilmiş, önemine kısaca değinilmiştir.

Bu çalışmalar ışığında edebiyatçıların mektuplaşmalarından eserlerine yansıyan unsurları daha yakından görmek ve seçtiğimiz yazarların hayatlarında “ilham kaynakları” olan sevgililerin yazarların hayatlarındaki ve edebiyatlarındaki yerlerini daha sağlıklı değerlendirebilmek için edebiyatçıların özel mektuplarının analizinin literatürde bir eksikliği gidereceği düşünülmektedir. Nitekim özel mektupların analizi bize, seçtiğimiz yazarların iç dünyalarının kapılarını ardına kadar, hiçbir sansüre ve yapmacıklığa uğramadan açacak, onları en gizli saklı yönleriyle tanımamıza vesile olacaktır. Türk ve Alman edebiyatı kapsamında karşılaştırmalı bir bakış açısıyla değerlendirmeye çalışacağımız mektuplaşmaların bir karşılığı Almanca ve Türkçe veri tabanlarında rastlanılmamış olması da bu çalışmanın özgün değerini ve önemini ortaya koymaktadır.

Türk ve Alman yazınından belirlenen yazarların özel mektupları ile edebiyatları arasındaki ilişkiyi karşılaştırmalı edebiyat bağlamında ele alan bu çalışma 6 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde yazılı kaynaklar arasında önemli bir yere sahip olan mektup türünü tanıttıktan sonra mektup ve mektuplaşma tarihi ile ilgili bilgi verilecektir. Mektuplaşmanın zamanla sadece durum bildiren ve duygulardan arınmış bir şekilde gazetenin yerini tuttuğu dönemlerden, duygu ve düşünce aktarımı sağlayan belgelerin tarihsel süreci bu alt başlıkta ele alınacaktır. Mektuplaşma tarihinden sonra mektup yazımıyla birlikte gelişen mektup türleri ve mektubun özellikleri ele alınacak, özellikle mektup yazımında edebiyata damgasını vuran kadın yazarların mektuplarına

değinilecektir. Kadınların mektuplarında yer verdikleri duygu ve düşüncelerin etkisiyle yeni bir edebi tür olarak karşımıza çıkan mektup romanların Alman ve Türk edebiyatına yankısı ve örnekleri de yine mektup ana başlığı altında alt başlık olarak irdelenecektir. Mektup romanların edebi hayatta yer bulmasıyla mektup yazımının değer ve önem kazandığı yıllardan itibaren ve öncesinde Alman edebiyatında yazılmış olan mektuplara ve örneklerine baktıktan sonra mektup yazımının ve öneminin Türkiye’de ve Türk edebiyatındaki yansımalarına ve örneklerine yer verilecektir. Alman ve Türk edebiyatında verilecek olan bu örneklerden yola çıkarak edebiyatçıların özel mektuplarının da edebi bir tür olarak nitelendirilmesi konusu ele alınacak, edebi mektupların özellikleri ve mektubun edebiyattaki yeri ve önemine değinilecektir. Edebiyatın ve mektup yazımının aynı zamanda yazan ve okuyan kişiyi eğittiği ve belli bilgiler içerdiği öngörülmektedir. Bu sebeple, mektupların eğitimdeki yeri ve önemine de mektupların edebiyattaki yerinden sonra değinilecek ve mektubun edebiyat ve eğitim bilim dalları içerisindeki durumu ve etkisi değerlendirilecektir. Son olarak mektup ana başlığı altında çalışmamızın odak noktasını oluşturan aşk ve sevgi mektuplarının Alman ve Türk edebiyatındaki yansımalarına bakılarak, dünya edebiyatından aşk mektuplarına ve edebiyatçıların duygu birlikteliği olan kişilere yazdıkları mektuplardaki edebi yansımalarına bakılacaktır. Birinci bölümü sonlandırmadan önce, seçtiğimiz mektupların inceleneceği “karşılaştırmalı edebiyat” kavramı metodolojik olarak açıklanacak ve bu yöntemin tarih içerisindeki gelişimine ve kapsadığı alanlara değinilecektir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde savaş sonrası Alman edebiyatında önemli bir yere sahip olan, çalışmaları ve eserleri onlarca dile çevrilen ve yaşadığı dönemde kitaplarının yakılmasına rağmen ölümünden sonra dahi dünyanın her yerinde binlerce okurla buluşan Stefan Zweig ile ilk eşi Friderike Maria von Winternitz 1912 yılında başlayan ve Stefan Zweig’in kendi hayatına son verdiği 1942 yılına kadar süren mektuplaşmalarının analizi yapılacaktır. Söz konusu mektuplar Stefan Zweig ile Friderike Maria von Winternitz biyografik bilgileri ile harmanlanacak ve mektuplarda geçen olaylar ile edebi unsurlar biyografik bilgilerle desteklenecektir. Stefan Zweig’in Nasyonal Sosyalist rejimin etkilerini ve yıkımını öngördüğü yıllarda eşine yazmış olduğu mektuplardan, kendisinin ve kendisi gibi Yahudi olan yazarların durumu ile ilgili yorumları değerlendirilecek, onu korkuya, yokluğa ve intihara sürükleyen yaşam

süreci irdelenecektir. Stefan Zweig'in edebi ve özel yaşamının yer aldığı mektuplarının yanı sıra, eşinin de mektuplarının değerlendirileceği bu bölümde, Friderike Maria Zweig'in eşinin hayatında ve edebiyatındaki konumu değerlendirilecektir.

Üçüncü bölümde Stefan Zweig gibi Yahudi bir yazar olan Paul Celan ile onun yaşadığı süre boyunca vazgeçemediği aşkı Ingeborg Bachmann'ın 1948 yılında bir şiir ile başlayan ve Paul Celan'ın 1970 yılında gerçekleştirdiği intiharına kadar süren mektuplaşmalarının analizi yapılacaktır. Savaş sonrası Alman edebiyatının iki önemli ismi olan Celan ve Bachmann'ın edebiyatına ve özel yaşamlarına dair konuların ele alındığı mektupları iki yazarın da biyografik bilgileri sentezlendikten sonra yorumlanacak ve değerlendirilecektir. Celan ile Bachmann'ın birlikte oldukları yıllar içerisinde hayatlarına giren üçüncü (Celan'ın eşi Gisèle) ve dördüncü kişilerin (Ingeborg Bachmann'ın birlikte olduğu Max Frisch) onların özel ve edebi hayatlarındaki yansımalarına bakılacaktır. Paul Celan'ın hayatının en zor zamanlarını oluşturan ailesinin toplama kamplarında öldürülmesi ve intihal suçlamaları konusu ve bu olayların Celan'ın ruhunda oluşturduğu yıkım yine Celan-Bachmann mektuplaşmaları bağlamında değerlendirilecektir. Ana kaynak olan mektuplarda geçen her olay ayrıca ikincil kaynaklar ile desteklenecek ve yorumlanacaktır.

Savaş sonrası Alman edebiyatını kapsayan 1945 yılı ve sonrasında Türk edebiyatında Cumhuriyet dönemine rastlamaktadır. Karşılaştırmalı edebiyat kapsamında çalışmamıza dâhil ettiğimiz Türk yazarların Cumhuriyet dönemi yazarlarından olmasının Alman ve Türk edebiyatının ve kültürün karşılaştırılması açısından uygun olduğu düşüncesindeyiz. Bu düşünce ile çalışmamızın dördüncü bölümünde Cumhuriyet dönemi yazarlarından Halit Özdemir Asaf Arun ile eşi Sabahat Selma Tezakın Arun'un mektupları incelenecektir. Cumhuriyet ile aynı yaşta olan Arun'un üniversite yıllarında yazmaya başladığı mektupları askerlik görevi için gitmiş olduğu illerde yazdığı mektuplar ile askerden döndükten sonra eşinin İsveç seyahati boyunca yazmış olduğu mektupları içeren 3 ana bölümden oluşur. Bu bölümler kendi içlerinde ve genel olarak Özdemir Asaf'ın biyografik bilgileriyle harmanlanarak değerlendirilecektir. Asaf'ın babasının yokluğunda ailesine ve edebiyatına duyduğu aşk ile eşi ve kızı Seda Arun'a karşı duygu ve düşüncelerinin irdeleneceği mektuplar Asaf'ın hayatına genel bir bakışı mümkün kılacaktır. Diğer yandan yazarın aynı zamanda Fransızca diline olan hâkimiyeti ve Fransızca orijinallerinden yaptığı şiir

tercümelerine de değinilecektir. Çalışmamızın sınırlılığını oluşturacak olan Türk edebiyatında kadın mektuplarının olmayışı da yine bu bölümde ele alınacak ve bu sınırlılığın kaynağı araştırılarak varılan sonuçlar değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Çalışmamızın beşinci bölümünü ise yine Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatı yazarlarından Ahmed Arif'in Türk edebiyatında öykü yazarları arasında kendisini kanıtlamış bir kadın yazar olan Leyla Erbil'e mektupları ele alınacaktır. Halit Özdemir Asaf Arun ve Sabahat Selma Tezakın Arun'un mektuplarında olduğu gibi, burada da kadın yazarın mektuplarına ulaşamama sebepleri tartışılacak ve konu ile ilgili değerlendirme yapılacaktır. Ahmed Arif'in Leyla Erbil'e yazmış olduğu mektupların analizine geçilmeden önce her iki yazarın da biyografik bilgilerine bölümün başında yer verilecek, mektuplar bu bilgiler ışığında analiz edilecektir. Ahmed Arif'in eserlerinden dolayı 1951 yılında mahkûm edilmesi ve daha sonra gözetiminde tutulması kararından sonra, 1954 yılında başlayan mektuplar Arif'in tek taraflı duygu ve düşünceleri bağlamında irdelenecektir. Arif'in Leyla Erbil'e duyduğu aşkın şiirlerine ve edebiyatına yansımalarının konu edileceği bu bölümde imkânsız bir aşkın şairi hangi bağlamda etkilediği de değerlendirilecektir.

Altıncı bölümde ise Alman edebiyatı yazarlarından Stefan Zweig ile ilk eşi Friderike Maria Winternitz'in mektuplaşmaları ile Paul Celan ve Ingeborg Bachmann'ın mektupları kendi içlerinde farklılıkları ve benzerlikleri bağlamında değerlendirilecektir. Alman edebiyatçıların mektuplarıyla karşılaştırma yapmak için Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı yazarlarından Halit Özdemir Asaf Arun'un ilk eşi Sabahat Selma Tezakın Arun'a ve Ahmed Arif'in Leyla Erbil'e yazmış olduğu mektuplar yine farklılıkları ve benzerlikleri açısından kendi içlerinde değerlendirildikten sonra Alman ve Türk edebiyatı kapsamında ele alınan yazarların mektupları ve mektuplara yansıyan edebi unsurlar genel hatlarıyla karşılaştırılarak yorumlanacaktır.

Son bölüm olan sonuç bölümünde ise mektup bölümünde oluşturmuş olduğumuz alt başlıklar göz önünde bulundurularak "Benzerlikler-Farklılıklar" bölümünde elde ettiğimiz veriler sentezlenerek özel mektupların yazarların edebi gelişimlerine etkisi değerlendirilecek ve bulunan sonuçlardan yola çıkarak çalışma sonuçlandırılacaktır.

Atıf ve alıntı hususunda ve çalışmanın teknik diğer boyutlarının şekillendirilmesinde Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün *Tez Yazım*

Kılavuzu (2014) esas alınmıştır. Atıf ve alıntılar dipnot şeklinde (metnin altında) değil, gerektiğinde ana kaynağa daha rahat ulaşılabilmesi ve metnin anlam bütünlüğünü bozmaması adına güncel (Anglosakson Sistem) sisteme uygun olarak yapılan alıntılardan hemen sonra metin içine yerleştirilmiştir. Ayrıca bazı kelimelerin detaylı açıklaması dipnot şeklinde metnin altında verilmiş, böylece metnin anlamsal bütünlüğünün korunması hedeflenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEKTUP ve KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT BİLİMİ

1.1. MEKTUP

Yazın türlerinin en eskilerinden biri mektuptur. Hatta mektup türünün yazı ile yaşıt olduğu da söylenebilir. Ancak bu tür içerisinde bulunabilen en eski örnekler milattan önce 3050’li yıllarda yaşamış olan Mısır firavunlarının yazdığı diplomatik mektuplar ile milattan önce 1650-1200’lü yıllarda yazılmış olan Hitit krallarına ait olan Boğazköy arşivinde bulunan mektuplardır (Alikılıç, 2006: 73-77). Bu mektuplar anlatım ve dil özellikleri bakımından toplumsal yaşamın değişik görünümünden kesitler sunan bir tür tarihsel belge niteliğini taşır. Fakat bu tür mektuplar sadece haberleşme amacına yöneliktir. Kişinin duygu ve düşüncelerini sevdikleriyle paylaşmanın özel bir yolu olan mektup biçimi özel mektuplarsa henüz yeni sayılabilir.

İnsanların birbirleriyle konuşmaktan zevk almaları, hoşlanmaları, bunu da yaşama sevincinin, mutluluğunun önemli bir parçası saymaları, tanıdıklarından, sevdiklerinden, içinde bulundukları kültürden ve sevdiklerinden ayrı düştükleri zamanlarda duyduklarını, gördüklerini mektuplarına aktarmaları pek eski zamanlara dayanmamaktadır. Böyle mektuplara bütün batılı edebiyatlarda 16. yüzyılda, daha doğrusu, Rönesans’ta rastlanır (Tuncel, 1964). İnsanların duygu ve düşüncelerini aktarma ihtiyacı zevklerin incelmesiyle birlikte kendini göstermiş, mektuplar yavaş yavaş kültür yuvaları olan salon hayatında sürdürülür hale gelmiştir. Bu salonlarda fantezilere, dedikodulara, fıkralara, hikâyelere, haberlere geniş ölçüde yer verilmeye başlanmıştır. Özellikle 17. yüzyıl içinde mektup türü bütün özelliklerine bu salonlarda gerçekleşen kültür buluşmaları ile kavuşmuştur denilebilir (Wilhelmy-Dollinger, 2000: 21).

Mektuplar 16. yüzyıldan önce tüm dünyada sadece haberleşmek amacıyla kullanılan araçlardır ve çoğunlukla gazetelerin yerini tutmuştur. Zaten çok fazla okur-yazar olmayan bu dönemde az sayıda kişi tarafından önemli bilgileri aktarmak amacıyla kullanılan vasıtaların ötesine geçmemiştir. Aslında mektup yazacak-yazılacak kadar uzakta olan kimselerle de bir tanışlık veya diyalog söz konusu değildir. Zira topluluklar halinde yaşayan insanlar zaten birlikte hareket etmiş, farklı insanlara ihtiyaç

duymamıştır. Zamanla bulunduğu toplumdan ve bulunduğu alandan farklı yerler görmek, farklı kültürler tanımak ve merak duygularını gidermek için farklı yerlere göç etme eğilimine giren insanlar, bulundukları yerleri terk etmeye başlamıştır. Bu terk ediş aslında kendilerini bulmak ve benliklerini gerçekleştirmek için bir adımdır. Bu amaç doğrultusunda ilerlemeye başlayan insanoğlu, evlerini ve köklerini terk etmeye başladığı tarihlerden itibaren hal, duygu ve düşüncelerini, birikimlerini, sevdiklerine, tanıdıklarına ve hatta kendilerinden sonra gelecek olan nesillere aktarma düşüncesiyle mektup yazmaya başlamış, yine aynı sebeplerle anıt veya tabletlere bilgi işlemeye başlamışlardır. Mektup yazma edimi de bu gelişmelerden etkilenerek sadece haber niteliği taşıyan belgeler olmaktan çıkıp, duygu ve düşüncelerin kaleme alındığı özel türler olarak karşımıza çıkmaya başlar.

Mektupların duygu ve düşünceleri yansıtmaya başlamaları bu gelişmeler ile birlikte 18. yüzyıl başlarına denk gelir. Bu gelişim süreci yaşam alanlarının genişlemesi veya artması ile bağlantılıdır. İnsanların duygu ve düşüncelerini rahat bir şekilde ifade etmeye başlamalarıyla ve bireyselleşmenin ön plana çıkmasıyla başlayan bu süreç, ailelerin küçülmesi ve bireylerin duygu ve düşüncelerini daha rahat bir ortamda dışa vurabilme olanaklarıyla gelişmiştir denilebilir (Reinlein, 2003: 43).

Mektubun önceleri sadece haberleşme aracı olarak kullanıldığı, zamanla şimdiki görevini, yani her türlü duygu ve düşüncenin, yaşanmışlıkların “paylaşılma” isteğini yerine getirir hale gelmesi bu bilgi alanını daha da genişletmiştir. 18. yüzyılın ilk yarısında mektup, haberleşme alanından, özel bir alana geçerek samimi bir alanı çağrıştırmaya başlar (Anton, 1995: 8). Nitekim duygu ve düşünce aktarımıyla birlikte mektuplar kişinin kendi kendisiyle hesaplaştığı bir “iç ben” yolculuğu ve bilinçaltına en yakın olan yerlerdeki olayların yazılı ifşası haline gelmiştir. Bu düşüncenin en bariz örneği Mısır’daki “çömelmiş yazıcı” heykelidir. Bu heykel, daha önceleri de mektupların sıkça yazıldığı, yazdırıldığı ve bu “yazıcıların” sadece dilekçe vb. resmi yazıları değil, aynı zamanda özel mektupları da yazdığına bir kanıttır. Dolayısıyla okuma yazma bilmeyen insanların başvuracakları ilk insanlar bu “yazıcılar” olmuştur (Tunçel, 2020: 305-321).

Burada insanın aklına başka bir insanın mektubunu kaleme almanın ne kadar zor bir iş olduğu gelebilir. Zira bilindiği üzere, mektup yazarken kişi kendisini karşısındakinin yerine koyar (ya da koyması gerekir) ve mektubu o şekilde kaleme alır

(ya da alması gerekir). Bu empati sürecinde dikkat edilmesi gereken en önemli konu ise, kişinin sadece mental olarak değil, duygusal olarak da kendisini karşısındakinin yerine koymasındır. Yazar, karşısındaki insanın kendi düşündüklerini veya bildiklerini bildiğini var sayarak değil, okurun hiçbir şey bilmediğini düşünerek yazması olmalıdır. Yani yazar duygu ve düşüncelerini tam olarak açıklamalı ve karşısındaki insan tarafından anlaşılacak uğruna sade ve açıklayıcı bir dil kullanmalıdır. Bu durum mektup türlerini ve mektubun olmazsa olmaz özelliklerinin oluşmasına sebep olmuş, resmi ve özel mektup yazımında dikkat edilmesi gereken özellikler hakkında insanların düşünmesine yol açmıştır.

1.2. MEKTUP TÜRLERİ VE MEKTUBUN ÖZELLİKLERİ

Mektuplar genel olarak konularının özelliklerine, yazılış amaçlarına, mektupta egemen olan havaya ve yazım tarzına göre “özel” ve “resmi” mektuplar olmak üzere iki ana gruba ayrılır. Özel mektuplar genellikle birbirleriyle ilişkisi, yakınlığı, akrabalığı bulunan kişilerin arasında gidip gelen mektuplardır. *“Özel mektupların yapmacıksız, içten geldiği gibi yazılan, doğal bir örgüsü bulunur. Bu mektuplara genel olarak bakıldığında hitaplardaki ve yazım sürecindeki senlibenliliği, doğallığı görmek mümkündür”* (Özdemir, 2002: 200-202). Özel mektuplarda her türlü konuya değinilebilir. Bir konudan diğer bir konuya hiçbir açıklama yapmadan geçilebilir, en özel duygu ve düşüncelere yer verilebilir.

Resmi mektuplar ise daha çok iş mektubu, tebrik mektubu, taziye mektubu, dilekçe, rapor gibi daha çok resmi makamlara veya bir işi veya olayı kutlamak, mazeret bildirmek gibi durumlar için yazılmış belgelerdir. Bu mektuplarda daha resmi ve duygulardan arınmış bir dil kullanılır.

Özel ve resmi mektuplar konu ve yazım tarzlarına göre farklılık gösterse de, her iki türün de ortak özellikleri vardır. Bu özellikler henüz mektubun dış görüntüsüyle başlar. Mektupların genel olarak dış etmenlerden korunması ve mahremiyeti sağlaması için ağzı yapılandırılmış bir *zarf* ve gönderilen yerin imzası niteliğini taşıyan bir *pula* sahip olması gerekir. Dünyanın her yerinde kabul görmüş ve mektubun olmazsa olmazları arasında sayılan pul, mektubun sağ üst köşesinde bulunması gerekir. Mektup zarfında bulunması gereken diğer bir husus da sol üst köşeye göndericinin adı, soyadı ve

adresinin, sağ alt kısma da alıcının adının soyadının ve adresinin anlaşılır ve tam olarak yazılmasıdır. Bunlar mektubun sağlıklı bir şekilde hedefine varmasını kolaylaştıracak olan önemli detaylardır (Çakır, 2006: 22-24).

Mektup yazarken dikkat edilmesi gereken diğer bir husus da mektubun en başında bulunması gereken hitap cümlesidir. Zira mektubun dili, üslubu ve biçimi bu hitap şekline göre değişiklik gösterir (Başoğuz, 2010: 20). Mektubu yazan kişi kendisini karşısındakinin yerine koyarak hitapta bulunmalı, üst makamlara gönderilen mektupların hitapları ölçülü ve seviyeli olmalıdır. Mektubu okuyan kişinin hoşnut olacağı şekilde mektuba başlamak, mektubun adabındandır denilebilir. Yine mektubun en başına eklenmesi gereken tarih ve yazıldığı yer de okuruna bilgi vermektedir. Özellikle mektup türü ile ilgilenenlerin mektubun yazıldığı tarih ve yer bilgisi ile birçok çıkarımda bulunması olanaklıdır.

Her iki tür için de geçerli olan diğer bir unsur mektubun sonunda bulunması gereken imza veya mühür kısmıdır. Bu durum mektubun çıktığı ilk yıllardan beri bir gelenektir. Mühürsüz mektup, işe yaramayan bir kâğıt parçası olarak değerlendirilebilir. Bu sebeple imza atma âdeti ortaya çıkmış, imza mektuba bir değer katmıştır (Sarısu, 2014: 246-251).

Bernd Witte ise eserinde mektup türlerini birbirinden ayırabilecek üç ana unsurdan söz eder. Ona göre “*içerik*”, “*amaç*”, ve “*ifade tarzı*” özel mektuplar ile resmi mektupları birbirinden ayıran en önemli üç unsurdur (Witte, 1988: 2). Özel mektubun içeriği herhangi bir konuyu içerebileceği gibi herhangi bir amaçla da yazılmış olabilir. Bu mektuplardaki ifade tarzı ise resmi mektuplara göre daha samimi ve içtendir. Resmi mektuplarda ise içerik ve amaç bellidir ve amacı dışında kullanılamaz. Her iki mektup türünün ortak özelliği ise belli bir alıcıya hitap etmesidir.

Herhangi bir alıcıya göndermek üzere kaleme alınmış mektuplar olduğu gibi, bir muhatabı olmayan mektuplar da mevcuttur. Bu tür mektuplara ilk defa 1938 yılında rastlanmıştır (Hämmerle ve Saurer 2003: 16). 1938 yılında Avusturya’da ortaya çıkan Marxist bir rejimin üyesi olan Otto Leichter tarafından Paris’te kaleme alınan bu tür metinler Moskova Arşivi’nde bulunur. Bu mektuplar henüz 1989 yılında ortaya çıkmıştır. Söz konusu yazılar “mektup günlük” kategorisinde değerlendirilmektedir.

Resmi mektuplarda bulunan kesinlik, düzgün bir dil ve duygulardan yoksun olma durumu özel mektuplar için söz konusu değildir. Özel mektupları resmi mektuplardan ayıran en önemli özellik, bu mektuplardaki doğallık ve sadeliktir.

1.2.1. Özel Mektuplarda Doğallık

Otantik mektuplar, okurun ilgisini sanatsal bir şekilde kaleme alınan mektuplardan daha çok çeker. Zira onlar kelimeleriyle insanların gerçek yaşantı ve duygularına hitap eder (Anton, 1995: 15). Gerçek mektuplar olarak nitelendirilen özel mektuplar, insanların duygu ve düşüncelerini içlerinden geldiği gibi aktardıkları bir alandır. Bu mektuplarda yazarının gerçek hayatından kesitleri bulmak mümkündür. Yazarının hayatına dokunmak ve onu daha iyi anlamak, eserleri ile özel hayatının karşılaştırmasını yapabilmek için önemli belgeler ve ipuçları sunan bu eserler duygu ve düşünce gelişimi için de önem arz eder.

Mektup yazımının öncüleri olan Talender, Menantes, Weise ve Junker gibi isimler, mektup yazımını bir okul dersi gibi öğretmek ve süslü bir dil kullanımını sağlamak isterler. Ne var ki, onlar da bu öğretimden memnun değildir (Witte, 1988: 2). Zira mektuplar doğaları gereği doğal, güzel, kullanışlı ve yaşanmış olmalıdır. Kurallara bağlı mektup yazmak, insanın biran önce kurallar dâhilinde söyleyeceğini söyleyip mektubu tamamlaması gereken bir etkinliktir. Oysa özel mektuplar, yazarının iç dünyasını rahatlıkla ve bir kurala bağlı olmaksızın anlatmak istediği bir alan olmalıdır.

En iyi mektup yazarları, mektuplarını kaleme alırken hiçbir kurala bağlı kalmaksızın yazmışlardır. Cicero'nun mektuplarını inceleyen Riccius'da Cicero'nun mektuplarında doğallıktan başka bir unsur bulamamıştır. Böylece asıl sanatın doğallık ve özgürlük olduğunu söylemek mümkündür (Witte, 1988: 4).

Özellikle eşler, dostlar ya da yakın akrabalar arasında gidip gelen özel mektupların belirleyici özellikleri vardır. Bu tarz mektuplar içten, doğal ve yalın bir dille kaleme alınmıştır. Çünkü mektup yazarı bir dostuyla veya arkadaşıyla dertleşmek için yazar. Yazacaklarının gizli kalacağı bilinciyle dobra dobra konuşur. Söylediklerini etkili kılmak gibi bir çekincesi bulunmaz. Bundan dolayı içinden geldiği gibi yazar. Bu da mektupların doğallığını oluşturur. Bundan dolayı özel mektupların doğallığını,

içtenliğini ve yalınlığını, hem özel mektup türünün bir kuralı hem de belirleyici özelliği saymak mümkündür. Mektuplar da öteki yazınsal türlerde olduğu gibi yazarlarının kişiliklerine göre değişik özellikler gösterir. Bu yüzden mektubu okunan kişilerin kişisel, düşünsel ve bilişsel özelliklerinin bilinmesi ve bu kişi bir edebiyatçı veya bir sanatçı ise onun eserlerine hâkim olunması ve mektuplarının bu bilgiler ışığında değerlendirilmesi okura fayda sağlayacak, mektuplarda yazılanların satır aralarını doğru bir şekilde okumasını ve okuduklarından belli çıkarımlarda bulunulmasını elverişli kılacaktır.

1.2.2. Özel Mektup Dilinde Sadelik

Güzel yazmak isteyen biri, ne yazacağını çok iyi bilmelidir. Ne yazacağını bilmek isteyen biri ise dili çok iyi kullanmalıdır. Mektubun nasıl yazılması gerektiğini söyleyen kişi, mektup yazacak kişinin ne düşüneceğini öğretmez. Öğretilmiş-öğrenilmiş bilinç ile canlı bir hayal gücü mektup yazarının vazgeçilmez unsurları olmalıdır (Witte, 1988: 4). Bundan dolayı mektup yazarken kullanılacak dilin açık ve anlaşılır olması büyük önem taşır. Karşıdaki insanın anlayamadığı veya anlamlandıramadığı bir dil, iletişimi zorlaştırarak söylenmek istenileni doğru bir şekilde anlatmaya ve anlamaya ket vuracaktır. Bundan dolayıdır ki, konuşma dili ile yazı dili aynı olmamalıdır. Mektuplardaki dil daha itinalı olmalı ve seçilmiş kelimeler kullanılmalıdır. Çünkü mektup yazarken kullanılması gereken kelimeleri düşünmek konuşurken kullanılan kelimeleri düşünmekten daha fazla zaman alır. Böylece bir mektubu kaleme alırken kullanılacak kelimeleri seçerken daha dikkatli olma imkânı doğar.

1.2.3. Özel Mektupların Önemi ve Kullanım Amaçları

Kurmaca metinler olan roman, hikâye, şiir veya düz yazılardan farklı olarak mektuplar, kendilerini kaleme alan insanların hayatlarında saklıkalmış anları ve olayları gün yüzüne çıkarmakta önemli bir yere sahiptir. Ayrıca kişiler hakkında bilinen yanlışları, tarihin tozlu sayfaları arasında kalmış, unutulmuş gerçekleri ve yanılsamaları ortaya çıkarmakta okuruna oldukça değerli bilgiler sağlar. Örneğin, Muzaffer Uyguner tarafından hazırlanan Sait Faik Abasıyanık'ın toplu eserlerinin düzenlenmesi sırasında

Rana Ergür'ün yazara 12 Ekim 1949 yılında yazdığı bir mektubu ortaya çıkmış, Rana Ergür mektubunda Abasıyanık'tan “Sır” adlı öyküsünü okumasını ve değerlendirmesini istemiştir. Bir karışıklık sebebiyle bu öykü yazara atfedilmiş ve onun imzasıyla yayımlanmaya başlamıştır. Ne var ki daha sonra bu öykünün yer aldığı mektup bulunmuş ve öykü asıl sahibinin adıyla tekrar düzenlenerek yayına sunulmuştur. Aynı şekilde birçok edebiyatçının kayıp veya el değmedik, hiç yayımlanmamış eserleri de yine özel mektupları sayesinde gün yüzüne çıkmıştır. Bu durum, mektubun geçmiş yaşantılar ve olaylar ile ilgili açıklayıcı olma özelliğinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Mektupların bir başka özelliği ise kişinin kendi yazdıkları sayesinde özeleştirme yapmasına olanak sağlamasıdır. Özel mektuplarda samimi bir dil söz konusudur. Mektup yazarken kendisini veya eserlerini samimi bir dille eleştirme olanağı bulan yazar, diğer bir yandan da eserlerini kaleme alırken hissettiklerini, duygu ve düşüncelerini, içinde bulunduğu şartları ve dönem özelliklerini de ister istemez ifşa etmiş olur. Bu öz eleştiriler ve duygu aktarımları bize yazarların sadece otobiyografik veya biyografik yönleriyle değil, aynı zamanda hissettikleri veya yaşamış oldukları zorluklarla, verdiği mücadelelerle tanıma şansı verir.

Mektuplarda sadece yaşanan veya hatırlanan olaylara değil, olması istenen veya hayali kurulan şeylere, keşkelere de sıklıkla yer verilir. Bazen de söz konusu mektuplar, yazılan satırlara nasıl bir cevap geleceğinin düşü kurularak ve büyük bir umutla yazılır. Bu özelliğinden dolayı mektup biraz da yazarın sığındığı, her türlü sıkıntıdan kurtulup dinlendiği bir alan olur. Mektup okuru ise yazarın mektuplarının içine girdiğinde, onunla dertleşmiş, içini ona dökmüş, onunla tabiri caiz ise “dedikoduya” katılmış veya hissettiklerini kendi içinde hissetmiş gibi olur. Bir nevi okur (3. şahıs), yazarla kendini özdeşleştirme, onun gibi hissetme ya da hissetmeye çalışma olanağı bulur. Bu düşüncüyü Sabahat Emir “*O satırlar ki, içten ve duygulu oldukları zaman okuyanın içine sıcak sıcak akıp anlayış, özlem ve sevgi kapılarını tatlı bir ahenkle açarlar. Ve yine o satırlar ki, donuk, duygusuz olduğu sürece araya gittikçe yükselen duvar gibi gerilirler.*” (Başoğuz, 2010: 24) cümleleriyle özetler. Görüldüğü üzere, mektubun okunma sürecinden sonra yazar ile okur arasında sadece olumlu değil, olumsuz bir iletişim köprüsü de kurulabilir. Bu köprü zamanla sadece iki kişi arasında değil, mektupları okuyan her bir birey arasında kurulmaya başlar. Söz konusu “*iletişim*

köprüsü” bizlere tanımadığımız insanları, tanık olmadığımız zamanları ve yaşam biçimleri hakkında kişiselden toplumsala, içselden dışsala, bilinçaltından bilinçüstüne uzanan geniş bir ilgi ve bilgi alanı sunar.

Özel mektupların sadece yazan ve yazılan arasında kalacağı düşüncesi ile yazar samimiyetle mektubunu kaleme alır. Bu samimiyet mektubun her bir satırında gün yüzüne çıkar. Öyle ki, bu mektupların tam bir serbestlikle, her türlü düzen kaygısından uzak yazılmış sanat eserleri olduğu bariz bir şekilde görülür. Yazarlar mektuplarında zaman zaman kendi aralarında oluşturmuş oldukları şifreli bir dil veya argo kelimeler kullanırlar. Böylece çoğu konunun özel mektuplarda sansürlenmediği ve duygu ve düşüncelerin açıkça ifade edildiği görülür.

Bazı yazarlar özel mektuplarının yayımlanmayacağı düşüncesiyle yazarken, bazıları da bir gün mutlaka kişisel mektuplarının, kendisinin daha iyi anlaşılabilceği düşüncesiyle veya kendince haklı başka düşüncelerle vefatından sonra yayımlanmasını ister. Bunlara örnek olarak Halikarnas Balıkcısı’nın Azra Erhat’tan bir gün mutlaka mektuplarının yayımlanmasına dair söz istemesi (Erhat, 2002) veya Aziz Nesin’in yazdığı her şeyi edebi bir metin olarak görmesi ve mutlaka bunların yayımlanması gerektiğine dair düşüncesidir (Nesin, 2017). Ahmet Hamdi Tanpınar gibi bazı yazarlar ise mektuplarında bile “*Bir gün bu mektuplarım yayımlandığında...*” (Kerman, 2013) ibaresini kullanarak zaten mektuplarının yayımlanacağını bilerek kaleme alır. Tabii bu mektupların ne kadar samimi bir dil, duygu ve düşünceyle ele alındığının takdiri okura kalmıştır.

Mektuplarının vefatından sonra bir gün yayımlanacağını veya yayımlanabileceğini bilerek veya isteyerek kaleme almış yazarların dışında, geleceğe ve kendi hayatına ışık tutması amacıyla, henüz yaşarken mektuplarını veya mektuplaşmalarını yayımlatan yazarlar da vardır. Bunlardan biri de, 70. yaş gününde Siegfried Unseld ile olan mektuplarını yayımlatan Peter Handke’dır (Handke, 2012). Mektuplar yayımlandığında Siegfried Unseld hayatta olmasa da, Peter Handke, arkadaşının kendisine yazdığı mektupları onun anısına yayımlatmayı tercih etmiştir. Bu mektuplar şüphesiz Handke’nın edebi gelişim serüvenini ve yazma edimindeki ilerlemeyi açığa çıkarmaktadır.

Kimi yazarlar ise yazdığı mektupların sadece yazdığı kişiye özel olacağını, ileride bu mektupların yayınlanmasının mümkün olmayacağını düşünür. Fakat yıllar geçtikçe bu yazarların sadece yayımlanmış yapıtlarıyla değil, aynı zamanda gün yüzü görmemiş eserlerinin, mektuplarının ve günlüklerinin de yayımlanması gerektiği düşünülmüştür. Böylece dönemlerine damga vurmuş yazarların, insanlar tarafından çok daha iyi tanınıp daha tarafsız bir gözle değerlendirilebilmeleri ve onları tüm mahremiyetleriyle, tüm açık yüreklilikleriyle kendi mektupları vesilesiyle tanınmaları amacıyla aileleri veya arkadaşları tarafından mektupları çoğunlukla kitaplaştırılarak yayımlanmıştır.

Söz konusu düşünceye öncülük edebilecek en güzel örneklerden biri, Abidin Dino'nun eşi Güzin Dino tarafından gerçekleştirilmiştir. Güzin Dino, Abidin Dino'nun gün yüzüne çıkmamış fotoğraflarını, yazışma ve çalışmalarını bir arşivci titizliğiyle ilgililerin beğenisine sunmuştur. Bütün bu belgeler “*Sakıp Sabancı Müzesi Dijital Koleksiyonları ve Arşivleri*” adı altında depolanan bir platformda toplanmıştır (Sakıp Sabancı Müzesi Dijital Koleksiyonları ve Arşivi [DigitalSSM], 2013).

Bunun yanı sıra İş Sanat Kibale Galerisi'nde açılan “*Bedri Rahmi Eyüboğlu ve Çağdaşlarından Mektuplar - Biz Mektup Yazardık*” sergisi de yine ilgililerin beğenisine aynı duygu ve düşünceler ile sunulmuştur. Burada mektuplar belge olmanın yanı sıra ayrıca sanat eseri niteliği taşır. Metin Celal'in 13 Mayıs 2015 tarihli Cumhuriyet gazetesinde ele aldığı bir köşe yazısında konu ile ilgili şu notları buluruz:

“Biz Mektup Yazardık'ta Bedri Rahmi Eyüboğlu bütün nitelikleri ile var oluyor. Eyüboğlu'nun yazdığı ya da kendisine yazılmış mektuplarla onun yasak aşkı Karadut'un kimliğinden, edebiyat ve sanat dünyasındaki dostluklarına, ailesi ile ilişkilerine, öğrencilerle kurduğu arkadaşlığa, politikacılar ve devlet adamları ile haberleşmelerine ve özellikle çeşitli projeler vesilesiyle yaptığı eserlerinin oluşma sürecine şahit oluyoruz (...) Sergiyi görünce eğer erbabının elinden çıkmışsa mektupların kâğıdıyla zarfıyla nasıl birer sanat eseri halini alabildiklerini kavrayacaksınız.” (Celal, 2015).

Bu yazı sanat eserlerinin birer mektup, mektupların da birer sanat eseri olabileceği gerçeğini yansıtır. Tabii yukarıda da bahsedildiği üzere bu sav, ustasının elinden çıktıysa anlam kazanacaktır.

Bu örneklerden sonra 18. yüzyılın büyük matematikçisi d'Alembert'in mektuplaşmanın edebiyatçılar için önemine “*Bir edebiyatçının ününü beslemek, hatta*

bazen de bir süre onun bu ününü yaymak, yerleştirmek için bol bol mektuplaşması kadar elverişli bir yol bulunamaz.” (Tuncel, 1964, s.5) cümlesiyle tanık oluruz. Böylece mektupların edebiyat ve edebi kimlik için önemini ve özellikle duygu ve düşüncelerin açıkça ifade edildiği özel mektupların ortaya çıkmasının teşvik edilmesi gerekliliği

Yazarların özel mektuplarını bizzat, bir yakını veya mektup arkadaşı tarafından yayımlatma isteği veya gerekliliği incelendiğinde özellikle Türk edebiyatında kadın mektuplarının azlığı dikkat çekmektedir. Alman ve Türk yazarlar arasında yapılan bir mektup(laşma) araştırması sonucunda Alman edebiyatının önde gelen yazarlarının birçoğunda karşılıklı mektupların rahatlıkla bulunmasına karşın, Türk edebiyatının önde gelen isimlerinin mektuplaştıkları kadınların veya kadın yazarların mektuplarının bulunamadığı ortaya çıkar. Söz konusu sınırlılık Türk kültürüne göre özel mektupların “mahrem” olduğu düşüncesi ile açıklanabilir. Nitekim özel mektuplar belli bir mahremiyet dairesi içinde kaleme alınır. Muhatap bellidir ve muhataba göre söz konusu mektuplarda özel duygu ve düşünceler paylaşılır. Yazar bu mahrem duygu ve düşüncelerini yabancı nazarlardan korumak niyetinde olabilir. Bu yüzden çoğu yazar mektuplarının okunduktan sonra yok edilmesini ister. Eroğlu’nun konu ile ilgili

“Bir edibin ya da toplumun kaderi üzerinde söz sahibi olmuş insanların “özel” hayatları var mıdır, yoksa onlar özel hayatlarıyla da topluma ve edebi tarihe mal olmuş insanlar mıdır? Sorusunu dile getirmiştir. Ona göre kendimizi edebiyatçıları “daha az edebi ama daha çok insan” olarak görmeye alıştırmalıyız (Eroğlu, 2000: 19).

yorumu dikkat çekicidir.

Burada söz konusu edebi kişiliklerin çoğu şüphesiz erkektir fakat mektuplaştığı kadınların mektuplarında da onların kişilik özellikleri ile duygu ve düşünceleri hakkında birçok ipucuna rastlanabileceği açıktır. Bu düşünceyle edebiyat tarihi içerisinde kadınların yazma edimi ve mektuplaşma sürecine değinmek yerinde olacaktır.

1.3. KADIN MEKTUPLARI

Mektup, kadınlar için kendi hayatlarını ve tecrübelerini aktarmak için kullandıkları önemli bir araçtır. Henüz 17. yüzyılda, erkeklerin kadınlardan daha çok ev dışında bulundukları dönemlerde, kaleme aldıkları iş mektuplarının aksine, kadınlar genellikle bütün vakitlerini evde geçirir ve resmi mektuplarla olan ilişkileri erkeklere nazaran çok daha azdır. Kadınlar bu dönemlerde hemcinsleriyle mektuplar aracılığıyla

iletişim ve arkadaşlık kurma, kendi hayatlarından kesitler sunma yoluna gitmişlerdir. Böylece bu özel mektuplar, kadınların yaşam alanlarını ve zihinsel gelişimlerini arttırmış, onlara özel hayatlarındaki problemlerini çözmelerinde yardımcı olmuştur denilebilir. Özel mektuplar kadınların düş dünyalarındaki gelişimlerini ve varoluşlarını etkilemiş, kendi hayatlarına yönelik geliştirdikleri kritikleri genişletmiştir.

Mektuplar, zamanla kadınların kendilerini geliştirdikleri ve varlıklarını ortaya koyabildikleri birer okul haline gelmiştir. Özellikle 17. yüzyılda kadınlar, mektuplar sayesinde Avrupa'nın her yerinde kendi düşüncelerini ya da içinde bulundukları ortamı yazmaya başlamıştır. Böylece 18. ve 19. yüzyılda hâkim olan erkek edebiyatına kendilerini hazırlamışlardır. İngiltere ve Fransa'dan sonra Almanya'da ve daha sonra da Türkiye'de mektuplar kadınların yazma ediminde önemli hale gelmiştir. Bu gelişim özellikle 18. yüzyılda, romantik dönemde kadınların yazma ediminde bireyselleşmeleriyle birlikte daha da hız kazanmıştır. Bu dönemin önemli kadın yazarlarından Sophie von La Roche'un Friedrich Heinrich Jakobi'ye yazdığı mektuplarda yer alan iletişim ve etkileşimin izlerini süren ve Monika Nenon tarafından 2005 yılında yayımlanan "*Aus der Fülle der Herzen (Geselligkeit, Briefkultur und Literatur von Sophie von La Roche und Friedrich Heinrich Jakobi)*" (Kalplerin Çokluğundan (Sophie von La Roche ve Friedrich Heinrich Jakobi'nin Sohbeti, Mektup kültürü ve Edebiyatı)) eseri mektup romanların Alman edebiyatındaki ilk örneklerindendir.

Mektup yazmak, Yahudi kökenli Rahel Levin Varnhagen (1771-1883) ve Bettina von Arnim'de olduğu gibi, kadınların edebi gelişimlerine büyük katkı sağlamıştır (Becker, Contarin, 2000: 150). Rahel Varnhagen yazar Karl August Varnhagen ile evlidir ve Berlin'de salon kültürü denilince ilk alka gelen isimlerdendir. Bu salonların en önemli özelliği dönemin entelektüel yazarlarının ve düşünce insanlarının buluşmasına ve onların fikir alışverişi yapmasına altyapı oluşturmasıdır. Böylece üst sınıfa dâhil olan kadınlar kendilerini geliştirme ve eğitime şansını yakalama şansını elde etmişlerdir. Hemcinslerine yazdıkları mektuplar sayesinde kendi hayatlarının dışında var olan diğer kadın yaşamları ile hemhal olan kadın yazarlar, içinde bulundukları durumları daha iyi kavrayabilmiş ve dünyadaki diğer kadınlar ve onların hayatları ile kendi hayatlarını karşılaştırma imkânı bulmuşlardır. Bu edimden ve tecrübelerden yararlanarak oluşturdukları eserleri ile birçok kadının hayatına

dokunabilmiş ve özellikle gelişmekte ve yetişmekte olan genç kadınlar ve onların hayatlarında önemli bir yere sahip olmuşlardır. Erkekler üzerinde de etkisi olan bu kadınların, erkeklerin kadın hayatına eleştirel bir bakış açısı ile bakmalarını ve kadın dünyası ile erkek dünyası arasındaki farkların veya benzerliklerin bir çatı altında toplanmasına vesile olmuşlardır. Böylece erkeklerin kadınları daha iyi anlamalarını sağlamış, kadın-erkek ilişkilerinin sağlam temeller üzerine nasıl kurulabileceğini göstermişlerdir.

18. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa’da yeni bir düşünce ortaya konmuştur. Bu yeni düşünce ile birlikte cinsiyetler arasında yeni bir form ortaya çıkmıştır. Böylece kadının özelliği ve mahremiyeti ile erkeğin açıklığı ve aleniliği birbirinden ayrılmıştır (Hämmerle, Saurer, 2003: 16). Bu sayede kadın ile erkek arasındaki farklılıklar da ortaya çıkmış ve kadınların zihinsel gelişimi ile toplum içerisine oturtuldukları konum belirginleşmiştir. Erkekler has olarak görülen açıklık ve alenilik kadının mahremiyeti ile tamamlanmış, kadınların da kendi duygu ve düşüncelerini açıkça ifade edebilecekleri fakat bunu yaparken de kendi ruhlarının inceliklerini kaybetmeyecekleri bir alan oluşturmuştur.

Kadınların, özellikle üst sınıfa dahil olan kadınların, erkeklerin egemen olduğu yazın hayatına girmeleri de bu doğrultuda az da olsa kolaylaşmıştır. Kadınlar 18. yüzyıldan önce genel olarak evde, halktan uzak kalmış, içinden geçenleri kaleme almaları bile büyük bir ayıp sayılmıştır. Bu da kadınların kalemi ellerine almalarında bir korku unsuru olarak karşımıza çıkmıştır (Fliedl, Wagner, 2003: 37). Kadınların evden çıkıp çalışma hayatına atılmalarıyla birlikte bu korku da yavaş yavaş yerini kadın kalemine ve edebiyatına, yazısına bırakmıştır. Fakat ne yazık ki bu gelişim çok hızlı gerçekleşmemiş, toplum nazarında kadınlara karşı oluşturulan tabular ve cinsiyet ayrımları uzun süre aşılamamıştır.

Kadınlar üzerinde gerek toplumsal açıdan gerekse cinsiyet farklılığından doğan tabular kadınların mektupları ve bu mektuplardan yola çıkarak oluşturdukları eserleri ile yıkılmaya çalışılmıştır. Bertha von Suttner bu toplumsal tabuları yıkmaya çalışan Avusturyalı bir kadın yazardır (Hämmerle, Saurer, 2003: 16). Suttner, ölmüş eşi ile iletişime devam etmek için ona hayatı boyunca yaşadıklarını ve hayallerini, eşinin ölümünden sonra hissettiklerini ve düşüncelerini kurmaca mektuplar yazarak aktarmaya

çalışmıştır. Bu mektuplar henüz 1848 yılında kaleme alınmış ve bir yazar olarak kadının düş dünyasını başarılı bir şekilde açığa vurmuştur.

Sadece kadınların hemcinslerine yazmış olduğu mektuplar değil, kadınların erkeklere yazdığı mektuplar da günümüzde çokça okunan ve irdelenen eserler arasına girmiştir. Kadın mektupları, modern yazarların zıt kutbu olarak modern yazarlarla birlikte gelişmiştir. Zira erkek yazarların birçoğu bir kadın ile yazışmıştır (Hämmerle, Saurer, 2003: 20). Bu yazışmaların sonucunda duygu ve düşüncelerini erkeklere nazaran daha rahat bir şekilde ifade edebilen kadınların, erkeklerin de kendilerini açmalarına ve düşüncelerini daha rahat bir şekilde ifade etmelerine yardımcı olmuştur. Bu sayede birçok önemli yazarın mektuplaştığı kadınların duygu ve düşüncelerinden etkilenecek, belki de onların hem zihinsel hem de duygusal düşüncelerinden faydalanarak birçok eser kaleme aldıkları bilinen bir gerçektir. Dünya edebiyatında önemli yere sahip olan erkeklerin duygu birlikteliği olan kadınlarla mektupları gün yüzüne çıktıkça, eserlerinin daha çok anlamlandırılması da kaçınılmaz olmuştur. Zira bu yazarlar hayatlarının yansımaları olan eserlerinin oluşum ve gelişimini bu mektuplar sayesinde ortaya koymuşlardır. Bu duruma verilebilecek en güzel örneklerden biri Goethe'nin Charlotte von Stein ile mektuplaşmalarından ve aşkıdan ilham alarak kaleme aldığı ve dünyada büyük bir yankı uyandıran eseri “Die Leiden des Jungen Werthers” (Genç Werther'in Acıları) adlı eseridir (Röhnert, 2014). Bu eser, Goethe'nin Charlotte ile yaşadığı aşkın ve onunla mektuplaşmasının bir yansıması olarak dünya edebiyatında yerini almış önemli bir eserdir.

Yazarların eserlerine ilham kaynağı olan kadınların mektuplar aracılığıyla yetiştirilmesi ise uzun yıllar boyunca mektup yazma ve mektup sayesinde insanlarla iletişimde olma konusunda kadınlardan daha şanslı olan erkeklere kalmıştır denilebilir. Bunun en güzel örneklerinden biri de Theodor Storm ile kuzeni Constanze Esmarch arasında gidip gelen mektuplardır (Fasold, 2002). Storm ile Esmarch nişanlandıktan sonra evlenene kadar bir buçuk sene boyunca mektuplaşmışlardır. Aslında henüz 19 yaşında bile olmayan kadını, bir eş ve iyi bir mektup yazarı olarak eğitmek amacıyla kaleme alınan bu mektupların asıl amacının Storm'un kendine bir “*mektup arkadaşı/yazarı*” yetiştirmek olduğu söylenebilir. Storm'un mektupları incelendiğinde, Esmarch'a mektup yazmanın inceliklerini ve mektubun nasıl kaleme alınacağını, mektup yazarken nasıl bir kalem kullanması gerektiğini ve tarihi nereye atacağını

öğrettiği görülür. Söz konusu mektupları inceleyen Roland Barthes özensiz yazılan mektupların aslında sevgiyi özensizleştirdiğini ve daha az sevgiyi barındırdığını söyler (Fliedl, Wagner, 2003: 41). Çünkü mektuplar uzak ilişkilerin materyalleridir. Mektuptaki bir mürekkep izi, mektubu değil, ilişkiyi kötü gösterir düşüncesi hâkimdir. Kadınların karşılarındaki “kendilerinden daha yetkin” erkeklerden mektuplar yoluyla bir şeyler öğrenebildikleri, böylece kendilerini de okula gidemedikleri zamanlarda daha iyi eğitebildikleri bu gibi örneklerde görülebilir. August Bohse, 1708 yılında, özellikle kadınların mektupları nasıl cevaplamaları gerektiğini, örnekleriyle açıklayan “*Der Allzeit Fertige Briefsteller*” (Daima Hazır Mektup Yazarları) başlığıyla bir kitapta toplamıştır (Bohse, 1708). Günümüzde bile o dönemlerde mektuplar kaleme almış olan kadınların önümüzü aydınlatıp, okura ve bilime yön verebilir konumda olduğu görülebilir.

Günümüz okur ve araştırmacılar için kadınlar tarafından yazılmış olan mektupları ve yazıldığı dönemi anlamalarını sağlayacak olan “*Sammlung Frauennachlässe*” (Kadın Mirasları Koleksiyonu) Edith Saurer tarafından oluşturulan önemli kaynaklardandır (Saurer, 2003). Kadınların arkalarında bıraktıkları sevgililerine, askerde olan oğullarına veya eşlerine yazdıkları mektupların bir araya getirilmesiyle gün yüzüne çıkan bu koleksiyon ilgililere detaylı bilgiler sunacaktır. Bu gibi projeler geçmiş zamanın bize sunduğu önemli değerler arasında yer alır.

Alman dilbilimci, felsefeci Wilhelm von Humboldt, kadınların kendilerini erkeklerden daha iyi ifade edebildiklerini keşfeden ilk yazarlardan biridir. Kadınların doğal, üretken ve narin yapılarını mektuplarına ustaca aktardığını belirten yazar, kadınlara da erkekler kadar iyi bir eğitim şansı tanındığında, kadınların yazma konusunda erkeklerden daha üstün ve yetkin olabileceğine değinir (Humboldt, 1963: 253). Tam da bu düşünce ile 1892 yılında Viyana’da kız çocuklarının okumaları ve kendilerini geliştirmeleri için “*Mädchengymnasium*” açılmıştır.

Kadınların eğitimde var olmaları ve mektup vasıtasıyla duygu ve düşüncelerini rahatlıkla ortaya koymalarıyla birlikte kültür seviyeleri, varoluş bilinçleri ve yaşadıkları dünyaya karşı bakış açıları da değişmiştir. Bunun en güzel örneklerinden biri Therese Huber ve Sophie Tieck’in mektuplarında görülür. İkilinin mektupları önceleri çok acemice yazılmışken, zamanla profesyonel bir bakış açısı ve yazım stili görülmektedir.

Rahel Varnhagen ve Bettina von Arnim örneğinde ise, kadınların kendi yazım stillerini bu “*mektup okulunda*” geliştirmiş ve kendilerine özgü bir yazım stili oluşturmuş oldukları gözlemlenebilir. Rahel Levin Varnhagen bir mektubunda “*Mektuplar benim hayatımın özetidir*” diye yazar. Bu mektuplarda kadınların özel ve ailevi durumları ile ruhsal çözümlemeleri ve ilgi alanları ile istek ve arzuları karşımıza çıkar (Becker-Contarin, 2000: 164-169). Bu konular aslında kadınların hayatının özetidir. Mektupları sayesinde gerek erkek yazarların gerekse kadın yazarların hayatlarından kesitler bulmak mümkündür. Fakat bu durum kadınların erkeklere oranla daha içtenlikle kaleme almalarından dolayı, karşımıza daha net ve doğal yaşam kesitlerinin yansımaları halinde çıkacaktır.

Kadınların iç dünyalarının mektuplara yansımaları Alman edebiyatında bariz bir şekilde görülmektedir. Fakat bu durum Türk edebiyatı için geçerli değildir. Türk edebiyatında özellikle kadın yazarların veya erkek yazarlarla mektuplaşan kadınların mektuplarının yayımlanmamış veya saklanmış olduğu görülür. Bu durum Türk kültüründe kadının mahremiyeti ile açıklansa da, kadının edebiyatta var olması ve duygu ve düşüncelerinin bilinmemesi açısından bir sınırlılıktır.

Ahmed Arif’in Leyla Erbil’e yazmış olduğu mektuplara sonraki bölümlerde değinilecektir. Fakat burada da yine Erbil’in mektuplarına ulaşamamış olduğuna, buna karşın Erbil’in de Arif’e mektuplar yazmış olduğu bilinmektedir. Erbil, mektubun edebiyattaki yeri ve önemini benimseyen bir yazardır. Öyle ki mektuplardan ve mektup yazımından yola çıkarak “*Mektup Aşkları*” başlığıyla bir mektup roman kaleme almıştır. Bu eser, Türk edebiyatında özellikle Cumhuriyet döneminde ve sonrasında Türkiye’de mektup yazımının ve dolayısıyla mektup romanların önemli bir hal aldığına göstergesidir.

1.4. MEKTUP ROMANLAR

Mektup yazmada ustalaşan kadınlar bir sonraki aşama olarak kendilerini edebi alanda deneme imkânı bulmuşlardır. Kadınların mektup yazmadaki başarıları onlara “*Mektup Romanlar*”ın kapısını aralamıştır. Bu bağlamda Alman edebiyatında ilk mektup roman yazarlarından biri Sophie von La Roche’dur (1730-1807). La Roche’un 1771 yılında kaleme aldığı “*Geschichte des Fräuleins Sternheim*” (Bayan Sternheim’in Hikâyesi) adlı mektup romanı ile 1780-1781 yılları arasında kaleme aldığı “*Rosaliens*

*Briefe an ihre Freundin Mariane von St***” (Rosalie’nin Arkadaşı Mariane von St**’a Mektupları) adlı mektup romanları veya 1788 yılında yazdığı “*Briefe an Lina, ein Buch für junge Frauenzimmer, die ihr Herz und ihren Verstand bilden wollen. Band 1. Lina als Mädchen. Weiß und Brede*” (Lina’ya Mektuplar, kalplerini ve zihinlerini geliştirmek isteyen genç kadınlar için bir kitap) yapıtı mektup romanların ilk örneklerindendir.

Alman edebiyatında mektup romanlar alanında eser veren kadın yazarlarından bir diğeri ise Sophie Mereaus’tur (1770-1806). Mereaus, Johann Heinrich Kipp ile mektuplaşmalarını “*Amanda ve Eduard*” mektup romanı ile birleştirmiş, Alman edebiyatında bilinen en eski mektup romanlardan birini kaleme almıştır (Becker-Contarin, 2000: 173). Böylece gerçek mektuplardan yola çıkarak kurmaca mektuplarla örülmüş bir mektup roman ortaya çıkmıştır.

Mektubun bireysel düşünce ve duyguların ifade edilişinde yaygın bir tür olarak kullanılması ise 17. yüzyılda başlamıştır. Bu durum, bireyselleşmenin tarihiyle paralellik arz eder.

“Mektup, özü gereği mahremdir; kişiye özgü duygu ve düşünceleri yansıtır. O, yerine göre samimi itirafların, hatta kişiye özel kalmış, muhataba ulaşmamış itirafların tutanağıdır. Bu yönüyle mektup, diğer türlerden ayrılır; şiir gibi özel ve özgün bir nitelik taşır. Bütün bunlar, mektubu değerli ve önemli kılan taraflarıdır. Özellikle romancılar bu noktalara dikkat etmişler ve mektubu, 18. yüzyıldan itibaren yaygın bir anlatım ve ifade aracı olarak kullanmışlardır” (Karataş, 2012: 2173-2192).

Mektup tarzında yazılmış ilk romanlar mektup türünün revaçta olduğu 17. ve 18. yüzyılda ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu romanların en belirgin özelliği karakterin veya karakterlerin ağzıyla yazılmış mektuplarla olay örgüsünün gelişmesi ve yazar odaklı değil, karakter odaklı olmalarıdır. Tek karakterin yazdığı mektuplar üzerinden oluşturulan mektup romanlar (örneğin Goethe’nin “Genç Werther’in Acıları” bu tarzda yazılmış bir mektup romandır) bulunduğu gibi, iki karakterin birbirlerine yazdığı mektuplardan (Halide Edip Adıvar’ın “Handan” adlı romanı bu türe örnek teşkil eder) oluşan romanlar da kaleme alınmıştır. Bunların yanı sıra, ikiden fazla karakterin bir kişiye yazdığı mektupların (örneğin Leyla Erbil’in “Aşk Mektupları” adlı romanı) romanlaşması da yine mektup romanlara birer örnektir. Ayrıca dünya edebiyatının tanınmış eserlerinden Mary Shelley’in 1818 yılında kaleme aldığı “*Frankenstein*” ve

Dostoyevski'nin “*İnsancıklar*” (1846) adlı eseri de yine mektup romanlara örnek olarak verilen önemli eserlerdendir.

Mektubun romanda kullanılması, kuşkusuz sıradan bir olay değildir. “Mektubun devreye sokulmasıyla birlikte, romanın, “macera” ağırlıklı dokusu değişir, “anonim” karakterli kahramandan çok, “beşeri” yönü ağır basan bireylere itibar edilir” (Tekin, 2017: 245). Bu bağlamda yeni bir roman türü doğar. Mektuplu roman diye adlandırılan bu roman türü, 17. yüzyılda yazılmaya başlansa da, 18. yüzyıldan itibaren bir hayli ilgi görür. Özellikle hayatın içinden konular ve duygular ön planda olduğundan kadınlar ve gençler bu türü okumaktan zevk alırlar. Zamanla bu türün klasik diye nitelenen örnekleri de kaleme alınmaya başlar. Bu bağlamda “S. Richardson’un Pamela, Rousseau’nun La Nouvelle Heloise, Goethe’nın Genç Werther’in Acıları adlı eserleri, türün ilk dikkat çeken örnekleridir” (Tekin, 2017: 245).

Mektup romanları diğer romanlardan ayıran bir diğer özellik ise karakterin anonim bir varlığa hitap etmesinin ötesine geçilmiş olması, hitap edilen kişinin (yani mektubun yazılmış olduğu kişinin) belli olmasıdır. Her ne kadar romanın bir özelliği olan kurmaca olay örgüsünü takip etse de, karakterler belli bir kişiliğe bürünmüş ve iletişim ağındaki verici ve alıcı roman örgüsü içinde sabitlemiştir.

Roman yazarı mektup romanlarda ikinci plana atılmıştır. Okurla artık romanı kaleme alan yazar değil, romanın içindeki karakter konuşmaya başlar. Böylece yazar kendisini, kendi kurguladığı karakter üzerinden var etme yoluna gider ve yazmak istediklerini açık yüreklilikle karakterler üzerinden verme imkânı elde etmiş olur. Bu durum, yazarın istediği konuda, istediği şekilde romanını kurgulamasını sağlar. Böylece okur, mektup romanlardan çok anlamlı çıkarımlarda bulunabilir. Bu romanların en zor tarafı da yine bu durumda ortaya çıkar. Yazar hem kendini romandaki figürün yerine koyarak mektubu ele almaya çalışır hem de mektubun yazılacağı yine kurmaca bir figürün düşüncelerini ve hissettiklerini tahmin etmeye çalışır.

Hayatın içinden konuları ele alan mektup romanların satır aralarında yazarının hayatından kesitler bulmak mümkündür. Dünya edebiyatında olduğu gibi, Alman ve Türk edebiyatında da bu romanlar dönem okurlarını konusu ve anlatım tarzı bakımından etkilemiş, onlara kurmaca kişilerin ağzından hayatın gerçeklerini anlama şansı

tanımıştır. Gerçek dünya ile kurgu dünya arasında gidip gelen okur, bu mektup roman tarzı ile yazarı da büyük ölçüde tanıma şansını yakalar.

Alman edebiyatından mektup romanlara örnek olarak Sophie von La Roche'un "*Geschichte des Fräuleins von Sternheim*"ı (Bayan Sternheim'in Hikâyesi), Ludwig Tieck'in "*William Lovell*"i, Hugo von Hofmannstahl'ın "*Die Briefe des Zurückgekehrten*"ı (Geri Dönenin Mektupları), Richarda Huch'un "*Der Letzte Sommer*"ı (Son Yaz), Else Lasker-Schüler'in "*Mein Herz*"ı (Kalbim), Heinrich Böll'ün "*Das Vermächtnis*"ı (Vasiyet) ve Daniel Glattauer'ın "*Gut Gegen Nordwind*"ı (Kuzey Rüzgarına İyi Gelir) adlı eserleri verilebilir. Mektup türünün Almanya'daki kadın temsilcileri arasında Sophie von La Roche ile birlikte Caroline Schlegel ile Bettina von Arnim de vermek mümkündür.

Türk edebiyatında mektup romanlara ise Halide Edip Adıvar'ın mektup roman olarak ele aldığı "*Handan*", Ömer Seyfettin'in mektup-hikâyeleri "*Bahar ve Kelebekler*", "*Sivrisinek*", "*Lokantanın Esrarı*", Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın mektup romanı "*Mutallaka*", Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun mektup-hikâyeleri "*Bir Serencam*", "*Milli Savaş Hikâyeleri*", Reşat Nuri Öztekin'in mektup- hikâyeleri "*Bir Kadın Düşmanı*", "*Sönmüş Yıldızlar*", "*Bir Damla Gözyaşı*", "*Yalan*" ve "*Bir Hayal Kırıklığı*" adlı eserleri örnek olarak verilebilir.

Mektup romanlar da zamanla teknolojinin gelişimine ayak uydurmuş, değişime uğramıştır. Özellikle 20. yüzyılın sonlarına doğru mektuplar yerini e-maillere, mektup romanlar da yerini e-romanlara bırakmıştır. 21. yüzyılın en önemli e-mail romanlarından biri Daniel Glattauer'ın "*Gut gegen Nordwind*" (Kuzey Rüzgarına İyi Gelir) eseridir (Glattauer, 2008). Bu eserler bize edebiyatın teknolojinin gelişimine ayak uydurduğunu, ya da genç okurlar için var olabilmek, dikkat çekmek amacıyla ayak uydurmak zorunda kalındığının bir göstergesidir.

1.5. ALMAN EDEBİYATINDA MEKTUPLAR VE ÖRNEKLERİ

Georg Steinhaufen'ın "*Geschichte des Deutschen Briefes zur Kulturgeschichte des Deutschen Volkes*" eseri (Steinhaufen, 1889) Alman mektuplaşma tarihine ve mektuplaşmanın Alman kültürüne etkisini konu edinen bilinen ilk eserdir. Bu eserde Alman halkının kültür tarihi, sosyal yaşamı, ulusun eğitimi ve yaşam tarzı ile Alman

ırkının ruhu ve karakteri mektuplar bağlamında incelenmiştir. 19. yüzyıla kadar Steinhafen'in bu eserinden başka Alman yazarların yaşamını ve eserlerini ya da her hangi bir alanda tek bir konuyu ele alan ve özgün bir görüşle inceleyen başka bir yazar ve yapıt bulunmamaktadır.

Almanya'da edebiyat alanında değerli olan mektuplaşma Ortaçağ'da başlamıştır. Rahipler ve rahibeler, manastırlarda, din kurumlarında, Tanrıya hitaben mektuplar yazmışlardır. Hämmerle ve Saurer, bu dönemde rahibelerin kaleme aldıkları mektupları rahiplerin adıyla yayımlamak zorunda olduklarından bahseder (Hämmerle, Saurer, 2003: 24). Burada da yine kadının Alman edebiyatındaki ve mektuplaşmalarındaki rolünün henüz ortaçağda erkekler tarafından idame ettirildiğini göstermektedir. Henüz 1500'lü yıllarda kaleme alınmış olan bu mektuplar, daha çok insanları bilinçlendirmek ve dine yaklaştırmak için yazılmıştır.

Kiliselerde ve din kurumlarında kaleme alınan mektuplara karşılık, saraylarda mektuplar şiir biçiminde gelişmiştir. “*Büchlein*” (Kitapçık) adı altında oluşturulan kitapçıklar, mektup biçiminde şiirler olarak ortaya konmuştur. Yine bu dönemde aşk şiirlerinin (*Minnelieder*) büyük bir kısmı da mektup tarzında yazılmış ve bu vesileyle büyük ölçüde duyguya yer vermiştir. Aşk mektuplarına karşılık hümanistler mektubu bilgi alanında kullanmayı yeğlemiştir. Hümanizm döneminde insanlar mektupları düşüncelerini birbirlerine bildirmek ve bilgiyi tartışmak için bir araç olarak kullanmış, duygulara yer vermemişlerdir. Bu mektuplarla hümanistler, daha çok duygularını kaleme almayı tercih eden çağdaşlarını “*Epistolae obscurorum virorum*” (Karanlık adamların mektupları) adı altında çıkardıkları yazıları ile yermeye başlamıştır (Zimmermann, 1831: 990). Bu yazılar sadece bilgi alışverişi için kullanılmış ve Latince kaleme alınmıştır. Martin Luther bu mektup alanında isim yapmış en bilindik yazarlardandır (Zimmermann, 1831: 1249).

1751 yılında Fransa'da mektuplaşmanın başlamasından kırk yıl kadar sonra Christian Fürchtegott Gellert “*Praktische Abhandlung von dem guten Geschmacke in Briefen*” (Mektup Beğenisi Üzerine Pratik İncelemeler) adlı eserinde mektup ve mektuplaşmanın değeri ve tadı ile ilgili bir eser kaleme almıştır. Bu eser ile birlikte mektuplaşma ve mektup geleneği Almanya'da da Fransa'da olduğu gibi yaygınlaşmaya ve gelişmeye başlamıştır (Anton, 1995: 17-19).

17. yüzyılda ise yazarlar artık düşüncelerini ve duygularını açıkça dile getirmeye, günün gerçeklerini anlatmaya başlamıştır. Zamanla bu gerçeklere tutkular ve hayaller de katılmış ve 18. yüzyılın en etkili mektupları yazılmaya başlanmıştır. Mektuplar aracılığıyla kaleme alınan tutku ve duygular genellikle insanların ruh yaşantılarına dayanmaktadır. Böylece bakışlar artık dış dünyadan insanların iç dünyalarına yönelmiştir. Yazarların kendi içlerine dönmeleriyle birlikte artık dostça itiraflar da mektuplar yoluyla açığa çıkmaya başlamıştır. Öyle ki mektup yazmak, yazarlar için duygu ve düşüncelerini açığa vurabildikleri bir sanat halini almıştır.

20. yüzyılda duygu ve düşüncelerin kaleme alındığı mektuplar sadece dost, arkadaş, sevgili veya tanıdıklar arasında değil, kardeşler arasında da yaygınlaşmaya başlar. Kardeş olmak sadece aynı ülkeyi, aynı evi ve aynı odayı paylaşmak değil, aynı zamanda anıları da paylaşmak ve bu anıları eserlere dâhil etmek, edebilmek demektir. Bu yönden Heinrich Mann (1871-1950) ve Thomas Mann (1875-1955) kardeşlerin mektupları dikkat çeker (Mann, 1975). Mann kardeşler çocukluk anılarını eserlerinde canlandırmış ve bu yazılarını mektuplarında da dile getirmişlerdir. Her iki yazar da birbirlerine uzak yerlerden yazdıkları mektuplarında yazdıkları veya yazacakları eserlerle ilgili karşılıklı fikir alışverişinde bulunmuş, birbirlerinin eserleri hakkında yorumlar yapmışlardır. Bu mektuplarda Mann kardeşlerin özel hayatları, evlilikleri ve dünya-ülke soruları ve sorunları hakkında önemli bilgiler bulmak mümkündür. Aynı politik düşünceye sahip olmasalar da kardeş olmanın verdiği bir kan bağı ile her ikisi de yazdıklarını ilk defa mektuplar aracılığıyla birbirlerinin beğenisine sunmuşlardır.

Aynı evi ve geçmişi paylaşmış olan kardeşlerin mektuplaşmalarının yanı sıra, edebiyat ve kültür toplantılarında veya bir ortak arkadaş vasıtasıyla tanışmış olan yazarlar arasında mektuplaşmalar da yine 20. yüzyılda değer kazanmıştır. Bizzat tanıştıkları veya sadece isimlerini duydukları meslektaşlarına edebi veya özel mektuplar kaleme alan yazarlara bu dönemde ve bundan sonraki dönemlerde sıkça rastlamak mümkündür. Alman Edebiyatında özellikle geniş kitlelere ulaşmış yazarların mektupları dikkat çekicidir. Bu yazarlara örnek olarak “Max Frisch- Friedrich Dürrenmatt”, “Ingeborg Bachmann- Hans Werner Henze”, “Thomas Mann- Hermann Hesse”, “Paul Auster- J. M. Coetzee, Ernest Hemingway”- “F. Scott Fitzgerald, Theodor Storm”, “Max Frisch- Alfred Andersch”, “Hermann Hesse-Stefan Zweig” mektuplaşmaları verilebilir. Söz konusu mektuplarda özellikle Almanya’nın ıstırapları, ülkenin geleceği,

politika, arkadaşlık ilişkisi, edebi eserlerin değerlendirilmesi, özel hayatla bağlantılı bilgi paylaşımları ve özellikle edebiyata dair ne varsa bulmak mümkündür. Bu mektuplar yazarların edebiyatlarını olduğu kadar iç dünyalarını da konu edindiğinden ve genellikle samimi bir şekilde kaleme alındıklarından yazarları tanımak ve eserlerini değerlendirmek, yaşadıkları dönemi daha iyi anlamak açısından paha biçilemez değerdedir. Özellikle Alman Edebiyatı tarihi açısından çok değerli iki isim olan Schiller ve Goethe'nın mektuplarında ise sadece edebiyatı değil, derin bir arkadaşlığın öyküsünü de görmek mümkündür. 1794 yılında Schiller'in Goethe'den kültür dergisi olan “*Die Horen*” da yazmasını rica etmesiyle başlayan ikilinin mektuplaşması, Schiller'in vefatına kadar aralıksız devam etmiştir (Gräf, Leißmann, 1912).

Yazarlar mektupları aracılığıyla, birbirlerinden uzakta olsalar da karşılıklı etkileşim ve iletişim sağlamışlardır. Fakat edebiyat, sanat, felsefe veya diğer bilim dallarıyla hayatlarını yoğurmuş olan insanların duygu birlikteliği olan kadınlarla veya erkeklerle etkileşimleri karşımıza daha etkili bir şekilde çıkar. Çoğunlukla düşünsel bir birliktelik olmasa da, yazarların duygularını aktarabildikleri ve yazım süreçleri boyunca kendilerine ilham kaynağı olabilecek aşklarını anlatabilecekleri bir alan olan mektup, Alman edebiyatında Türk edebiyatına nazaran daha yoğundur.

Avusturyalı yazar Arthur Schnitzler ile Adele Sandrock'un 1983 yılında yayımlanan mektupları (Wagner, 1983), tiyatro ile ilgilenen Sandrock ile edebiyatçı Schnitzler arasındaki sanatsal ve duygusal birlikteliğin bir kanıtıdır. Aynı zamanda yine Romantizm akımının önde gelen isimlerinden biri olan Alman yazar Clemens Brentano ile eşi Sophie Mereau'nun evlenmeden önce birbirlerine yazdıkları mektuplar (Brentano, 2012) da yine edebiyatın ve aşkın olduğu kadar romantik dönemin de izlerini taşıyan bir dokümandır. Mereau ve Brentano'nun mektupları, yaşadıkları romantik dönemin özelliklerini yansıttığı gibi, ikilinin düş dünyalarını, edebi uğraşlarını, duygu ve düşüncelerini de ortaya koyar. Özellikle evlendikten sonra Brentano'nun sık sık seyahate çıkması ve gittiği yerlerden eşi Sophie'ye mektuplar yazması, Brentano'nun yapmış olduğu seyahatlerde edindiği bilgileri ve dış dünyayı okura yansıtması açısından önemli bilgilerdir.

Birbirlerinden gerek sanatsal gerek edebi faaliyetler veya yazma ediminin gelişmesi amacıyla ayrı kalan çiftler arasındaki mektuplaşmanın en güzel örneklerinden

biri de yine Alman edebiyatının önde gelen kadın edebiyatçılarından biri olan Bettina Brentano ile Achim von Arnim arasındaki mektuplaşmadır (Arnim, 1961). İkisinin ilişkisi daha sonra evliliğe doğru evrilmiş olsa da, evlenmeden önce birbirlerine yazmış oldukları mektuplar, çiftin edebi ve duygusal panoramasını sunar. Bettina Brentano sadece Achim von Arnim ile değil, döneminin diğer ünlü edebiyatçıları olan Johann Wolfgang von Goethe, Karoline von Günderode, Clemens Brentano, Philipp von Nathusius, Friedrich Wilhelm IV. ile de mektuplaşmış, bilgi birikimini bu mektuplaşmalar ile zenginleştirmiştir. Bu isimlerin yanı sıra Anna Louisa Karsch ile Johann Wilhelm Ludwig Gleim'in mektupları (Pott, 1998) da yine edebiyat alanındaki gelişimleri ve kitap basımında yaşadıkları sıkıntılar ve basım süreci ile ilgili bilgiler sunmaktadır. Edebiyat, eserlerin yazım ve basım süreci ile ilgili mektuplarında okurlara değerli belgeler sunan diğer bir çift ise Meta Moller ile Friedrich Gottlieb Klopstock'tur (Klopstock, 1956). Bu çift yazarlık ile aşkı, yazı ile duyguları harmanlayarak mektuplarını kaleme almıştır. Birbirlerini hem duygusal hem de düşünsel olarak etkileyen diğer çiftler gibi, Moller ve Klopstock da eserlerini kaleme alırken birbirlerinden etkilenmiş, yazdıklarını ilk defa birbirleriyle paylaşmışlardır. Bu durum kadın-erkek ilişkisinin edebi anlamda bir yansıması olarak görülebilir. Christian Fürchtegott Gellert ile Christiane Caroline Lucius'un mektupları ise tam olarak kadın varlığı ile toplumdaki erkek rolünün ve kadın ile erkek edebiyatı arasındaki farkın ele alındığı bir alandır.

Louise Adelgunde Victorie Gottsched ve Johann Christoph Gottsched'in ilişkileri ise mektuplarla başlamış, evlilikle devam etmiştir. Louise, eşinin yazın hayatında önemli bir yere sahiptir. Louise Gottsched'in eserlerini tercüme etmiş, kendisi de beş drama kaleme almıştır. Bu eserler Gottsched tarafından "*Deutschen Schaubühne*" (Alman Tiyatrosu) başlığı altında, kendi eserleriyle birlikte yayımlanmıştır. 1752 yılında Gottsched çifti bir seyahatleri sırasında Dorothea Heinriette ve Ferdinand Eduard von Runckel ile tanışmış, Dorothea ile Louise arasında on yılı aşkın bir arkadaşlık kurulmuştur. Bu kadınlar birbirlerinden ayrı oldukları zamanlarda sık sık mektuplaşmış, duygu ve düşüncelerini olduğu kadar, edebiyat üzerine de mektuplar kaleme almışlardır. Dorothea sadece Louise ile değil, Louise'nin eşi Christoph Gottsched ile de mektuplaşmış, bu mektuplar Madgelene Heuser tarafından 1996 yılında "*Das die Sprache meines Geschlechts niemals reicher als im Widersprechen ist./*

Dorothea Heinriette von Ruckels Briefe an Johann Christoph Gottsched 1753-1756”(Cinsiyetimin Dili Asla Çelişkiden Daha Zengin Değildir./ Dorothea Heinriette von Ruckels’ın Johann Christoph Gottsched’a Mektupları 1753-1756) başlığıyla yayımlanmıştır (Heuser, 1996: 51-89).

Sadece Alman edebiyatında değil, dünya edebiyatında da hak ettiği ilgi ve beğeniye gören Franz Kafka’nın Milena Jesenská ve Felice Bauer’e yazdığı mektuplar da yine bir yazarın üzerindeki kadın varlığının göstergesidir. Kafka’nın arkadaşı Max Brod için kaleme aldığı mektuplar ise yazarın hayatında bir dönüm noktasını oluşturur. Brod, Kafka’nın kendisine yazmış olduğu mektupların yanı sıra, yazarın üzerinde büyük bir etkisi olan ve otoriter bir yapıya sahip babası ile ilgili düşüncelerini kaleme aldığı “*Brief an den Vater*” (Babaya Mektup) eserini yayımlayan isimdir. Kafka’nın asıl amacı sadece babası hakkındaki duygu ve düşüncelerini kaleme almak, böylece “*baba otoritesini*” üzerinden atmaya çalışmak olsa da, arkadaşı Max Brod bu mektupların gün yüzüne çıkması gerektiğini düşünerek yayımlatmıştır. Böylece Kafka’nın babası ve ailesi hakkında içinde büyümüş olduğu duygu ve düşünceler de gün yüzüne çıkmıştır. Ne var ki Kafka’nın annesi ve kız kardeşi bu mektupları okuduğunda, mektuplarda yazılanların tamamının gerçeği yansıtmadığını düşünerek, bu eserin otantik ve gerçek bir metin değil, kurmaca bir metin olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir (Klug, 2010).

20. yüzyılın en önemli filozoflarından olan Martin Heidegger’in öğrencisi ve sevgilisi olan Hannah Arendt ile mektupları Alman felsefesinde önemli bir yere sahip olan ikilinin özel hayatlarını deşifre etmesi açısından önemli kaynaklar arasında yerini alır. Heidegger ve Arendt birbirlerini sadece felsefi anlamda değil, insanlık bağlamında da derinden etkilemiş, her ne kadar Arendt bir Yahudi, Heidegger ise bir Alman olsa da, birbirlerine duydukları aşk onların dünyaya bakış açılarını etkilemiştir. Bu etkileşimin en önemli belgeleri ise birbirlerine 1925-1975 yılları arasında yazmış oldukları özel mektuplarıdır. Bu mektuplarda Yahudi-Hristiyan, öğrenci-öğretmen, erkek-kadın, evli-bekar gibi tezatlıkları bir arada görmek mümkündür. Mektuplar arasına serpiştirilmiş olan şiirler de yine ikilinin yasak aşkını ifşa eder niteliktedir. Dönemlerinin önemli filozofları arasında sayılan Arendt ve Heidegger’in mektupları da yaşamlarının gayesi olarak gördükleri felsefe alanında etkili birer belge ve çoğunlukla kapalı bir dille kaleme alınmış yazılardan ibarettir. Yaşadıkları dönemin fırtınalarını ve ülkenin durumu ile

insanların kendilerine bakış açılarını da titizlikle mektuplarına işleyen ikili, günümüze çok değerli felsefi bakış açıları ve zor bir yaşam ile aşkın belgelerini sunmaktadır (Ludz, 2013).

Söz konusu aşk ve aile mektupları yayımlandıkları günden itibaren okurun dikkatini çekmektedir. Bunun sebebi kuşkusuz, mektupların kurmaca bir hayatı değil, gerçek bir hayatı konu almasıdır. Okur, kurmaca bir hayatı anlatan eserlerdense, gerçek hayatta yaşanmışlıklarla daha çok ilgilenmekte, kendi hayatından kesitleri bu metinlerde bulmayı hayal etmektedir. Bu düşünceden yola çıkarak birçok edebiyat eleştirmeni ve araştırmacı da yüzlerini gerçek mektuplara çevirmiş, onları incelemeye koyulmuştur. Bu isimlerden biri de Wolfgang Seibold'tur. Seibold, besteci Robert Schumann ile eşi Clara Schumann'ın müzisyen Franz Liszt ile ilişkilerini yazmış olduğu doktora tezinde Schumann'lar ile Liszt'in mektupları üzerinden yorumlamıştır (Seibold, 2005: 7-104). Bu çalışmada Franz Liszt'in özel mektupları derlenmiş ve Liszt'in müzik alanında gerçekleştirmiş olduğu gelişim süreci ile 1800'lü yıllarda Almanya, Avusturya ve Macaristan'daki müzik ortamı değerlendirilmiştir. Robert ve Clara Schumann'ın Liszt'e mektuplarında da yine Schumann'ların yaşadığı Fransa'daki politik ve sosyolojik gelişim ile iki aile arasındaki iletişimi görmek mümkündür.

Yakın tarihlerde mektubun ve mektuplaşmanın önemini yazarların özel hayatlarının anlamlandırılması ve çözülmesi açısından kaleme almış olan Seibold gibi yazar ve araştırmacılar, özellikle edebiyat alanında ölümsüz eserler vermiş yazar ve sanatçıların özel mektupları ile ilgilenmeye başlamıştır. Bu araştırmacı bilim insanlarından bir diğeri de Hans Dierkes'tir. Friedrich Schlegel üzerine yapmış olduğu araştırmalarla tanınan yazar, Schlegel'in eşi Dorothea Veits ile nişanlı olduğu 1802 yılında yazdığı ve bu zamana kadar bilinmeyen mektuplarına ulaşmıştır. Bu mektuplar, Schlegel'in ve nişanlısıyla arasında yaşanan olaylar ve yayımcısı Friedrich Wilmen ve arkadaşları Helmina von Hastfer ile olan yakınlığını ve dostluğunu gün yüzüne çıkarmaktadır. Söz konusu mektuplar, Schlegel'in yazım süreci ve yaşadığı dönemin özelliklerini de barındırması açısından önemli dokümanlar arasında değerlendirilmektedir (Dierkes, 2013: 137-153).

1.6. TÜRK EDEBİYATINDA MEKTUPLAR VE ÖRNEKLERİ

Türk edebiyatında tespit edilmiş en eski mektup parçaları 7.-13. yüzyıllara uzanan eski Uygur Türklerine ve Uygur Prenslarına ait mektuplar ve mektup parçalarıdır. “İslamiyet etkisinde gelişen Türk edebiyatının bilinen ilk kapsamlı eseri olan Kutadgu Bilig’de, yüksek bir edebi tarz ve zevk ile Yusuf Has Hacib’in kaleminden çıkmış; Kuntogdı, Aytoldı ve Oğurmuş isimlerindeki sembolik karakterlerin ağzından verilen 4 büyük manzum mektup örneğidir” (Berbercan, 2013: 73). Dünya ve Alman edebiyatında olduğu gibi Türk edebiyatında da mektuplar daha önce de belirttiğimiz gibi önceleri sadece haberleşme alanında kullanılmış ve gazetenin görevini üstlenmiştir.

Mektup konusu araştırıldığında mektup türünün Türk edebiyatında uzun bir geçmişinin olduğu ve konu ile ilgili Türk dilinde çok fazla isim olduğu görülmüştür. Örneğin, kişiler arasındaki yakınlık göz önüne alınarak bakıldığında, daha üst kademelerdeki insanlara yazılan mektuplara “şukka” veya “ariza”, kardeşlik veya sevgi duygularını içeren mektuplara ise “uhuvvetname”, “meveddetname”, “muhabbetname”, “name”, alçakgönüllülük ifadesi taşıyan mektuplara “varakpare” isimleri verildiği görülür. Halk arasında ise genellikle “mektup” veya “kâğıt” isimleriyle anılır. Mektupların ayrıca konularına göre “arzıhal”, “tebrikname”, “tezkiye”, “müzekkere”, “tehniyenname”, “teşekkürname”, “takriz”, “davetname”, “taziyenname”, “cevapname”, “niyazname” gibi isimleri de bulunmaktadır. Âşık edebiyatında ise “gamyükü”, “gönüldili”, “çilebohçası”, “şekerlihurma” adlarını almıştır. Bu mektup türlerine genel olarak milletin dili, duygu ve düşünceleri, arz ve talepleri, ruhu, gelenek ve görenekleri yansımıştır (Haksever, 2006: 37).

Divan edebiyatında ise mektup kelimesi için “inşa” (düzyazı) ifadesi kullanılmış, mektupların toplandığı eserlere ise “münşeât” adı verilmiştir. Bu anlamda yazılan ilk mektup örneği 16. yüzyıldan günümüze uzanan Fuzuli’nin kaleme aldığı “Şikâyetname” adlı eseridir. Bu tür mektubu yazan kişiye ise “münşî”, yani Türk Dil Kurumunun verilerine göre, “Mektup türünde usta ve başarılı olan” adı verilmiştir. Devletin ve sarayın resmi yazıcılığını yapanlara ise “nişancı” veya “tevkîi” denmiştir (Haksever, 2006: 38).

Tanzimat edebiyatı (1860-1896) ile birlikte mektup türü de Türk edebiyatında önemli ölçüde gelişmeye başlamıştır. Özellikle Abdülhak Hamit Tarhan ile Namık Kemal'in birbirlerine yazdıkları mektuplar bu gelişmelerin başladığına işaretler (Koç, 2014: 87). Bu mektuplar dönemin özelliklerini yansıttıkları için ayrıca birer tarihi belge niteliğini taşımaktadır. Mektup türünün gelişiminin Tanzimat dönemine denk gelmesinin en önemli nedenlerinden biri de bu dönemdeki sürgünlerdir. Sürgüne giden yazarlar geride bıraktıklarına durumlarını anlatan birçok mektup yazarak bu dönemde mektup yazımını popüler hale getirmişlerdir.

Cumhuriyet döneminde ise özellikle 1980'lerden bu yana mektup yayıncılığı en verimli dönemini yaşamaya başlamıştır. Posta araçlarının gelişimi, posta ve haberleşme ağının geliştirilmesi ile birlikte 1820 yılından sonra mektup zarfının ve posta pulunun kullanılmaya başlanması, böylelikle mektupların devlet güvencesi altına alınması, mektuba verilen önemin tazelenmesi ile mektubun konumu güçlenmiştir. Giderek artan batı tesiri de Türkiye'de mektup türünün gelişimine ön ayak olmuştur. Gelişen toplum ve ahlak yapısı ile mektup türü “*özel*” olmaktan çıkmış, mektubun öneminin kavranmasıyla birlikte eski dönemlerde yazılan mektupların günümüze ışık tutacağı, yazarların daha iyi anlaşılacağı ve onların değerini artıracacağı düşüncesiyle eski mektuplar 1990'lı yıllardan itibaren yayımlanmaya ve okurla buluşmaya başlamıştır (Eroğlu, 2006: 67-72). Türk yazınından Şinasi'nin Avrupa'dan annesine ve eşine yazdığı mektuplar ise duygu ve düşüncelerin aktarıldığı özel mektup türünün Türk edebiyatındaki özel mektup türünün ilk örneklerindendir (Kaplan, 1999: 8).

Türk edebiyatında isim yapmış yazar ve şairlerin birbirlerine yazdıkları mektuplar zaman içinde bir araya toplanıp okurların beğenisine sunulmuştur. Bu mektuplar genel olarak özel mektup türü içinde sayılabilir. Genel olarak yazarların hayatlarına, yaşadıkları döneme ve edebi hayatlarına ışık tutan bu belgeler Türk yazın tarihi açısından önemlidir. Örneğin Sait Faik Abasıyanık'ın Orhan Veli Kanık, Yaşar Nabi Nayır, Taşık Buğra veya Orhan Kemal ile yazışmalarını “*Karganı Bağışla*” (Sönmez, 2018) başlığı altında bir araya toplayan Sevgül Sönmez, Sait Faik'in yurtdışındaki eğitim hayatına, dostluklarına ve aile hayatına dair bilgileri sunar. Böylece Abasıyanık'ın özel hayatı ile edebi hayatı arasında bir köprü kurulmuş, yazarın eserlerini kaleme alırken nelerden etkilendiğinin altı çizilmiştir denilebilir.

Birçok edebiyatçının bir veya iki mektubunun bir araya toplanmasıyla hazırlanan bu gibi eserlerin yanı sıra, iki kişi arasındaki mektupların yayımlandığı eserlere de günümüzde sıkça rastlanır. Bu mektuplar yazarların hayatlarının yanı sıra duygu ve düşüncelerine, hayallerine, isteklerine ve özlemlerine de yer verir. Yazarının sadece edebi yaşamına değil, iç dünyasının da kapılarını aralayan bu mektuplara örnek olarak, Nazım Hikmet'in Memet Fuat'a, Fikret Otyam'ın Orhan Kemal'e, Tezer Özlü'nün Leyla Erbil'e, ressam Fikret Mualla'nın opera sanatçısı Semiha Berksoy'a, Nazım Hikmet'in Kemal Tahir'e, Behçet Necatigil'in Kamuran Şipal'e, Ahmed Arif'in Cemal Süreya'ya veya Necip Fazıl Kısakürek'in Nazım Hikmet'e yazdığı mektuplar verilebilir. Bu tür mektuplar, yazarların yaşadıkları dönemi aydınlattığı gibi sanatçıların üretim süreci ve gücü hakkında da önemli bilgiler içerir.

Dostluk ve arkadaşlık mektupları yazar hakkında okura birçok bilgi verse de, yazarların duygu birlikteliği olan insanlara ithafen yazdıkları mektuplar kadar başarılı değildir. Bir arkadaşla duygu ve düşüncelerin tamamı açıklanamazken, sevgiliye duygu ve düşüncelerden fazlası açıklanabilir, onunla birlikte hayal kurulabilir veya edebi gelişimin önemli bir parçası olan ilham bulunabilir. Türk edebiyatında yer alan önemli aşk mektupları arasında Nazım Hikmet'in Hatice Piraye Altınoğlu'na, Cemal Süreya'nın Zuhal Tekkanat'a, Cemil Meriç'in Lamia Çataloğlu'na, Orhan Veli Kanık'ın Nahit Fıratlı'ya, Sabahattin Ali'nin Ayşe Sıtkı İlhan'a, Bedri Rahmi Eyüpoğlu'nun eşi Eren Eyüpoğlu'na, Abidin Dino'nun eşi Güzin Dino'ya, Behçet Necatigil'in eşi Huriye Necatigil'e, Cemal Süreya'dan Zuhal Seber'e, Ahmed Arif'in Leyla Erbil'e veya Halit Özdemir Asaf Arun'un Sabahat Selma Tezakin'a yazmış olduğu mektuplar örnek olarak verilebilir.

Alman edebiyatından farklı olarak, Türk edebiyatındaki aşk mektuplarında kadınların mektuplarına çoğu zaman erişilememiştir. Erkeklerin mektuplarından kadınların bu mektuplara bir karşılık verilmiş olduğu anlaşılrsa da, kadın mektupları gerek mahremiyet duygusuyla gerekse yayımlandığında kadına olan bakış açısının negatif bağlamda değişebileceği düşüncesiyle saklanmış veya imha edilmiştir. Kadın mektuplarının eksikliği şüphesiz edebi açıdan da büyük bir kayıptır. Erkek yazarların hayatının tamamının bu mektuplara yansıdığı varsayılacak olursa, hayatlarının en önemli varlıkları olan kadın, aşk ve sevgi duygularının kadın penceresinden görülememesi, okuru konu ve duygu birlikteliğinden yoksun bırakmaktadır.

1.7. EDEBİ MEKTUPLAR VE MEKTUPLARIN EDEBİYATTAKİ YERİ VE ÖNEMİ

Edebi mektuplar; sanatçıların birbirlerine edebiyat, fikir, kültür ve sanat gibi konularda karşılıklı görüş bildirdikleri edebi değer taşıyan mektuplardır. Bu mektuplar özel konulardan çok genel konuları ele aldığından özel mektuplardan, fikir, sanat ve kültür gibi edebiyat konularını ele aldığından dolayı da iş mektuplarından ayrılır. Bu mektuplar genellikle yazarın söz ustalığını ve bilgisini göstermek isteğiyle ağıdalı ve ağır bir dille kaleme alınmış mektuplardır. 18. yüzyılın sonlarına doğru öğretici ve edebi mektuplar yazılmaya başlansa da, Romantik dönem ile birlikte mektup, yazarların kendilerini açığa vurdukları ve kendileriyle konuşabildikleri bir alan olarak karşımıza çıkmıştır. Edebi mektuplar bu dönemlerde yazarlar veya yazarların öğrencileri tarafından kitaplaştırılarak yayımlanmıştır. Bu türün bilinen en eski örneği “İngiliz edebiyatında Thomas More’un Londra kulesindeki tutsaklığı sırasında kızına bir kömür parçasıyla yazdığı mektuptur. Bu mektup bir edebiyatçının kaleminden çıkan ilk özel mektup olarak anılır” (Kefeli, 2002: 9-13). Türk edebiyatında ise bu türün ilk örneği Fuzuli’nin “*Şikâyetname*”sidir (Taşdemir, 2019: 141).

Edebi mektuplarda dönemin edebiyat ortamı değerlendirilmiş, sanat ve edebiyattaki gelişmelerin iyi ya da kötü yanlarına değinilmiş, dönem içinde kaleme alınmış olan eserler incelenmiş ve yazarlar kendi aralarında bilgi veya görüş alışverişinde bulunmuşlardır. Lukacs’ın da belirttiği üzere;

“İşin doğası gereği, sanatsal üretimin en mahrem sorunlarını incelemenin en iyi yolu tam da büyük sanatçıların kendiliğinden tanıklıklarına, mektuplarına, konuşmalarına, günlüklerine vb. bakmaktır (...) Önemli sanatçıların üretim sürecine dair bu belgelerde eleştiri ve edebi mirasımız açısından henüz keşfedilmemiş bir hazine mevcuttur.” (Lukacs, 2011: 81)

Özellikle bir döneme damgasını vurmuş olan büyük isimlerin mektup, anı veya günlükleri incelendiğinde, eserlerinin oluşum süreçleri ile ilgili birçok bilgiye rahatlıkla ulaşılabilir. Bunun yanı sıra, dünya edebiyatına mal olmuş eserlerin kaleme alınma sürecinde yazarın ruh dünyasını ve içinde bulunduğu dönem özellikleri ile özel yaşamı da yine özel mektupları sayesinde deşifre edilebilmiştir.

Buna karşın, yazarların veya dünya tarihine damga vurmuş kişiliklerin her mektubunu da edebiyat ürünü olarak değerlendirmek doğru değildir. Bir mektubun

“*edebi*” olabilmesi için onun çoğunlukla mektubun yazıldığı dönemin edebiyat ve düşünce olaylarına yer vermesi ve okuruna yol göstermesi gerekir (Başoğuz, 2010: 54-55). Özellikle duygu ve düşüncelerin mektuplarda daha çok yer aldığı dönemlerde bu tür kişisel ve edebi mektuplar Türk Edebiyatında “*Mektubat*” adı altında toplanarak geniş kitlelerin okuyabilmesi için yayımlanmıştır. Böylece sadece yazıldığı kişiye değil, konu ile ilgili olan insanların söz konusu edebi mektuplardan yararlanıp, gelişim süreçlerini mektuplarda yer alan bilgi ve öğütler doğrultusunda planlamaları hedeflenmiştir.

Bir edebiyatçı, yazar veya bir sanatçıyı özel olarak tanımak, eserlerini daha iyi kavramak için kişilerin özel veya resmi mektuplarını okumak, bu konuda ilgisi olanlara büyük fayda sağlayacaktır. Nitekim özel hayatın bilinmesiyle eserlerin satır araları daha sağlıklı okunacak ve çıkarılan sonuçlar da buna göre daha nitelikli olacaktır.

Edebiyatla, yani “kelimeler” ile ilgilenen insanlar ister istemez özel hayatlarında da edebiyatla iç içe bulunduklarından dolayı bu konulara da değinme ihtiyacı hisseder ve bu konuları sevdikleriyle mektuplara aracılığıyla ele almak isterler. Nitekim Namık Kemal’in özel mektuplarını ele alan Mustafa Üstünova da “*Namık Kemal’in özel hayatının önemli bir yanını anlatan mektuplarında bile edebiyat konularıyla ne kadar iç içe olduğunu, çelişkilerini, toplum adına yenilik istediğini ortaya koymaya çalıştık.*” (Üstünova, 2005: 11) diyerek bu konuya açıklık getirmiştir. Bu tarz mektuplar zamanla yerini eğitici mektuplara bırakmıştır.

1.8. EĞİTİCİ MEKTUPLAR VE MEKTUPLARIN EĞİTİMDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Mektupların edebiyatta olduğu kadar eğitimde de yeri büyüktür. Çocuklar, ailelerinden veya çevrelerindeki insanlardan gördüğünü yaparak ve bu davranışları taklit ederek büyürler. Eğer evde mektup yazan veya mektuplarla, kitaplarla ilgilenen bir ebeveyn görürlerse, onları taklit etmek isteyecek ve böylece mektup yazma edimini daha kolay ve etkili bir şekilde kazanmış olacaklardır. Daha küçük yaşlarda olan çocuklar her ne kadar okuma yazma bilmeseler de resimleriyle “*mektuplar*” yazmaya (çizmeye) çalışacak, duygu ve düşüncelerini çizerek ifade edebileceklerdir. Çizme yoluyla anlatım ise daha sonra edinecekleri yazma becerisini geliştirerek onların yazma yetisini farklı bir boyuta taşıyacaktır. Aziz Nesin’in “*Şimdiki Çocuklar Harika*” isimli

eseri iki çocuğun yani Ahmet ve Zeynep'in birbirlerine yazdıkları mektuplardan oluşur. Bu mektuplar da çocukların birbirlerine günlük yaşantılarından kesitler sunmasıyla onların aile ve eğitim sorunlarını okura yansıtmaları açısından değerlidir.

Mektubun eğitimde farklı bir boyutu daha vardır. Birçok yazar, düşünür ve fikir adamı için mektuplar uzakta bulunan öğrenci veya tanıdıkları için bulunmaz bir eğitim aracıdır. Düşünürler ve öğretmenler kendilerinden uzakta bulunan öğrencilerine düşüncelerini, fikirlerini, eleştiri, tavsiye ve terbiyelerini mektupları aracılığıyla öğretmeye devam etmiştir. Mektubun eğitim özelliğinin yanı sıra, edebiyatçıların yazdıkları eserler ile ilgili eleştirilerini birbirlerine mektup aracılığıyla iletip, bu yolla karşılıklı eleştiriler sunmaları da yine mektubun eğitim yönünü belirlemiş, geliştirmiştir. Uzakta olan edebiyatçıların kendilerini yetiştirmeleri ve eserlerine ikinci bir gözün görme ihtiyacının giderilmesi bu şekilde sağlanmıştır denilebilir. Bu duruma en iyi örneklerden biri Aziz Nesin - Saliha Scheinhardt mektuplarıdır. Çok iyi dost olan Nesin ve Scheinhardt mektuplarında sürekli birbirlerine eserleri, çalışmaları, konferans, konuşma veya tezleri ile ilgili bilgiler vermişlerdir. Özellikle Saliha Scheinhardt Aziz Nesin'in engin tecrübesinden faydalanmak ve ilk eserlerini, özellikle şiirlerini onunla paylaşma ihtiyacı hissetmiştir. Bir arada olamasalar bile uzaktan uzağa mektup ile birbirlerine çalışmalarını yollamışlar ve bunlar hakkında neredeyse tüm mektuplarında karşılıklı fikir alış verişinde bulunmuşlardır (Akyıldız Ercan, Köse, 2020).

Mektuplaşma ve mektuplarla ilgilenen insanların zaman içerisinde kendi mektuplarını yazma ihtiyacı da hâsıl olur. Mektubun eğitim yönünü dikkate alırsak, kendi mektubunu yazma isteği duyan insanın kendini, hayal dünyasını ve yazınını geliştirmesi için mektubu bir eğitim aracı olarak görmesi ve onu kullanması mektubun bireyleri eğitme amacını etkili bir şekilde kullanmasına vesile olmuş olur.

1.9. AŞK VE SEVGİ MEKTUPLARI

Aşk mektupları özel mektup türünün en mahrem, en özel mektup türü olarak karşımıza çıkar. Aşk üzerine birçok şarkı bestelenmiş, şiirler yazılmış, birçok ressam aşkı maddeleştirmek uğruna çeşitli tablolar ortaya koymuştur. Ne var ki aşkı anlatan en anlamlı, en bariz örnekler mektuplar olmuştur. Zira özel mektup türüne giren aşk mektupları hiçbir çerçeveye ve kurala bağlı kalmadan, kişinin duygu ve düşüncelerini, aşkını, hislerini, korku ve meyillerini, en mahrem duygularını yazarın dağarcığı

kapsamında karşısındakine aktarabildiği bir türdür. Aşk mektuplarının çeşitliliği de bizim bu düşüncemizi pekiştirir niteliktedir.

Aşk mektuplarında yakınlaşma, karakteristik kelime öbekleri veya kelimeler, kişiler arasına yerleşmiş şifreli cümleler veya kendine bile açıklayamadığı özel yönlerinin sevgiliye sunulması gibi durumları görmek mümkündür. Tekin'in de dediği üzere; *“Mektup, âşıkların iç dünyalarını, duygularını, düşüncelerini, itiraf ve temennilerini yansıtmak için kullanılan bir araçtır.”* (Tekin, 2001: 227). Yani kişinin iç dünyasının kalemi aracılığıyla karşıya aktarılma durumudur ve gerçek duygu ve düşünceleri yansıtır.

Mektup tekniğinin edebiyatta kullanımı mektup romanlarda olduğu gibi birçok yerde karşımıza çıkar. Leyla ve Mecnun gibi aşk mesnevilerinde ise kullanılması tabiri caiz ise bir zarurettir. Mesnevilerde ve menkıbelerde karşımıza çıkan bu tür ölümsüz aşkların mektup ve mektuplaşma ile yakından bir ilgisi vardır. Çeşitli sebeplerden dolayı bir araya gelemeyen veya bir araya gelmesi mümkün olmayan kişiler, ancak mektuplar aracılığıyla aşklarını sürdürebilmiştir.

“Mektup, iki âşık arasında olması gereken mahrem konuşmaların, şartların mecbur etmesi sonucu kâğıt üzerine taşınmasıdır. Birbirleri hakkında ikinci veya üçüncü ağızlardan haber alabilen kahramanların, başlarından geçen olayların içyüzünü sevgiliye izah görevi, genellikle mektuba düşer. Mektubun aşk ilişkisinde önemli bir diğer işlevi de âşıkların tahammül gücünü arttırmasıdır. Âşık, sevgilisinden gelen mektubu sadakatin, sevginin, vefanın bir nişanesi olarak görür. Mektup, ona çektiği bütün acıları unutturacak bir iksir tesiri yapar” (Kütük, 2002: 195).

Uzun zaman sevdiğinden haber alamayan insanlar üçüncü bir kişi yardımıyla birbirlerine mektuplarını iletirler. Bu mektuplarda görüşemedikleri süre zarfında yaşadıklarını anlatmaya ve sevgilerini dile getirmeye çalışırlar. Mektup mühürlenerek yollar. Bu özel mektupların önemli bir özelliğidir ve gizliliği, mahremiyeti temsil eder.

Aşk mektupları çiftleri birbirine bağladığı kadar, birbirlerinin gelişimlerine de yardım eder. *“Yeryüzünde başka hiçbir çift böyle bir görev üstlenmemiştir: Birbirinden birer insan yaratmak...”* (Luxemburg, 2006) cümlesi bu düşüncüyü destekler niteliktedir. Karşılıklı etkileşim ve gelişim süreci çiftleri değiştirmekte ve dünya görüşlerini etkilemektedir. Bu gelişimleri özel mektup incelemelerinde bariz bir şekilde

görmek mümkündür. Romantik akımla birlikte aşk ve evlilikler eserlerde konu edilmeye başlanmıştır (Augart, 2006: 26). Bu durum da kişilerin özel hayatlarının ve duygularının çeşitliliği anlamında önemli bilgiler sunmaya başlamıştır.

Özellikle bir döneme damgasını vurmuş, eserleri birçok dile çevrilmiş ve insanın dünya görüşünü önemli ölçüde etkileyen insanların eşleri veya sevdikleriyle mektuplaşmalarının gün yüzüne çıkması, okura yazarların özel dünyalarını anlama fırsatı vermiştir. Bu bağlamda ele alacağımız birkaç mektup örneği, konunun anlaşılması için değerlidir.

Gustave Flaubert ve Louise Colet çifti arasında 1846 yılında geçen mektuplaşmalarda şair olan Louise Colet, Gustave Flaubert'e kendisi için yazdığı mektupları gönderdiğinde, Flaubert'in ona cevabı şöyle olmuştur: “*Bana gönderdiğin şiirler ne kadar da güzeller! Ritmi, diğer sevgi sözcükleri arasında ismimi mırıldanırken sesindeki okşayışlar kadar yumuşak.*” (Terence, 2017). Bu cümlelerde bir yandan karşıdaki kişinin edebiyatına övgü varken, diğer taraftan duyduğu hislerin yazıya yansımaları hissetme hali vardır. Flaubert çok ünlü ve başarılı bir yazar olmasına karşın sevdiği kadının kaleminden çıkan sözcüklerin büyümesine kapılmış gibidir.

Aşk mektuplarında çoğu zaman yazarların sevdiği insana kendisini şikâyet ederken bulmak mümkündür. Dışarıya karşı gururla iyi bir yazar kimliğine bürünen yazarların çoğu, sevdiği kadın veya adam karşısında bir çocuk gibi kendinden yakınabilir. Yine Flaubert örneğinde bunu açıkça görmekteyiz. “*Bir gün güzel şeyler yazacağımı öngörüyorsun. Bundan kuşkuluyum. Tek istediğim, uğrunda her şeyi ama her şeyi memnuniyetle feda edeceğim, o içsel heyecana sahip olan ustalara hayranlık duymaya devam edebilmek. Ama benim de bir usta olmam konusuna gelince, hiçbir zaman olamayacağım.*” (Terence, 2017). Flaubert, bu mektubu kaleme aldığı anda henüz tanınmış biri değildir. Bu satırlara baktığımızda, aslında hiçbir zaman dünya çapında tanınmış bir yazar olma hayali de kurmamıştır. Günümüzde eserleri çok okunan ve birçok dile çevrilen bu yazarın mektupları aracılığıyla onun gerçek hislerini ve yazım sürecini görmek mümkün olmuştur.

Bazı yazarlar bütün hayatını tek bir kadına adamıştır ve o kadını mutlu etmek için elinden gelenin fazlasını yapmaya hazırdır. Dünya çapında tanınmış eserler veren ve birçok kişi tarafından hayranlıkla takip edilen bu insanların bir insana, bir kadına, bir

ruha bağlanıp, hayatını ve bütün varlığını ona bağlama, bütün düşleri onun üzerinden var etme çabası dikkate değerdir. Bu durumun en güzel örneklerinden biri hayatının 46 yılını Adèle Foucher ile birlikte geçiren Victor Hugo'dur. Hugo'nun Foucher ile hayatını birleştirmeden önce kaleme aldığı

“Senin için feda edebileceğim şeylerin sınırı yok. Sen benim için hayattaki tek yüce şey değil misin? Eğer bana kayıtsız kalırsan, benden nefret bile etsen, bu benim talihsizliğimden başka bir şey olmayacak. Her günüm senin uğruna yapılmış bir fedakârlıkla geçse de öldüğüm gün varlığımın senin varlığına borçlu olduğu sonsuz borcu ödememiş olacağım.” (Meurice, Latimer, 2017).

cümleleri Hugo için sevdiği kadının hayatındaki yerini gösterir. Hayatının ve yazınının merkezine oturttuğu kadın için hissettiklerini Hugo'nun diğer mektuplarında da görmek mümkündür.

Mektuplar, yazan kişiyi o kadar iyi tanıtır ki, mektuplarını okuduğunuz insanın bin yıl önce yaşadığı anlaşılmaz. Çünkü aşk ve sevgi yüzyıllar boyunca aynı kalmış ve kalacaktır. Aşk ve sevgi edebiyatçıların mektuplarında çok doğal bir şekilde işlenir. Öyle ki, mektupları okuyan biri gerçekten yazarın o an samimi olup olmadığını anlayabilir, mektupların satır aralarını okuyup ironileri çözebilir. Yıllar sonra yayımlanan bu tarz mektuplar, birer yaşam ve karakter analizi olarak karşımıza çıkar (Anton, 1995: 113).

Mektuplar okunurken sadece edebiyat bilgisi değil, aynı zamanda psikoloji, sosyoloji ve tarih bilgisi de gereklidir. Bütün bu disiplinler göz önüne alındığında, okunan mektuplar bize gerçeği yansıtır, mektup yazarını daha iyi anlamamızı sağlar. Böylece mektupların satır aralarını daha kolay bir şekilde anlamak ve yorumlamak mümkün olur.

Çalışmamızın ana temasını oluşturan Stefan Zweig- Friderike Maria Zweig, Paul Celan- Ingeborg Bachmann, Halit Özdemir Asaf Arun- Sabahat Selma Tezakın, Ahmed Arif- Leyla Erbil çiftlerinin mektupları yukarıda değindiğimiz bilgi ve değerlendirmeler ışığında analiz edilecek, her bireyin bulunabilen bütün mektupları, onların kişilik özellikleri ve biyografik bilgilerine göre sentezlenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

STEFAN ZWEIG- FRIDERIKE MARIA VON WINTERNITZ

2.1. STEFAN ZWEIG (28.11.1881-23.02.1942)

Stefan Zweig 28 Kasım 1881 tarihinde Viyana’da zengin bir Yahudi ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Yahudi inanışına göre erkek çocukların, doğumunu takip eden 8. günde sünnet edilmesi buyruktur. Sünnet oldukları gün çocukların isimleri de konulmuş olur. Stefan Zweig’a ailesi tarafından “*Samuel*” (Plank, 2016: 21) ismi verilmiştir. “*Samuel*” isminin anlamı Alman filozof Julius Bergmann tarafından “*ölümsüzlüğün sembolü*” olarak açıklanmıştır (Akyıldız Ercan, 2020: 11). Zweig’ın ölümünden onlarca yıl geçmesine rağmen hala adının başarılı yapıtlarıyla anılması aslında isminin kişiliği üzerindeki tezahürü olduğu söylenebilir.

Yazar, otobiyografisi “*Dünün Dünyası*”nda babası Moritz’i kültüre ve sanata önem veren, birkaç dil bilen, başarılı bir fabrikatör olarak nitelendirir. Anne Ida Brettauer ise babasına nazaran daha baskın bir karakterdedir ve aristokrat bir aileden gelir (Zweig, 2010: 7-10). Annesinin ailesi ve kendisi üzerinde kurduğu otoriteden hoşnut olmayan yazar, küçük yaşlardan itibaren babasının yönlendirmesi üzerine yazmaya ve üretmeye başlamıştır.

Moritz Zweig’ın yönlendirmesinin dışında öğrencilik yıllarında da zamanının çoğunu okuldan sonra kendisi gibi sanata düşkün arkadaşlarıyla birlikte kültür yuvalarını andıran kafelerde (Café Griensteidl gibi) geçiren yazar, arkadaşlarıyla yaptığı kültür ve edebiyat sohbetleri sayesinde Avusturyalı roman yazarı *Hugo von Hoffmannstah I*(1874-1929) ve Alman şair *Rainer Maria Rilke*’yı (1875-1926) tanıma imkânı yakalamıştır. 1900 yılında liseden mezun olduktan sonra kendi isteğiyle Viyana Üniversitesi felsefe bölümüne devam etmiş ve hayatının vazgeçilmezleri arasına girecek olan kısa yolculuklara da bu tarihlerde başlamıştır. Her gittiği ülke ve şehir ona farklı bakış açıları kazandırmış, içine doğup büyüdüğü şehrin ötesinde bir yaşam olduğunu kavramasına ve kendini geliştirmesinde yardımcı olmuştur.

Varoluşunun nedeni olarak gördüğü edebiyatın yanı sıra; felsefe, psikoloji, tiyatro, şiir ve müzikle de ilgilenen Zweig; İngilizce, Almanca, Latince, Yunanca, Fransızca, İtalyanca gibi birçok dile hâkimdir. Çok dillilik onun çok kültürlü ve çok yönlü olmasını da

sağlamıştır. Zweig'in sahip olduğu kültürel birikim onu Batı'nın hümanist geleneğine bağlamış ve 20. yüzyılın birlik ve bütünlük içinde olmasını dilediği bir Avrupa idealine doğru yönlendirmiştir. (Akyıldız Ercan, 2020: 17)

Yazar bu ideal doğrultusunda ele aldığı her eserine kendinden de bir şeyler katmış, özellikle biyografilerinde kendi ruhuna eş olabilecek insanları kaleme almayı tercih etmiştir. Bu isimler arasında Martin Luther'in baskısı altında yaşamını devam ettirmek zorunda olan bilge Desiderius Erasmus, Honoré de Balzac, Charles Dickens, Fyodor Dostoyevski, Giacomo Giralomo Casanova, Marie-Henri Beyle Stendhal, Lev Tolstoy, Josephe Jeanne Marie Antoinette gibi isimleri kaleme almayı tercih etmiştir.

Başarılı bir yazın hayatı olan Zweig'in özel hayatı da eserlerinde yankı bulmuştur. İkinci eşi Charlotte Elisabeth Altmann (Lotte) ile tanıştıktan sonra kaleme aldığı "*Ungeduld des Herzens*" (Sabırsız Yürek) eserinde yazar Lotte'nın hassas ve kırılgan özelliğini betimlemektedir. 1912 yılında tanıştığı Friderike Maria von Winternitz'in isimsiz ilk mektubundan ilham alarak yazmış olduğu eseri "*Brief einer Unbekannten*" (Bilinmeyen Bir Kadının Mektubu) noveli ise yazarın en çok okunan eserleri arasında yerini almıştır.

Friderike von Winternitz'in ilk mektubundan sonra kendisini daha yakından tanıma fırsatı bulan Zweig, onunla 28 Ocak 1920 yılında hayatını birleştirmiştir. 1933 yılına kadar eşinin de desteğiyle edebi ve özel hayatında başarılı yıllar geçirmiş ve ayrıca manevi desteğiyle özgürlüğünü, yazma edimini ve seyahatlerini gönlünce sürdürmüştür.

Stefan Zweig ile Friderike von Winternitz 1938 yılında evliliklerini sonlandırmış olsalar da dostlukları Zweig'in intiharına kadar devam etmiştir. İlk eşi ile yollarını ayıran yazar, 1939 yılında sekreteri Charlotte Elisabeth Altmann (Lotte) ile hayatını birleştirmiştir. *Lotte'nın hastalıklı bünyesi ve Stefan Zweig'in ruhsal bunalımları, özgür bir ruha sahip olan yazarın küçük bir Brezilya kenti olan Petropolis ile sınırlı kalması ve anadilinden, sevdiklerinden, dostlarından, kitaplarından ve yurdundan ayrı kalmış olması* (Lehmkuhl, 2008: 5) yazarı intihara sürükleyen sebepler arasında görülmüştür. Lotte ve Stefan Zweig çifti 1942 yılında Brezilya- Petropolis deki evlerinde kendi iradeleriyle yaşamlarına son vermişlerdir.

2.2. FRIDERIKE MARIA ZWEIG (WINTERNITZ-BURGER) (04.12.1882-18.01.1971)

Stefan Zweig'ın ilk eşi olan Friderike Maria Burger (Winternitz, Zweig) 4 Aralık 1882 yılında Viyana'da dünyaya gelmiştir. *Katolik inancına geçmiş Yahudi bir ailenin kızı olan yazar* (Epstein, 2012) son derece saygın Luithlen Enstitüsü'nde eğitimini tamamlamıştır. *Genç yaşlardan itibaren öğrenme hevesi ve bağımsızlık tutkusu ile kendini gösteren bu kadın, Fransız ve Alman edebiyatı, pedagoji ve psikoloji alanlarında öğrenim görerek öğretmen olmuştur* (Coşan, 2008: 180). Friderike, hayatı boyunca birçok gazetede makale kaleme almış, önemli organizasyonlara ev sahipliği yapmış ve eşi ile ilgili anılarını kaleme alarak bunları bir biyografide toplamayı başarmış olan başarılı bir kadındır (Epstein, McArthur, 2012: 6).

Friderike Burger'ın ilk eşi olan Felix von Winternitz, onun taleplerine, üslubuna ve edebiyatına nadiren anlayış gösteren, eğlenceye düşkün ve savurgan bir adamdır. Friderike'nin ilk evliliğinden Suse ve Alix adında iki kızı olmuştur. *Bir yazar olarak; başarılı olmayı çoktan tecrübe eden azimli ve zeki kadın, evliliğinde manevi teşviklerden mahrumdur ve maddi manevi özgürlüğü için gayret ediyordur* (Müller, 2016: 57). Friderike ile onun çabalarını göz ardı eden Felix'in arası gün geçtikçe açılır. Bu dönemde Stefan Zweig ile tanışan Friderike için ilk evliliği artık görünüşte bitmiş olur. Kızları ile birlikte başka bir eve taşınan yazar, zaman içinde Stefan Zweig ile iyice yakınlaşır. Bu yakınlaşma hem edebi anlamda hem de duygusal anlamda olur. İlk eşinden resmi olarak da ayrılan Friderike, hayatını Stefan Zweig ile birleştirir. İki kızını da yanına alarak yeni bir hayata başlamış olur. Zweig'ın hem eşi hem de bir anlamda sekreteri olan Friderike, yazarın çalışmalarını sürdürmesi için kendi çalışmalarından fedakârlık yaparak evin ve çocukların sorumluluğunu kendi üzerine alır.

Özel becerileri ve ilgileri doğrultusunda kalemi elinden bırakmayan Friderike, o dönemde bir kadının yapması gerekenden fazlasını yaparak, hem kendisi hem de eşi ve çocukları için birçok zorluklarla mücadele eder. Stefan Zweig'dan boşandıktan sonra daha aktif bir yazın hayatına başlayan yazar, eşinin ölümünden sonra onunla geçirdiği yılları kaleme alarak bir “eş ve yazar olarak Stefan Zweig” panoraması çizmeyi başarır (Zweig, 1947).

Yazarlığının yanında çevirmen ve pedagog unvanlarına da sahip olan Friderike aynı zamanda Viyana Üniversitesinin ilk kadın öğrencilerindendir. Ayrıca iyi bir organizasyon yeteneğine sahip olan yazarın yaşamı boyunca önemli organizasyonlara ev sahipliği yaptığı ve çeşitli açılışlara delege olarak gönderildiği bilinmektedir. Aynı zamanda “*Stefan Zweig Derneği*”nin, Amerikan-Avrupa Dostluk Derneği ve Uluslararası Kadınlar Derneği’nin onursal başkanlığını yapmıştır. Fransızca’yı anadili gibi bilen Friderike Fransızca’dan Almancaya Edmond Jaloux, Emile Verhaeren, Anatole France gibi isimlerden birçok eser çevirmiş olup, kızlarının da dil eğitimine destek vermiş ve onları farklı diller öğrenme konusuna yönlendirmiştir. *Bir dönem arkadaşı ile birlikte özel bir anaokulu işleterek çocukların ilk yaşlarından itibaren Fransızca öğrenmelerini desteklemeye çalışmıştır* (Spalek, Strelka, 2018: 1678).

2.3. “WENN EINEN AUGENBLICK DIE WOLKEN WEICHEN” BRIEFWECHSEL 1912-1942 (“BULUTLAR BİR ANLIĞINA DAĞILSA” MEKTUPLAŞMA 1912-1942)

Stefan Zweig hayatı boyunca birçok dostuna, arkadaşına ve tanıdıklarına mektup yazmış, gelen ve gönderilen mektupların bir kısmını da arşivleyerek saklamıştır. Bu mektuplar, onun hayatına tutulmuş birer ayna olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Gerek günlüklerinde gerekse mektuplarında ve eserlerinde mektubun önemine değinmiş, mektup yazmanın bir sanat olduğunu söylemiştir.

Dostlarına ve tanıdıklarına yazdığı mektuplardan ziyade, eşine yazdığı mektuplarında yazarın daha açık yürekli ve duygusal olduğu görülmüştür. Zweig’in, Friderike’ye yazdığı mektuplar ve Friderike’den aldığı mektuplar 2006 yılında Jeffrey B. Berlin ve Gert Kerschbaumer tarafından derlenip düzeltildikten sonra, Fischer Verlag tarafından „*Wenn einen Augenblick die Wolken weichen- Briefwechsel 1912-1942 Stefan Zweig- Friderike Zweig*” başlığıyla yayımlanmıştır. Bu eser Ahmet Arpad tarafından “*Stefan Zweig - Friderike Zweig Mektuplaşmalar 1912-1942*” adı altında Türkçe ’ye çevrilmiş ve Ayrıntı Yayınevi tarafından 2015 yılında dilimize kazandırılmıştır.

İlk mektup Friderike tarafından 24. 07. 1912 tarihinde kaleme alınmıştır. Okuyucu hemen ilk mektupta Friderike’nin Zweig’a olan hayranlığını satır aralarında

okuma olanağı bulur. Zweig'ın hem eserlerini hem de çevirilerini yakından takip ettiği ve aynı zamanda onun eserlerinden etkilendiğini anlaşılan Friderike'nin, bu ilk mektubu daha sonra Stefan Zweig'ın "*Brief Einer Unbekannten*" (Bilinmeyen Bir Kadının Mektubu) adlı noveline ilham kaynağı olmuştur. Henüz ilk mektubu ile edebi anlamda birbirlerini etkilemeye başlayan ikilinin, ileriki yıllarda birbirlerini hem düşünsel hem de edebi olarak daha fazla etkiledikleri görülür.

Bu mektubunda kendi çalışmalarından da bahsetmiş olan Friderike, kendisinin de bir yazar olduğunu belirtir. Mektupta imza yerine isminin baş harflerini yazması okura o dönemki geleneksel kadın rol modelinin izlerini yansıtır. İlk mektupta yazar olduğunu yazmasına rağmen, ikinci mektubunda bu konuyu açmak isteyen Friderike, kendi yazarlığı ile ilgili düşüncelerini Zweig'a severek anlatabileceğini dile getirmiştir. Bu bilgilerden yola çıkarak Friderike'nin yazarak kendini kanıtlamaya, Stefan Zweig gibi ünlü ve başarılı bir yazarın karşısında dik durmaya ve kendini göstermeye çalıştığı anlaşılabılır. Aslında ilk adımı atarak Stefan Zweig üzerinde sevgi dolu bir izlenim bırakmış olduğu da söylenebilir. Bir kadın olarak toplumsal konumunu da göz önüne alırsak, karşısındaki adama güven duyduğu sonucuna varılabilir. Böylece ilk mektubundaki gizemli tarzını bir tarafa bırakarak, ikinci mektubunda ismini yazarak imzalaması Friderike von Winternitz'in mektuplarını anonim olmaktan çıkararak karşısındaki adamın yazdıkları doğrultusunda mektuplarına bir kimlik kazandırmış olur.

Sonraki mektuplarda Friderike'nin Zweig'ın eserlerini inceleyerek yorumladığı görülür. İkilinin mektuplarında edebi anlamda birbirlerini desteklemeye ve etkilemeye başladığı izleri yansır. Yüzyüze tanışma ise ancak 23.09.1912 tarihinde gerçekleşir. Fiziki tanışma gerçekleştikten sonra Zweig, bu görüşmeden sonra Friderike hakkındaki izlenimlerini günlüğüne "*Gerçekten çok duygulu, o güne kadar rastlamadığım kadar ince ruhlu bir kadın, fakat aynı zamanda onu güçlü kılan bir ruhsal gerçekçilikten gelen enerjiyle dolu... o karşısındakini çok iyi anlayan bir kadın.*" (Zweig, 1988: 15) cümleleriyle aktarır. Bu cümlelerden Friderike'nin yazara olan ilgisinin karşılıksız olmadığı, mektuplar ve davranışlarıyla Stefan Zweig'ı etkilemiş olduğu anlaşılmaktadır. Stefan Zweig ile Friderike von Winternitz'in mektuplaşmaları 1912 yılında başlamış, 1942'de Stefan Zweig'ın vefatına kadar devam etmiştir. Bu mektuplaşmalardan elde

edilen veriler çalışmamızın devamında alt başlıklar halinde, yazarların biyografileri ve otobiyografileriyle de zenginleştirilerek analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

2.3.1. İlişki

Zweig çiftinin duygusal anlamda ilişkileri 1912 yılında başlamıştır. Felix von Winternitz ile yaptığı ilk evliliğinden yara alan Friderike'nin mektuplarından da anlaşılacağı üzere, Zweig'ı “usta” ve “kurtarıcı” olarak görmektedir. Yazarı zamanla daha iyi tanıma fırsatı bulduğunda, onun özgür bir ruha sahip olduğunu anlar ve onu her anlamda sıkmaktan, sınırlamaktan ve yormaktan çekinir. Birlikte hoş vakit geçirmeye başlayan çift için her şey yolunda gibi görünse de, Zweig'ın içten içe özgürlüğünün sınırlandırılmış hissetmesinden dolayı endişelendiği görülür. *Friderike onun gözünde çaresiz, kırılgan ve hassastır* (Zweig, 1988: 36). Oysa daha sonraki dönemlerde *Friderike'nin son derece güçlü ve eşine her konuda destek verebilen bir kadın olduğu ortaya çıkacaktır* (Coşan, 2008: 180). İlişkileri ilerledikçe Stefan Zweig, Friderike'nin ne kadar geniş yürekli bir kadın olduğunu anlar ve bu güzel birlikteliği 28.01.1920 yılında evlilikle taçlandırır.

Hayatlarını birleştirdikten sonra daha çok yakınlaşan Friderike-Stefan Zweig çifti artık daha çok birlikte vakit geçirmeye başlar. Zweig'ın seyahat ettiği dönemlerde mektuplaşmalar da devam eder. Aralarında gelişen özel ilişki gün geçtikçe yoğunluk kazanır ve bu duygusal süreç mektuplarda da yansımaları bulur. Bu birliktelik bir kadının karşısındaki erkeğe tüm hayatını açtığı, kalbinden geçenlerle zihninden geçenleri birleştirdiği bir durum olarak yorumlanabilir.

Friderike ile Stefan Zweig'ın mektupları ve biyografileri araştırıldığında, her iki yazarın da birbirlerinden duygusal ve düşünsel anlamda etkilendikleri görülse de, kadının belki de tabiatı gereği, erkeğe daha sadık olduğu anlaşılmaktadır. Bu düşüncüyü pekiştirmek için Stefan Zweig'ın Friderike ile ilişkisi devam ettiği bir dönemde, Paris'e yaptığı yolculuklardan birinde, Marcell adında Fransız bir kadın ile birlikte olması örnek olarak gösterilebilir. İlişkiden haberdar olan ve sözde umursamıyormuş gibi görünen Friderike, bu tarihten itibaren neredeyse her mektubunun altına “*sana sadık Fri*” imzasını atar. Aslında mektubun altında yazılan bu cümle serzeniş olarak yorumlanabilir. Kendisinin Zweig'a sadık olduğunu ifade ederek, kanımızca onun da kendisine sadık olmasını istemektedir. Bunu açıkça dile getirmemesinin sebebi ise

“yazarın özgürlüğüne ne kadar çok düşkün olduğunu ve bu özgürlük kısıtlandığında onu tamamen kaybedeceğini bildiğinden” (Akyıldız Ercan, 2020: 115) olabilir. Friderike von Winternitz her ne kadar Stefan Zweig’ın gözünde “baştaşı” (Coşan, 2008: 181) olarak yerini alsada, yazarın diğer kadınlarla olan ilişkisine kaygıyla ve sitemle yaklaşmaktadır.

Hayatı boyunca ailesinin de desteğini alarak yaşadığı dönemin zorluklarına bir kadın olarak göğüs germeye çalışan ve eğitimini en iyi şekilde tamamlayan Friderike için nazlı ve zengin bir çocuk olarak büyütülen, günlük hayatın zorluklarından kaçınmış olan Stefan Zweig’ın kendisine karşı takındığı umursamaz ve rahat tavrı bencilce gelmiştir. Friderike’nin bu düşüncesine karşın Zweig’ın yapabildiği en iyi şey “onu övgü ve nasihatlerle uzaktan desteklemek olmuştur” (Müller, 2016: 79,80). Bu tutuma karşılık Friderike, yaşam tarzı ve aldığı aile eğitiminin de vermiş olduğu bir sorumluluk bilinciyle eşinin isteklerini anında yerine getirmiş, ona daha çok üretebilmesi için her türlü konforu sunmuştur. Bu durum Friderike’yi yazarın “hem eşi hem de yardımcı sekreteri” (Ok, 2014: 234) konumuna getirmiştir denilebilir.

Stefan Zweig için çok önemli olan özgürlüğünü kısıtlamayı hiçbir zaman düşünmeyen ama satır aralarında Friderike’nin yaptığı sitemler yazarı zamanla rahatsız etmeye başlar. Aslında tek isteği, başka kadınlarla birlikte olsa da eşiyle daha çok zaman geçirmek ve ona daha yakın olmak olan Friderike’nin bu güçlü duruşu, bağımsız kişiliği, eleştirel bakış açısı ve girişkenliği yazarı gittikçe yıpratmakta ve daha da rahatsız etmektedir. Bunlara yaşlanma korkusu da eklendiğinde hayatında bir şeyleri değiştirmek için son fırsatı kaçırmak istemeyen Zweig, Friderike ile evliyken Lotte Altmann ile duygusal bir birliktelik yaşamaya başlar. Fakat bu birlikteliğin başladığı zamanlarda Friderike ile Stefan’ın arası duygusal anlamda açılmış, ikili artık farklı yollarda hayatlarını sürdürmeye başlamışlardır. *Artık 55 yaşında olan yazar Friderike’nin aksine isteklerine boyun eğen, sessiz ve uysal olan Lotte ile hayatını birleştirmeye karar verir* (Coşan, 2008: 182). Friderike ile boşanmalarına rağmen dostlukları ve mektuplaşmaları devam eder. Hatta ölmeden önce kaleme aldığı son mektubunu dahi her zaman özlemle ve minnetle andığı Friderike’ye yazar.

2.3.2. Aile

Stefan Zweig, kendi ailesinden otobiyografisi “*Die Welt von Gestern*” (Dünün Dünyası) adlı eserinde kısaca bahsetse de, aile hayatının alt başlıklarını Friderike’ye yazdığı mektuplarından okumak mümkündür. Okumaya ve kültürel faaliyetlere önem veren baba Moritz de, aristokrat bir aileden gelen anne Ida da, Yahudi asıllıdır. Baba çok başarılı bir fabrikatör, anne ise sürekli kendi ailesiyle övünen, baskın karakterli bir kadındır. *Friderike’ye göre, Zweig evlenmeden önce de evlendikten sonra da çocukluğuyla ilgili hiçbir paylaşımında bulunmamıştır. Bunun sebebini Zweig’in çocukluğuna dair kırgınlıkları ve yaralarına bağlayan Friderike, yazarın hayatı boyunca ailesinden uzak kalma isteğini de bu kırgınlıklara bağlamaktadır* (Larcati, Renoldner ve Wörgötter, 2018: 14).

Friderike ile hayatını birleştirdiğinde henüz çok küçük yaşlarda olan üvey kızları Suse ve Alix’ten rahatsız olmasa da çocuklar büyüyüp kendi ayakları üzerinde durmaya başladıklarında yazarın onları kendi çocukluğuyla kıyasladığı ve çocukluğunda yaşamış olduğu kırgınlıklar ile sevgisizlik hissinin ortaya çıktığı söylenebilir. *Bu durum Zweig için katlanılır bir durum olmaktan çıkmıştır* (Zweig, 2006: 144). *Her zaman için Friderike’nin kızlarını şımarttığını ve onlara sorumluluk yüklemesi gerektiğini belirten yazar için, kızların sorumsuzlukları, hele ki derslerine olan ilgisizlikleri onu çileden çıkartmaktadır* (Müller, 2016: 85). Bu durumu Friderike Stefan Zweig’in çocukluğunda annesi ile ilgili yaşadığı travmalara dayandırmaktadır. *Talihi onun kadar yaver gitmemiş bir takım kişilerin gözündeki yazar şımarık bir hanım evladı gibi görünse de, gerçekte hepsinden insafsızca yoksun bırakılmış bir çocuk* (Prochnik, 2016: 114) olarak görmüştür eşini. Ona göre, yazarın *çocukluğunda yaşamadığı sevecenlik ve sevgi, onda öfkeyle karşılık bulmuştur* (Larcati, Renoldner ve Wörgötter, 2018: 14).

2.3.3. Tedirgin Ruh: Stefan Zweig

İkinci dünya savaşının başlaması ve Adolf Hitler’in iktidara gelmesiyle artan Yahudi düşmanlığı, kitapların yakılması ve Zweig’lerin evinde yapılan aramayla birlikte özellikle Stefan Zweig’in korkusu artmış, bu durum onun ülkesini terk etmesine sebep olmuştur. Hayatı boyunca kendisini bir dünya insanı, barış yanlısı olarak gören yazar için bu olumsuz gelişmeler bir yıkım olmuştur. Çok sevdiği ve hayatının merkezine koyduğu edebi yapıtlarından, kitaplarından, çeşitli yazarların el yazması

eserlerini bir araya topladığı koleksiyonundan, yurdundan, anadilinden ve dostlarından ayrı düşmek zorunda kalan Zweig, *intihar eden dostlarının daha mı akıllıca davrandıklarını sorgulamaya başlamıştır* (Lehmkuhl, 2008: 10).

Friderike'den ayrıldıktan sonra ikinci eşi Lotte ile birlikte Brezilya Petropolis'e yerleşen Zweig, buradaki kaynak sıkıntısı ve yurtsuzluk özleminin yanı sıra, Hitler yanlılarının kendisini bulacağı ve savaşın Brezilya'yı da kapsayacağı korkusuyla bir çıkmaza girmiştir. Akyıldız Ercan; Zweig ile Lotte Altmann'ın Petropolis'te yaşadıkları gerilimi

“Sürekli endişeli bekleyiş ve kendini gittiği her yerde sıkışmış hissetmesi ve nereye giderse gitsin bir şekilde savaşın ahtapotun kolları gibi her yeri saracağını düşünmesi onu (Stefan Zweig'ı) tüketiyordu. Aktif olarak birileri tarafından takip edilmiyorlardı belki ama bu dünyadan vazgeçiren, ruhunu ele geçiren yaşadıkları kovalamaca ve hiçbir yere ait olamamaları onları intihara sürüklemiştir.” (Akyıldız Ercan, 2020: 55)

cümleleriyle özetlemiştir. Yurtsuzluk hissi ve anadilden yoksun olma durumuna Lotte'nın iyileşmeyen hastalıkları da eklenince, ikili daha zor sürece girmiştir denilebilir. Bu gelişmeler Zweig'ın daha önce de birçok kez aklından geçirdiği intihar düşüncesini pekiştirmiştir.

Ülkenin ve iç dünyasının içinde bulunduğu bütün bu kaos içinde çalışmalarına devam eden yazar, kendini bu durum karşısında adeta bir mahkum olarak görmüş ve savaşın kendisini nasıl mutsuz ettiğini her fırsatta dile getirmiştir. Bütün olumsuzluklara rağmen, hangi şartlar altında olursa olsun, elindeki bütün imkânları kullanarak çalışmalarına her zaman devam etmiş, mektuplarında kendini ve içinde bulunduğu ruh halini de ancak çalışarak tedavi ettiğinin sinyallerini vermiştir.

Yaptığı bütün çalışmalar yazarı iyi hissettireceğine onu içinde bulunduğu iç huzursuzluk nedeniyle daha çok yıpratmıştır. Ülkenin içinde bulunduğu kaotik durum en büyük korkusu olmuştur. Stefan Zweig güçlü bir önseziyle olaklardan korkmuş, korkusunu ve içinde bulunduğu kaotik durumu sevgilisi ve sırdaşı Friderike'ye

“Makalelerin kölesiyim. Onlar bana eziyet veriyor, edebi çalışmalarına aylardır engel oluyor. Bu nedenle sürekli stres içindeyim, davranışlarımda haksızım, öfkeliyim. Tüm özlemim nedir biliyor musun? Sükûnete kavuşup, kendimi toparlamak ve oturup bir şiir yazmak... Galiba bu hiç gerçekleşmeyecek. Ve önüm sıra dehşetin

sonsuzluğu gidip duruyor, sonunda bir felaket bekliyor! Şu günler çok korkunç!” (Zweig, 2006: 79)

cümleleriyle açıklamaya çalışmıştır. Stefan Zweig’in hiç bitmeyen bir korku ve değişen ruh hali içinde bocaladığını bilen ve onu anlayışla karşılamaya çalışan Friderike için bu durum çok zordur. Kendi güçlü iradesi ve sorumluluk bilinciyle yazara her konuda destek olmaya çalışan Friderike, Zweig’in içinde bulunduğu olumsuz ruh hali dönemi boyunca onu ayakta tutmaya çalışmış, başarısına başarı katmak için ona gerekli zemini hazırlamaya özen göstermiştir.

Friderike’nin bütün titizliğine ve eşini ruhsal olarak rahatlatma çalışmalarına rağmen yeni bir savaşın patlak vereceğini öngören ve tıpkı birinci dünya savaşı döneminde yazdığı tiyatro eseri “Yeremya”daki kâhin Yeremya peygamber gibi öngörülerinden tedirgin ve huzursuz olmuştur. Sadece eşine karşı değil, bütün insanlara karşı mesafesini korumaya ve kendi içindeki huzuru/huzursuzluğu belki de savaşın ayak seslerine rağmen korumaya çalışmaya gayret etmiştir.

Savaş telaşı olmadan yaşadığı dönemlerde de tanışlarıyla temas kurmaktan, birçok insanla bir araya gelmekten hoşlanmayan Zweig, bir mektubunda buluşacağı ve görüşeceği insanları saydıktan sonra “*Bana karşı iyi düşünceler besleyen insanlardan kaçmamam gerekiyor. Ne de olsa artık bir tek buyrukla bireyden nefret eden, onu hiçe sayan milyonların bulunduğu günleri yaşıyoruz!*” (Zweig, 2006: 268) cümleleriyle artık kendisine önem veren insanlarla daha sık bir araya gelmek istediğinin sinyallerini vermektedir. Yazardaki bu duygu ve düşünce değişikliği insanın dünyanın seyrine ve gelişen olaylara göre tavır değiştirmek zorunda kalmasının kanıtı niteliğindedir.

2.3.4. “Der Fliegende Salzburger” - Uçan Salzburglu

Çok fazla seyahat eden veya etmek zorunda olan Stefan Zweig için yolculuklar, kendisini özgür hissetmesine yarayan ve hayatı boyunca içinde bulunduğu tedirginlikleri atabileceği bir araçtır. Yolculuklarla bağlantılarından uzaklaştığını hisseden yazar, yeni yerler ve insanlar tanıdıkça yazım edimini de güçlendirmiş, yeni ilham kaynaklarına yelken açmıştır. Eserlerini kaleme alırken şehrin sakinliğinden ve huzurundan faydalanan Zweig özellikle biyografi çalışmalarında kaleme almayı planladığı kişilerin doğup büyüdüğü, yaşadığı yerlere seyahat ederek benzersiz bir bilgi birikimi elde etmiştir.

Eşinin yokluğunda sürekli yalnızlıkla ve evin sorumluluğuyla mücadele etmek zorunda kalan Friderike'nin sitemleri özellikle eşinin seyahat ettiği dönemlerde artmaktadır. Kendini “*Karpit alevlerinin ortasında oturup duran biri*” (Zweig, 2006: 156) olarak nitelendiren kadının özellikle “*Karpit*” (Carbid) kelimesini seçmesi anlamlıdır. O dönemde florasen yerine kullanılan bu maddenin, Zweig ailesi tarafından da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Karpitin kimyadaki karşılığı “*kalsiyum karbür*”dür. Bu element özel bir lambanın içine konduğunda asetilen gazını yakarak ışık verir. Asetilen alevi çok parlaktır ve rüzgâra oldukça dayanıklıdır. Karpit maddesi gibi, Friderike de özellikle eşi ve çocuklarının etrafına ışık vermeye çalışan bilgili, görgülü ve oldukça sabırlı, parlak bir ışıktır. Ayrıca hayatı boyunca maruz kaldığı birçok zorluğa karşı göğüs germiş, hem fiziki hem de mental dayanıklılığını kanıtlamış bir kadındır. Bu dönemde de ev tadilatından ve çocukların sorumlulukları altında ezildiğini kaleme aldığı mektuplarından anlaşılan Friderike, bundan sonraki mektuplarında Stefan Zweig'in deyiimiyle “*çocuk*” (Zweig, 2006: 215) gibi davranmaktadır. Fakat her zaman güçlü olmaya çalışan Friderike'nin “*çocukluğu*” kanımızca sadece eşinin yanında olmaması ile ilgilidir.

2.3.5. Edebi Kimlik

Bilim ve sanatla iç içe bir yaşam sürdüren Stefan Zweig ve Friderike Zweig'in, mektuplarına yansıyan edebi gelişim süreçleri okura yazarların eserlerinin gelişim süreçleri ile bu süreçte yaşadıkları zorluklar hakkında benzersiz bilgiler vermektedir. Özellikle Stefan Zweig'in hayatının son yıllarında kaynak ve kütüphane yetersizliğinden dolayı çalışmalarının sekteye uğraması ve tasarladığı birçok projesini gerçekleştirememesi ile ilgili duyduğu üzüntüyü yazarın özel mektuplarından okumak mümkündür.

Yazma ediminde Zweig'a göre henüz yolun çok başında olan Friderike için, başarılı bir yazardan eserleri ile ilgili geri dönüt almak ve onun yazdıklarını okuyan ve düzenlemelerini yapan ilk kişi olmak anlamlıdır. Bu doğrultuda eşinin eserlerini temize çekmek ve onun asistanı olarak çalışmak, Friderike'nin kendi yazma edimini güçleştirmiştir.

Felix von Winternitz ile evliyken de edebi çalışmalarını sürdürmesine karşın, eşinden gerekli desteği görememiş azimli bir kadın olan yazar, hiçbir zorluk karşısında

yılmamış, doğru bildiği yolda her zaman emin adımlarla ilerlemeye çalışmıştır. Stefan Zweig ile evliyken ilk evliliğinin aksine, artık eşinin desteğini bir nebze olsun hissetmeye başlamıştır. Stefan Zweig'ın ona güvenip müsveddelerini temize çekmesine izin vermesi, hatta bunu ondan talep etmesi, mektuplarına gerekli cevapları vermesini onaylaması, eşine gittiği yerlerden ilgisini çekeceğini düşündüğü veya eşinin kendisine sipariş ettiği kitapları yanında getirmesi, Friderike'nin yazdığı makalelere yorum yapması ve makaleler hakkında gazetelerde eleştiri yazıları yazması gibi etkenler, Zweig'ın eşinin edebi çalışmalarını desteklediğinin göstergeleridir. Friderike ise kendini geliştirmek ve “*eşinin bilgisine daha çok yaraşan biri olmak*” (Zweig, 2006: 140) için çabalamıştır. *Eşi ile karşılaştırıldığında organizasyon yeteneği göze çarpan Friderike'nin ulusal ve uluslararası alanda sosyal ve hümanist birleşmeler adına sürekli çalıştığı da dikkat çekmektedir* (Coşan, 2008: 182). Friderike kendi çalışma alanlarının dışında Stefan Zweig için de adeta bir sekreter gibi çalışmış, hangi yazının nereye gönderileceğini, hangi kitabın kaç baskıya ulaştığını, ne kadar sattığını kontrol edip raporlamıştır. Bunlarla da kalmayıp taslakların hem düzeltmelerini hem de eleştirisini yapmıştır. *Yani Stefan Zweig'ın yazarlık mutfağında pişen her metin mutlaka onun denetiminden geçmiştir denilebilir* (Ok, 2014: 235).

Zweig'ın yazma konusundaki başarısı ile Friderike'nin organizasyon alanındaki yetisi, ikilinin ortak çalışmalara imza atmasını da olanaklı kılmıştır. Avusturyalı yazar Hugo von Hofmannstahl (01.02.1874-15.07.1929) Stefan Zweig'dan “*Nikolaus Lenau'nun Sophie von Löwenthal'e yazmış olduğu en güzel mektuplar*”dan bir seçme yapmasını istemesiyle başlayan ortak çalışma girişimi için Zweig kendisinden rica edilen mektupları seçme fırsatını eşine vermiştir. Hazırlanan kitabın son sözünü de kendisi yazmıştır. Kitap “*Nikolaus Lenau'dan Sophie Löwenthal'a*” adı altında Zweig çiftinin imzasıyla 1916 yılında Leipzig, Insel Yayınevinde basılmıştır.

Sevdiği dostlarının ricasını hiçbir zaman geri çevirmek istemeyen ve bu konuda elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışan Zweig için, özellikle kendi yazınında önemli bir yere sahip olan yazarların el yazması eserlerini ve onlara ait objeleri edinmekten mutluluk duymaktadır. İkinci Dünya Savaşı patlak vermeden önce oluşturmuş olduğu kütüphanesi nadir eserlerle doludur. Bu kütüphanenin dışında bir de özellikle hayranı olduğu Goethe'nin el yazması eserlerini edinmiştir. Müller, Stefan Zweig üzerine kaleme almış olduğu biyografide, *Zweig'in henüz ilkokul öğrencisiyken yazma eserler*

biriktirdiğini, zaman geçtikçe özellikle yürekten bağlandığı şairlerin eserleri üzerinde yoğunlaştığını belirtmiştir. Sevdığı yazarların el yazması eserleri Zweig'in bu yazarları daha iyi tanınmasına vesile olmuştur (Müller, 2016: 86).

Zweig'in el yazması eserlerini topladığı bu yazarlardan da etkilenererek kendi tecrübeleriyle harmanladığı birçok eseri bulunmaktadır. Herhangi bir yazarın eserinde olduğu gibi Zweig'in eserlerinde de kendi eserlerini oluşturduğu dönemlerde yaşadığı huzursuzluklardan, ruhsal süreçlerden ya da etrafında gelişen olaylardan haberdar olma olanağımız hemen hemen yoktur. Mektupların en güzel yanlarından biri de, yazarın kaleme aldığı eserlerin oluşum sürecinde yaşadıklarının okura aktarımıdır. Bu yaşanmışlıkları bilmek, okura eserin gizli kapılarını aralayacaktır. Böylece eser sadece elimize aldığımız âna değil, yazıldığı âna da tanık olmayı sağlayacaktır. Bu duruma örnek olarak Stefan Zweig'in “*Drei Meister: Balzac- Dickens-Dostoyvski*” (Üç Büyük Usta: Balzac- Dickens- Dostoyevski) eserinin oluşum sürecinde yaşamış olduğu talihsizlikleri aktardığı mektubu verilebilir (Zweig, 2006: 99). Daha önce eser ile ilgili yapmış olduğu düzetmelerde geçen bölümleri bulamadığını belirten yazarın, eserin oluşum aşamalarında yaşadığı tedirginlik ve zorluklar bu gibi özel mektuplar sayesinde gün yüzüne çıkmaktadır.

Bir eseri oluştururken yazarın yaşadığı zorlukların ve tedirginliklerin okur tarafından bilinmesi, yazarın gizli kalmış kişisel özelliklerini de ortaya çıkarmaya vesile olur. Özellikle Zweig'in kaleme aldığı biyografiler göz önünde bulundurulacak olursa, yazarın hayatı boyunca doğru bildiği gerçeklerin peşinden koştuğu anlaşılmaktadır. Yazar, tarih boyunca güçsüzleri ezenlerin değil, güçlülerin karşısına çıkarak içlerindeki asıl gücü ortaya çıkarmaya, doğru bildiklerini hiç korkmadan haykırmaya çalışanların yanında yer almıştır. Bundan dolayı da tarih sahnesinde herkes tarafından masumiyeti ve zulüm karşısında ezilmişliği kanıtlanmış kişileri kaleme almayı yeğlemiştir. Güçlünün değil güçsüzün hikâyesini yazmıştır. Bu doğrultuda kendisini, ele aldığı kahramanlarla özdeşleştirmiş, onların hayatlarını ele alarak aslında kendi hayatından kesitleri okur ile paylaşmıştır. “*Zweig kaleme aldığı kişileri kendi düş gücü ile harmanlamış ve ortaya çıkan eserler onun ruh dünyasını da yansıtmıştır.*” (Akyıldız Ercan, 2020: 59)

Hitler'in baskısı Almanya ve çevresinde artarken, Stefan Zweig her zaman yaptığı gibi yine tarihin tozlu sayfalarını önüne açarak Rotterdamlı Erasmus'un biyografisini yazmaya başlar. Hitler'in zulmünün tarih sayfalarındaki karşılığı olarak belki de en çok Martin Luther'in baskısını görmüş olan Zweig, kendisini de Luther'in zulmü karşısında doğru bildiklerinden şaşmayan Rotterdamlı Erasmus ile özdeşleştirmiştir. Böylece biyografilerini ele aldığı diğer önemli şahsiyetlerin hayatlarını ele aldığı gibi (örneğin Sebastian Castellio'nun Jean Calvin'e karşı vermiş olduğu savaşı konu edindiği eserinde olduğu gibi) Erasmus'un hayatını ve Martin Luther'e karşı vermiş olduğu savaşı da Hitler'in baskısını hissettiği o dönemlerde ele almaya başlamıştır. *Yazar özellikle eserlerini yazarken trajediyi yenilgiye uğrayanlarda bulmuştur, kendisinin de itiraf ettiği gibi yazdığı biyografilerde başarıların değil, ahlaki açıdan haklı olanların yanında yer almıştır.*" (Akyıldız Ercan, 2020: 59). Nitekim Stefan Zweig' da kaleme aldığı "güçsüz" karakterler gibi her türlü şiddeti ve savaşı reddetmiş, hayatı boyunca huzurlu bir dünyanın hayalini kurmuştur.

2.3.6. Sonun Başlangıcı

Nazi Alman Öğrenci Birliği önderliğinde 10 Mayıs 1933 tarihinde Berlin başta olmak üzere 34 üniversite şehrinde 25 binden fazla kitap Alman ruhunu yansıtmadığı gerekçesiyle "Kara Liste"ye (Schwarze Liste) alınmıştır. Bu listede olan yazarların eserleri 1933-1945 yılları arasında "*Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanı*" olarak görev yapan Joseph Goebbels olmak üzere, birçok yüksek Nazi yetkilisi, Profesör, üniversite rektörü, üniversite öğrencisi ve binlerce katılımcı tarafından yakılarak yok edilmiştir.

Bu listede ünlü Alman yazar Bertolt Brecht, komünizm kavramının kurucusu Karl Marx, Avusturyalı oyun yazarı Arthur Schnitzler, Thomas ve Heinrich Mann kardeşler, Franz Werfel, Max Brod ve Stefan Zweig gibi Yahudi yazarların, ünlü Filozof Sigmund Freud'un ve daha birçok yazarın kitabı bulunmaktadır (Harth, 2011).

Bu olay kitabı yakılan diğer yazarlarda olduğu gibi Stefan Zweig'da da büyük bir üzüntüye ve korkuya neden olmuştur. Kitapların yakıldığı gün yazar, her şeyinden vazgeçmiş durumdadır. Zweig çok sevdiği el yazması koleksiyonu ve çocuğu gibi baktığı kitaplarına bile veda ederek, onları gözden çıkaracak kadar zor durumda ve korkmuş hissetmektedir. Bu olaylara karşı çıkmak ve engellemek amacıyla tertip edilen

bir kongreye davet edilse de olayların üzerine gitmeyi uygun görmeyen Zweig, kongre davetini reddetmiş ve Bad Gastein’da Erasmus üzerine çalışmasına devam etmiştir.

Stefan Zweig dostlarına yazdığı mektuplarda sık sık *içinde bulunduğu korku ve tedirginlik durumdan* (Rietre, Siegel, 2011) söz etmiştir. Alman sınırının hemen yakınında kin dolu bir ortamda yaşamak onun için her geçen gün daha da dayanılmaz bir hal almıştır. 1933 yılının haziranında otografı koleksiyonunu Eyaletler Bankası’nın Salzburg şubesinde bir kasaya koymuş ve sonbaharda bir süre için Londra’ya gitmiştir.

Gelişen olaylar neticesinde 1934 yılının başlarında Stefan Zweig, artık Avusturya’da kalamayacağını anlamış, evinde silah bulunduğu gerekçesiyle evinin aranması bardağı taşıran son damla olmuştur. Bunun üzerine Zweig, Avusturya’yı terk ederek Paris’e gitmiştir. Friderike burada eşinin iyi bir sekretere ihtiyacı olduğunun bilincindedir. Bundan dolayı eşinin taşınma ve yerleşme sürecine yardımcı olduktan sonra onu Elisabeth Charlotte Altmann (Lotte) ile tanıştırmak kendisini asistan olarak yanına almasını sağlar. Bu tanışmadan kısa bir süre sonra Stefan Zweig ile Lotte arasında bir duygusal yakınlaşma başlar. Bundan şüphelenen Friderike, şüphesinde haklı çıkar. Friderike ile birlikte Nice’e giden Stefan Zweig, çalışmalarına yardımcı olması için Lotte’yı da yanında getirir.

“Birlikte vakit geçiren üçlü yeni yılın hemen başlarında gelişen olayla beraber hiçbir şeyin artık eskisi gibi olamayacağını anlamışlardır. Friderike o gün otelden yazara ziyaretçi vizesi almak için çıktığında bazı evrakları unuttuğundan tekrar kaldıkları otel odasına geri dönmek zorunda kalmış ve karşılaştığı görüntü ile sarsılmıştır. Bu görüntü maalesef uygunsuzdu.” (Akyıldız Ercan, 2020: 120).

Zweig ve kendinden 26 yaş küçük olan sekreteri Lotte arasında özel bir ilişki gelişmiştir. Belki de Londra’da iki sürgün Yahudi birbirlerinden bu birlikteliği sağlayarak güç bulmuşlardır denilebilir. İkili arasında yaşanan bu olaydan sonra duygusal ilişkileri iyice çıkmaza giren Zweig çifti, artık ayrılma noktasına gelmiştir. Zaten son zamanlarda çokça vakit geçiremeyen çift, ayrı yaşamaya başladıkları tarihten itibaren aslında kendi yollarını da çizmeye başlamıştır.

1936 yılının Mart ayından itibaren Stefan Zweig’in kitaplarının dağıtımı ve satışı yasaklanır. Zweig’in kitaplarına el konulur, daha sonra Avusturya’ya iadesine karar verilir. Bütün olumsuzluklar ve huzursuzluklara rağmen Zweig, çalışmalarına ara vermeden devam eder. Hayatı boyunca yaptığı gibi, çok sıkıntılı bir dönemden geçtiği o

günlerde de çalışmalarına sığınarak, onlarda huzur bulmaya çalışır. *Bu arada Zweig’a konuşmalar yapması için Brezilya ve Arjantin’den davet gelir. Yazar okyanus ötesine gitmeye heveslidir* (Zweig, 2006: 300).

Aynı dönemde çalışmalarının düzenlemelerini de yapmakla uğraşan Zweig, 30.05.1936 tarihli mektubunda “Castellio” (Castellio Calvin’e Karşı ya da Vicdan Zorbalığa Karşı) eserinden bahseder. Mektubunda “Castellio”ya çok önem verdiğini söyleyen Zweig için bu eserin bu denli önemli olmasının sebebi, kitabında nasyonal sosyalizm de dâhil olmak üzere, totaliter rejimlere yönelttiği bir eleştiri olması olabilir. O dönem Hitler’in baskısına kendi adıyla, kendi imzasıyla bir eleştiri yöneltmeye girişmekten çekinen Zweig, eserlerinde konu edindiği tarihi kişilikler üzerinden sesini duyurmaya çalışır.

Gelişen olaylarla birlikte artık Londra’nın da güvenli olmadığını düşünen Zweig, Lotte’nın da artan rahatsızlıkları sebebiyle Avrupa’dan taşınmaya karar verir. Zor günlerinde huzur dolu anlar yaşadığı Brezilya onun için gidilebilecek tek yerdir. Daha önce Rio’yu ziyaret eden Zweig, kendini daha rahat hissedebileceği sakin bir liman olan Petropolis’i tercih ederek, Lotte ile oraya yerleşir. Hayatı boyunca kendisini hiçbir yere tam olarak ait hissedemeyen Zweig, Petropolis’te bulunduğu zaman zarfında Avrupa’yı çok özleyecek, bu özlemini her fırsatta dile getirecektir.

Petropolis’te çalışmalarını sürdürebileceği sakinliği elde etmesine karşın kütüphane ve kaynak yetersizliğinden dolayı zorluk çeken Zweig için, zorunlu duraklama devri başlamış ve duraklama gittikçe artmıştır. Friderike ise yazarın aksine, özgür, güçlü ve çalışkan bir kadın olarak belki de hayatı boyunca ortaya koyamadığı gücünü tam olarak ortaya koymaya başlamış, yazılarına ve çalışmalarına kızları ve damatlarıyla birlikte yerleştiği New York’ta son hız devam etmiştir. Bu gelişme Zweig’ın gözünden kaçmamış ve Friderike’yi her zaman desteklediği gibi, uzakta da olsa mektuplarıyla desteklemeye devam etmiştir.

1942 yılında kaleme almış olduğu bütün mektuplarında tükenmiş bir Stefan Zweig’ı görmek mümkündür. Sürekli olarak savaşın artık sona ermeyeceğinden, sona erse bile artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağından söz eden yazar, çalışmalarını sürdürmek için kaynak sıkıntısına ve yalnızlığın “huzur” dolu olduğunu söylediği Petropolis’in de artık “sessizliğini” (Zweig, 2006: 379) taşıyamayacağını itiraf etmiş

görünür. Çok sevdiği Balzac, Goethe ve Tolstoy eserlerinin birkaçını sürekli okuyup durmakla da hiçbir yere gidemeyeceğini kavrayan Zweig, 23.02.1942 tarihinde ikinci eşi Lotte Zweig ile birlikte intihar ederler (Ek-1).

2.3.7. Sosyal Hayat

Savaşın gün geçtikçe ülkeleri ve şehirleri etkilemesini korkuyla ve tedirginlikle takip eden Zweig, mektuplarında gittiği şehirlerin maddi/ manevi panoramasını da Friderike ile paylaşmıştır. Gittikçe kötü bir hal alan pahalılık ve Avrupa'daki insanların yoksulluğunun izlerini taşıyan bu mektuplar sayesinde dönemin ruhunu çizmek mümkündür. Avrupa ülkelerinde maddi sıkıntılar baş gösterdiğinde bile Stefan Zweig sevdiği insanların ve yardıma ihtiyaç duyan tanıdıklarının yanında olmaya çalışmıştır. Gerektiği zaman maddi, gerektiği zaman manevi desteğini sevdiklerinin üzerinden eksik etmemiştir. Boşanmış olsalar bile hiçbir zaman irtibatı kesmediği Friderike'nin Avusturya'dan Amerika'ya göç etmesinde de emeği olan Zweig'in bu kötü günlerde başlı başına bir hayır kurumu gibi çalışmış olduğu gerek mektuplarından gerekse onun hakkında yazılmış olan eserlerden öğrenmek mümkündür. Bu eserlerden bir tanesi Karl Müller ve Klemens Renoldner'in Stefan Zweig'in hayatının ve eserlerinin periyodik olarak konu edildiği "Zweigheft"te kaleme aldıkları makaledir. *Müller ve Renoldner'in bu makalelerinde Zweig'in şahsen ölüm kamplarına girmekten kurtulmuş olduğunu ve bu kamplara girmesi muhtemel birçok Yahudinin Nasyonal Sosyalistler tarafından mağlup edilen Avrupa'dan kaçmalarına yardımcı olmuş olduğuna dikkat çekmektedir* (Müller, Renoldner, 2009: 25).

Bunda fabrikatör, zengin bir babanın oğlu olmasının etkisi büyüktür. Çünkü baba Moritz Zweig oğlu Stefan Zweig'in iyi bir eğitim almasını sağlamış ve onu hayatı boyunca maddi olarak desteklemiştir. Bundan dolayı hayatının hiçbir döneminde maddi sıkıntı çekmemiş olan yazarın, tutkunu olduğu el yazması eserlere de azımsanmayacak meblağlar ödemiş olduğu bilinmektedir. Bu alanda Zweig, uluslararası bir otoriteye sahiptir denilebilir. Tutkulu koleksiyoncunun "Die unsichtbare Sammlung" (Görünmeyen Koleksiyon) hikâyesinde tasvir ettiği karakter gibi, kendisi de daima nadir eserlerin peşinde koşardı ve sahibi olduğu kıymetli parçalara derin hürmetinden dolayı onları başkalarına dokundurmaya bile cesaret edemezdi. (Müller, 2016: 84)

2.3.8.Yazım Stili

Mektupların analizinde dikkat çeken bir başka unsur ise Friderike ile Stefan Zweig'ın çok farklı yazma stilleri kullanarak mektuplarını kaleme almalarıdır. Friderike Stefan Zweig'a göre daha detaylı, tasvir edici ve sitemkâr bir dil kullanırken, Stefan Zweig daha analitik, planlı ve açıklayıcı bir stil kullanmayı yeğlemiştir. Bu yazı stili bilinçli olarak oluşturulan bir stil değildir. İkilinin eserlerine veya diğer mektuplarına hatta güncelerine baktığımızda da aynı yazım stilini görmek mümkün olacaktır.

Friderike tarafından kaleme alınan mektupların analizi yapıldığında, daha çok duyguların yoğunluğu göze çarpmaktadır. Stefan Zweig ise mektuplarında daha çok eserlerinden, yazmayı planladığı yazılardan ve tasarılarından söz eder. Duygusallık ön planda değildir. Duygular ise genellikle daha çok iş ile alakalı durumlarda ortaya çıkmaktadır.

İkilinin özellikle son mektupları daha çok bilgi paylaşımı amacıyla yazılmış mektuplardır ve daha çok arkadaşlarla gidilip görülen yerler, doğa tasviri, seyahatlerin nasıl geçtiği, otel konforu gibi konular ön plandadır. Duygu ve düşüncelere, ikili arasındaki ilişkinin seyrine dair çok fazla ipucu barındırmayan mektuplarda, edebi çalışmaları da görmek mümkündür. Bunun sebebi, ilişkinin ilk zamanlara nazaran daha durağan ilerlemesi çok fazla görüşemeyen çiftin ilişkisinin sadece mektuplar veya kartpostallar aracılığıyla ilerlemesi olabilir. Ayrıca kanımızca dönemin, yani savaşın ruhunu da göz ardı etmemek gerekebilir. Yine de Zweig çifti birbirine mektup yazmayı ve kendileriyle ilgili gelişmeleri paylaşmaktan Stefan Zweig'ın ölümüne kadar hiç ara vermeden sürdürmüşlerdir. Özellikle Friderike'nin, Stefan Zweig'ın eserleri hakkında duygu ve düşüncelerini aktardığı mektupları her zaman var olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PAUL CELAN-INGEBORG BACHMANN MEKTUPLAŞMALARI

3.1. PAUL CELAN

Asıl adı Paul Antschel¹ (Emmerich, 1999: 76) olan şair 23 Kasım 1920 yılında Yahudi bir aile olan Leo Antschel ve Friderike Schreager'in tek oğlu olarak Avusturya'ya bağlı çok uluslu Romanya'nın Czernowitz kasabasında doğmuştur. *Baba Leo Antschel çok sıkı bir Ortodoks Yahudi terbiyesiyle yetiştirilmiş, disiplinli bir insandır* (Chalfen, 1979: 36). Leo Antschel önce inşaat teknisyenliği eğitimi almış ve birinci dünya savaşı sırasında asker olmaya mecbur kalmıştır. *Babasından daha çok edebiyata ve özellikle şiire büyük ilgisi ve sevgisi olan annesiyle vakit geçirmeyi ve bu konular üzerine sohbet etmeyi seven Paul, ana dili olan Almanca'yı da annesi Friderike'den öğrenmiştir* (Emmerich, 1999: 41-42). Henüz 17 yaşında ilk şiirlerini yazmaya başlayan şairde Rainer Maria Rilke'nin etkisi çok büyüktür. Bu etkinin kuşkusuz en büyük nedeni Rilke'nin şiirleri ve edebi kimliğidir. İki şairin de öz yaşam öykülerinde dikkat çeken önemli etmenlerden biri ise her iki şairin de anneleriyle bağlarının çok kuvvetli olması ve bu bağın yaşamlarında kilit bir rol oynamasıdır. Bu ortak özelliğin Celan'da Rilke'ye karşı daha derin bir hayranlık ve sevgi hissi uyandırdığı ifade edilebilir.

1938 yılında liseyi bitiren Celan, Botanik ve Doğa Bilimleri alanlarında kendini geliştirmek istemiş, fakat ailesinin ısrarı üzerine aynı yıl Paris'te bulunan Tours Üniversitesinde tıp eğitimine başlamıştır. Tıp eğitimi devam ederken, ikinci dünya savaşının başlamasıyla birlikte Romanya'ya geri dönmek zorunda kalmıştır. 1939-1940 eğitim öğrenim döneminde Czernowitz Üniversitesi Romanistik bölümüne kaydını yaptırmıştır. Savaşın şiddetlenmesiyle birlikte eğitimine ara vermek durumunda kalan Celan, ikinci dünya savaşının sonuna kadar onsekiz ay toplama kamplarında tutulmuştur. Bu kamplarda çok dehşet verici olaylara tanık olan şair, toplama kampından ancak kaçarak kurtulma şansını yakalamıştır.

¹ Paul Antschel, soyadının yayın hayatında kullanılmasının sık olmayacağını düşünüyordu. Zaten eserlerini kaleme aldıkça Antschel ismi zamanla "Ancel"e evrilmişti. Alfred Margul Sperber'in eşi Jessica, bir anagramla Ancel soyadının "Celan" olarak değiştirilmesini teklif ettiğinde ise şair bu teklifi kolayca kabul etmişti.

Şair, toplama kamplarından kaçarak kurtulmuş, ancak yurtsuz ve ana dilsiz kalmış olmanın verdiği acı ve çaresizlikle geçimini sağlamak durumunda kalmıştır. Savaş nedeniyle eğitimine ara vermek zorunda kalan şair, eğitimine 1944 yılında Czeronowitz Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümüne devam etmiştir. Bu bölümü tercih etmesinin altında yatan neden şüphesiz o dönemlerde hayranı olduğu ve eserlerini büyük bir titizlikle incelediği Shakespeare'i kendi dilinden okumak istemesidir. Aynı yıl ilk şiir kitabını da yayımlamayı başaran şairin; bu kitabında, 1952 yılında kaleme almış olduğu "*Mohn und Gedächtnis*" (Haşhaş (veya gelincik çiçeği) ve Hatıra) ve "*Schwelle zu Schwelle*" (Eşikten Eşiğe) şiirleri de yer alır.

Yazdığı şiirler dışında hayatını idame ettirebilmek için Sürrealist gruplara katılarak bir yandan da çevirmen olarak çalışmıştır. Daha sonraları ise, 1959-1970 yılları arasında Paris'teki Ecole Normale Supérieure Üniversitesinde Alman Dili ve Edebiyatı Bölümünde okutmanlık yapmıştır.

Anadili Almanca olan Celan'ın küçük yaşlarda eğitim dili olarak karşılaştığı Rumence, özel dersler aldığı İbranice, Shakespeare'i okuduğu ve üniversite eğitimi aldığı İngilizce, Marksist yazarlarla hemhal olduğu Rusça ve kendini hep yabancı hissettiği Paris Fransızcası hâkim olduğu diğer diller olmuştur. Bu dillerdeki yetkinliğini felsefi düzeyde yaptığı metin çevirilerinde ve şiirlerinde görmek olanaklıdır. Bütün bu nedenlerle Celan'ın çok dilli bir kimliğe sahip olduğu ve dili kendi benliğini yansıtan büyük bir olay veya oluşum olarak gördüğü söylenebilir. *Celan'ın dile vermiş olduğu bu önemin, onu Nasyonal Sosyalizme yakınlığını bildiği halde, "dil varlığın evidir" diyen Martin Heidegger'e yaklaştırdığı iddia edilebilir* (Lyon, 2006: 192).

Bu yaklaşma Celan için sevdiklerinin, özellikle kendisine edebiyatı ve şiiri aşıl原因 annesinin Karpat'lardaki bir toplama kampında kurşunlanarak öldürülmesi ile babasının Polonya'daki bir kampta Tifo'ya yakalanarak ölümünün ruhunda açtığı yaraları sarmaya yetmemiştir. Bütün bu acılar onun ruhunu ve yüreğini örselemiş ve kendisi hayatta kalmasına karşın aslında yaşadıklarında hapsolmuş birisi olarak hayatına devam etmesine yol açmıştır. Anne ve babasının toplama kamplarında hayatını kaybettiğini öğrendikten sonra Celan, 01.07.1944 tarihinde dostu Erich Einhorn için kaleme almış olduğu keder dolu mektubunda "*Annem ve babam Almanlar tarafından katledildi (...) Çok onur kırıcı şeyler yaşadım, boşluk, sonsuz boşluk... Kim bilir, belki*

sen yurduna dönebilirsin.” (Dmitrieva-Einhorn, 2001: 3) cümleleriyle yaşadığı travmayı, bunun yanında yaşadıklarının onda bıraktığı derin izleri bu mektubuyla dile getirmiştir. Hayatının en acı günlerine bu kamplarda tanık olan şair, meşhur “*Todesfuge*” (Ölüm Fügü) şiirini de buralarda yaşadığı acılardan esinlenerek kaleme almıştır. Türk şiir severler tarafından da bilinen bu şiir, şairin kamplarda tanık olduğu ve hayatı boyunca, daha doğrusu yaşadığı sürece kamplarda tanık olduğu ve olmak zorunda kaldığı korkunç ıstırabın çığlıkları gibidir.

Savaşın onarılmaz yaraları ve derin bir sızı ile kaleme alınmış olan bu şiir, Celan için her zaman önemli bir yere sahip olmuş ve yaşadıklarının onda bıraktığı acının izlerinin bir yansıması olmuştur. Ölüm Fügü şiirinde toplama kamplarında kendi mezarlarını kazan Yahudilerin yanı başında diğer mahkûmların keman çaldığı anlaşılır. Savaşın ve kendi ırkından olmayana karşı sürdürülen düşmanlığın, beyaz bir sütü bile siyaha boyayabilecek güçte bir zehir olduğunu ve bu “*siyah sütün*” kamplarda bulunanlar tarafından sabah ve akşam vakitlerinde sürekli olarak içildiğini belirten Celan, ölümün karanlık tarafını gözler önüne serer. Birçok tezatın da yer aldığı şiirde, Margarete’in altın saçlarını, Sulamith’in ise küllü saçlarını görmek mümkündür. Burada “*Margarete*” ismi altın saçlı bir Alman kadını çağrıştırırken, “*Sulamith*” kül rengi saçlarıyla bir Yahudi kadını çağrıştırmaktadır. Buradaki dil ölümün simgesidir aynı zamanda.

Şair, 1952 yılında Ingeborg Bachmann ile birlikte dönemin etkin edebiyat gruplarından olan Grup 47’nin ilkbahar oturumuna katılır. Burada “*Todesfuge*” adlı şiiri okur. Bu okumadan sonra Walter Jens, arkadaşı Hans Werner Richter’e Celan’ın bu şiiri okuması ile ilgili “*Celan ilk sahneye çıktığında, ‘Bu dinlenebilecek gibi bir şiir değil’ dendi. Şiiri çok etkili bir şekilde okuyordu. Güldük. Kendisiyle alay edildi.*” (Richter, 1997: 128) gibi cümleler sarf eder. Fakat kimse Celan’ın bu şiiri neden ve hangi düşünceyle, nasıl bir ruh haliyle kaleme almış olduğunu anlamaya çalışmaz. Bu durum Celan için üzücü bir hatıra olarak hayatının sonuna kadar zihninde yer tutacaktır.

Celan tarafından okunan bu şiir belki ilk Grup 47 etkinliğine katılanlar tarafından alaycı bir şekilde karşılık bulmuştur fakat bu şiirin derinliklerindeki çığlıkları duyan insanların sayısı da azımsanamayacak kadar çoktur. Örneğin Paul Schallück, “*Todesfuge*” için “*Tarif edilemez olanın tasviri*” yorumunda bulunurken, Hans Egon

Holthusen da bir dergide kaleme almış olduğu makalesinde “*Ölüm Havası, tarihin kanlı ürkütücü odasından saf şiirin gökyüzüne fırlıyor*”(Holthusen, 1954: 390) cümlesiyle şiiri belki de hak ettiği konuma oturtmuş olur. Bu şiirde şair acılarını yaşamın derinlerinden damıtarak kaleme almakla birlikte, acısının tarif edilemez oluşunu ve yaşadığı tanıklığı şiirin dizelerine gizlemiştir.

Celan’ın hayatıyla birlikte yazı stilini şekillendiren üç ana unsur vardır. Bu unsurlar şu şekilde dile getirilebilir:

1. *Annesini kaybetmekle başlayan ve hafifletilmesi mümkün olmayan bir matem,*
2. *Kendisinin hayatta kalmasıyla duyumsadığı ve kendine dönük olan suçluluk duygusu,*
3. *Zaman zaman hissedilen ve şiirsel olarak sürekli hayal edilen, ölmüş ve hayatta kalan dünyanın bütün Yahudilerini bir arada toplama arzusu (Emmerich, 1999: 21).*

Savaşın acımasızlığı ve şiddetiyle birlikte hayatında çok önemli bir yere sahip olan annesinin toplama kamplarında öldürülmesiyle, ruhunda büyük bir boşluk açılan Celan, şiirlerinin çoğunu annesine ithafen kaleme almış, yaşadığı zorlukları veda bile edemeden kaybettiği annesinin düşsel varlığına sunmuştur. Anne-babasını, arkadaşlarını ve akrabalarını kısaca sevdiklerini kaybettiği bu savaştan ve toplama kamplarından sağ olarak kurtulmanın “*bedelini*” hayatı boyunca yüklenmek zorunda kalmıştır. Celan ve onunla aynı kaderi paylaşmak zorunda olan kişiler aslında bir nevi ömürleri boyunca bu acıyla yaşamak zorunda bırakılmıştır. Emmerich bu durumu “*Yaşayan Avrupa Yahudilerinin çoğunda görülen ‘sağ kalma suçu’ (survivor guilt), Nasyonal Sosyalizmin onlara bıraktığı ağır bir miras gibidir. Paul Celan da anne ve babasının ölümlerinin ardından hayatta kalıyor olmanın azabını ömrünün sonuna kadar bir yük olarak taşımıştır.*” (Emmerich, 1999: 59) şeklinde yorumlamıştır.

Stefan Zweig, Klaus Mann ve Ernst Weiss gibi yazarlarda görülen bu “hayatta kalma”ya bağlı olarak hissedilen “suçluluk duygusu” Paul Celan da da çok derinde bir yer etmiş ve bundan dolayı çoklukla kendini bir yere ait hissedememiştir. Şairin hayatına ve eserlerine yön veren düşünce bir Yahudi birlikteliğinin oluşmasıdır. Bu düşünce aslında kendini yalnız hisseden ve var olmaya çalışıp kendilerini ayakta tutacak bir güç merkezi arayan bütün bireylerin ortak hayalıdır. Bu hayal Celan’ı sınıksız sarmış olsa da, yaşamış olduğu dönemde bu birliktelik söz konusu bile olamamıştır.

Celan, şiirlerini kaleme alırken acılarından olduğu gibi geçmişinden de faydalanmış, köklerini bulma sancısı çekmiştir. Bu bakış açısıyla, şairin şiirlerini anlamının ve anlamlandırmanın, onun hayatını bilmekten geçtiğini söylemek yanlış olmaz kanımızca. Eserlerine baktığımızda şairin kelimelerin asıl anlamlarını kullanmak yerine, anlamı sembolleştirdiğini ve belki de sadece kendisi için açık ve anlaşılır olan kapalı ve karanlık, sembollerle dolu cümleler kullandığını görmek mümkündür. Bu karanlık kederin arkasında daha öncede değindiğimiz gibi arkadaşlarını, ailesi ve sevdiklerini kaybetmiş, yurdundan ve anadilinden ayrı kalmış acı çeken bir ruhun yaşadığı tanıklıklar vardır. Belki de bu karanlık varoluş ve kaybolmuşluk nedeniyle Celan'ın şiirleri sık sık Pablo Picasso'nun "Guernica" tablosuyla yan yana getirilmiştir. Picasso'nun bu tablosu, sadece İspanya iç savaşının vahşetini değil, modern savaşın neden olduğu ıstırapın da bir simgesi olmuştur. Celan'ın şiirleri de Picasso'nun bu tablosunda olduğu gibi, savaşın dehşetini ve sonucunu okura sunma açısından çok değerli yapıtlardır.

"Picasso'nun bu tablosu da şairin kaleme almış olduğu şiirler gibi anlamları kapalı imgelerle doludur. Yeni Romantizm, dışavurumculuk, Fransız simgeciliği ve gerçeküstücülüğünden etkilenen Celan'ın, ezoterik-mistik-avangart karışımı şifreli bir dille, kapalı ve karanlık imgelerle yoğrulmuş lirik evreninde Kitab-ı Mukaddes'ten, özellikle Tora'dan, Kabbala ve Zohar mistisizmlerinden önemli izler bulunur" (Kızılar Emer, 2020: 532).

Özellikle son dönem şiirlerinde hissedilen bu kapalı dil, şairin "Sprachgitter" (Dil Kafesi) adlı şiiri için kendisinin yapmış olduğu yorumla daha anlaşılır bir düzeyde okunabilir. Celan, arkadaşı Arno Reinfrank'a yazmış olduğu bir mektubunda söz konusu şiirinin de yer aldığı "Seçme Şiirler-1968" eseri için "Son kitabım her bakımdan şifrelidir. Kitaptaki her satırın gerçek hayatımdan alımladığım hususunda bana inanmanı istiyorum. Ama hayır, bu bir arzudur ve belki de bu şiirler anlaşılmanmayı istiyordur." (Reinfrank, 1971: 72) yorumunda bulunur. Bu satırlardan da anlaşılacağı üzere, şair özellikle kendisine karşı ve kendisini anlamak istemeyen, bunun için çaba sarf etmeyen, hatta kendisini özellikle yanlış anlamak isteyen insanlar için kelimelerini kapalı tutmaya, gerçek anlamlarıyla kullanmamaya özen göstermiştir. Bu düşünce daha sonra belirteceğimiz ve Paul Celan'ın hayatının dönüm noktalarından biri olan intihal suçlamasıyla da alakalı olabilir. Şair, kaleme almış olduğu "Todesfuge" adlı şiirinden dolayı ağır suçlamalara maruz kalmış, intihal suçlamasıyla büyük bir grubun dikkatini

ve nefretini üzerinde toplamıştır. Bu durumun Celan'ın hayata küsmesine ve sonunda intihara kadar gitmesine sebep olduğu düşünülebilir.

Şair, şiirlerini kaleme alırken birçok dile hâkim olmasına rağmen özellikle Alman dilini kullanmayı tercih etmiştir. Her ne kadar Alman dilini anne ve babasının katledilmesinden sonra “*Katil Dil*” (Buck, 1993) olarak nitelendirse de, şiirlerini bu dilde kaleme almaktan vazgeçmemiştir. Celan, dili ve edebiyatı ile ilgili özellikle intihal suçlamasından sonra bir karara vararak, kullandığı kelimelerin anlamının kapalı olmasına; yani “*sessizlik ve susku*”ya önem vermeye başlamıştır. Bu bağlamda Sarı'nın Celan şiiri ile ilgili “*Şair, şiirlerinde söylenemeyen ve ifade edilemeyen peşinde koşar*” (Sarı, 2003: 327) ifadesi dikkat çekicidir. Paul Celan suskunluğunu belirtmek istediği bazı şiirlerinde anlamsal boşluklar bırakmayı yeğlemiştir. Geçmişi hatırlayarak, dahası hiç unutmuyarak kaleme almış olduğu eserlerinde bıraktığı anlam boşluklarıyla, kendi yaşantısında oluşan ve doldurmaya çalıştığı gedikleri okurun kapatmasını ve anlamlandırmasını bekler. Yaşadığı anlamsızlıklar, daha doğrusu savaşın korkunçluğunun üzerinde bıraktığı olumsuzluklar, özellikle annesini kaybetmesi ve yoğun bir şekilde duyulan anne özlemi onun hayatına giren kadınlarda belki de kendini gösterir. Hayatına giren, kanımızca anne özleminden dolayı onlara olması gerekenden daha çok bağlanması, anne özlemini hayatına giren kadınlarlar doldurmak niyetinde olduğunun göstergesi olabilir. Ondaki anne eksikliği, yaşamına giren kadınlarla olan bağlılığıyla yer değiştirmiş niteliktedir.

Bu kadınlardan biri ve belki de Celan'ın hayatında annesinden sonra en önemli yere sahip olanı Avusturya'lı şair yazar Ingeborg Bachmann'dır. Şair, 1947 yılında Bükreş'ten yola çıktığında asıl amacı Paris'e gitmektir. Fakat bunun için belli bir zaman kendisi için bir ara istasyon görevi gören Viyana' da kalması gerekecektir. Asıl amacı kendini daha rahat hissedebileceği bir yere gitmek olan Celan, Ingeborg Bachmann ile Viyana'da karşılaştığı ve ona görür görmez âşık olduğu için buradaki konaklama süresini uzatmıştır. Ne var ki tutkulu bir aşkla bağlı olduğu, kendisine birçok şiir ithaf ettiği Bachmann'dan bir müddet ayrı kalmak zorunda kalacaktır. Paris'e gittikten sonra tanıştığı Gisèle Lestrang ile hayatını birleştirdikten sonra araları açılan Celan-Bachmann çifti, bütün engellere rağmen birlikte olmaya ve mektuplaşmaya devam etmişlerdir.

3.1.1. Paul Celan Çıkmazı

Paul Celan'ın biyografileri ve şiirleri incelendiğinde, aslında hayatı ve yaşamayı seven, kendine iyi gelen insanlarla bir arada bulunmaktan hoşlanan ve sevdiği insanlarla birlikteyken coşkulu olduğu görülür. Diğer bir yandan şairin geçmişin izlerini belleğinden silemediğini, arkadaşlarıyla birlikte güvenli bir ortamda bulunsa bile kendini huzursuz hissettiği ve birden bire bütün iyi enerjisini kaybettiği anlaşılır. Bu durum Celan'ın 1962-1963 yıllarında Paris'te birçok kez psikiyatri kliniğini ziyaret etmek zorunda kalmasının da nedenidir. Derinden hissettiği yaşamı ve buna karşın ölüm çıkmazını bir türlü aşamayan şair, çözülmesi güç bir çaresizlikle karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca edebi kimliğinin oluşumunda kendisine yöneltilen intihal suçlamalarına takılıp kalmış ve psikolojisi günden güne bozulmuştur. Yakın çevresi tarafından, Stefan Zweig gibi, takip edilme endişesi yaşadığı söylenen yazarın hayata karşı kırgınlıkları onarılmaz boyutlara ulaşarak günden güne kanımızca şairin ruhunu ele geçirmiştir. Celan'ı tanıyanlar onun değişiklik gösteren kişilik ve ruh dünyası ile ilgili şunları dile getirmişlerdir:

“Çok komik ve coşkulu olduğunu, ancak ruh halinin sıklıkla değiştiğini söyler. Bazen düşüncelere dalar, içine kapanır, alaycı olmaya başlar, kibirli ve hoşgörüsüz davranabilir, bazen de mimoza çiçeği gibi duyarlı olurdu. Eğer bir şey ona ters gelirse veya biri ona uymuyorsa, kendisinden asla taviz vermezdi. Sık sık kibirli bir havaya bürünmesi onun kişilik özelliklerinden biriydi.” (Böttiger, 2017: 24).

Celan'ın yaşadığı hayatın açmazları göz önüne alınırsa sahip olduğu bu kişilik özellikleri de anlam kazanır. En yakınları tarafından intihal suçlamasıyla zor duruma düşmesi, anne ve babasının “vatani” saydığı bir yerde ölümle yüzleşmek zorunda kalması ve her ne kadar bundan bazen rahatsızlık duysa da Almancanın anadili olması, bu dilde yazması onun bazı incitici tavırlar sergilemesini açıklayabilir niteliktedir.

1967 yılında bizzat şair, düzelmeyen ruh halini göz önünde bulundurarak, eşi Gisèle'e ve oğluna zarar vermemek için evden ayrılmaya karar verir. Kendisini daha iyi hissedeceği ve kendine geleceği güne kadar ailesinden uzak kalmaya niyetlidir. Fakat öte yandan her zaman kendini en huzurlu hissettiği yere, eve döneceği günlerin hayalini kurar. Ne yazık ki bu hayal Celan'ın hayatının son yıllarını yaşadığı o tarihlerde sadece bir düşünce olarak kalacaktır. *“Her ne kadar Celan, o dehşet dolu yaşantılardan kurtulup refah zamanlara yetişebilmişse de parçalanmış yaşam bir türlü*

toparlanamamış, ruhtaki o yaralar belleğe kazındığından Celan'ın kendisini Fransa'da Seine nehrine atmasına neden olmuştur." (Sarı, 2003: 329). Şair tahmini olarak 20 Nisan 1970'te Paris'te kendini Seiné Nehrine atarak yaşamına son vermiş ve cesedi 1 Mayıs 1970'te bulunmuştur.

"Suda boğulma"yı tercih eden Celan'ın bu ölüm şeklini seçmiş olması 3 ana nedene bağlanabilir:

- 1.) Yahudilerin toplu katledilişlerinde bu yöntemin sıklıkla kullanılması, Celan'ın da bu katliamlardan kurtulmasının ardından içinde olduğu yoğun suçluluk hissi;
- 2.) Suda olmanın veya suda kaybolmanın anne rahminde, çocuğun beslenmesini ve gelişimini sağlayan amniyon sıvısını bağdaştırmak suretiyle tekrar anne karnındaki huzura erişme düşüncesi, isteği;
- 3.) Ingeborg Bachmann ile birlikte Seiné nehrinin kıyısında mutlu balıklara dönüşme hayali kurmalarının akla gelmesi, "özgür ve mutlu bir balık olma isteği"(Celan, 2008: 12).

Şairin hayatını konu alan John Felstiner, Celan'ın arkadaşı Ruth Lackner'den edindiği bilgilerden yola çıkarak Celan'ın daha önce de bir intihar girişiminde bulunmuş olduğunu ve bu duygu ile yakından ilgilendiğini belirtir. Felstiner'e göre, *zaten 1950'li yıllarda yazmış olduğu "Kenotaph" (Anıt Mezar) şiirinde de Celan, boğularak ölme fikrinden bahsetmiş, boğularak hayatına son veren insanların ölümleriyle de yakından ilgilenmiştir* (Felstiner, 2000: 196).

Celan'ın 50 yıl süren kısacık hayatında edebiyat dünyasına kazandırdığı ve büyük kitleleri etkileyip, birçok dile de çevrilmiş olan başlıca şiir kitaplarını şu şekilde sıralamak olanaklıdır: *Der Sand aus den Urnen* (1948) (*Vazodan Gelen Kum*), *Mohn und Gedächtnis* (1952) (*Haşhaş ve Bellek*), *Von Schwelle zu Schwelle* (1955) (*Eşikten Eşiğe*), *Sprachgitter* (1959) (*Dil Kafesi*), *Die Niemandrose* (1963) (*Hiçkimsenin Güllü*), *Atemwende* (1967) (*Nefes Değişikliği*), *Fadensonnen* (1968) (*İplik Güneşleri*), *Lichtzwang* (1970) (*Zorunlu Işık*), *Schneepart* (1971) (*Kar Melodisi*) ve *Zeitgehöft* (1976).

3.2. INGEBORG BACHMANN

25 Haziran 1926 yılında Avusturya'nın Klagenfurt kentinde okul müdürü olan ve her iki dünya savaşında subay olarak görev yapan Matthias Bachmann ile ev hanımı Olga Bachmann'ın ilk çocuğu olarak dünyaya gelir (Albrecht, Götsche, 2002: 2-22). 1932-1936 yılları arasında doğduğu şehirde ilkokula başlayan Bachmann, henüz bu yıllarında edebi yazılar üretmeye, şiirler yazmaya ve şarkılar bestelemeye başlar. 1945-1953 yılları arasında Innsbruck Üniversitesinde Felsefe, Psikoloji, Germanistik ve Sanat Tarihi alanlarında dersler alan ve 1946-1950 yılları arasında doktora eğitimi yapan yazar, tezini “*Die kritische Aufnahme der Existenzialphilosophie Martin Heideggers*” (Martin Heidegger'in Varoluşçuluk Felsefesinin Eleştirel İncelemesi) başlığıyla kaleme almıştır.

1946 yılında ilk hikâyesi “*Die Fähre*”yı (Feribot) kaleme alan yazar, 1950-1951 eğitim öğretim yılında yeni açılan “*Şiir Bilgisi*” (Poetik) bölümünde ilk kadın Doçent unvanıyla Frankfurt am Main Üniversitesine misafir öğretim elemanı olarak davet edilir. 1951-1953 yılları arasında Viyana'da Rot-Weiss-Rot adlı radyo programında redaktörlüğe başlayarak aynı zamanda ilk radyo oyunlarını kaleme alır. Viyana'ya gelmesinin sebebinin Böttiger “*Bachmann'ın hayatını geçirmiş olduğu Avusturya-Slovenya-İtalya üçgeninden kurtulmak ve kendisine yeni bir bakış açısı sağlayacağını ve içsel sınırlarını aşabileceğini düşündüğü*” şeklinde yorumlar (Böttiger, 2017: 16). Radyo oyunu yazarlığının yanı sıra şiirle de ilgilenen Bachmann, “*Die gestundete Zeit*” (Ertelenmiş Zaman) adlı şiir kitabı ile 1953 yılında Grup 47'nin edebiyat ödülüne layık görülür. 1961 yılında ise “*Das dreißigste Jahr*” (Otuzuncu Yıl) adlı hikâye kitabı ile Berlin'de “*Alman Eleştirmenler Derneği*” tarafından ödüllendirilir. Yazarın aldığı diğer bir ödül de 1964 yılında “*Georg-Büchner-Ödülü*”dür.

Celan'ın yaşadığı zorluklar ve acılar Bachmann'ın hayatında çoğunlukla yer almamıştır. Yazarın çocukluğuna dair hatırladığı en korkunç olay Hitler birliklerinin yaşadığı Klagenfurt'a girmesidir. Bachmann bu durumu “*Çocukluğumu yok eden belli bir an var. Hitler birliklerinin Klagenfurt'a girmesi. Bu dehşet ile anılarım başlar... bu hissedilebilir müthiş vahşet, haykırış, şarkı söyleyiş ve yürüyüş- benim ilk ölüm korkum...*”(Johnson, 1974: 17) cümleleriyle aktarır. Savaşa ve zorbalığa karşı olduğu bilinen yazarın hayatında yaşamış olduğu en büyük korkunun bu olduğu ifade edilebilir.

Celan'ın yazını ile karşılaştırıldığında Bachmann'ın eserlerinde korku ve yaşamışlıklarından ziyade, aldığı eğitimin etkisinin daha yoğun olduğu söylenebilir. Bachmann'ın özellikle şiirlerinde, Viyana Üniversitesinde gördüğü felsefe öğrenimi etkilidir. Bu etki, daha önce de belirtildiği üzere, onun Martin Heidegger ve Egzistansiyalizm bağlantılı bir doktora tezi hazırlamasına vesile olmuştur. Her ne kadar Celan gibi hayatının her evresinde acı çekmemiş, Celan'a göre daha iyi bir hayat sürmüş olsa da Bachmann'ın eserlerinde de acı ve hüznü görmek mümkündür. Bachmann şiirlerinde doğanın yeri de azımsanmayacak ölçüdedir. Doğa, yazar için çoğunlukla ana kucağı ve şefkat anlamına gelir. Şairin şiirinde yitiş, yok oluş ve çöküş sezilse de bunların içinde bir umut her zaman varlığını korur.

Bachmann da her şair ve yazar gibi, kendisinden önce var olmuş veya kendisi ile aynı dönemde yazan şair, yazar ve filozoflardan etkilenmiştir. Özellikle Loerke'yi, Benn'i, Trakl'ı, Laske-Schüler'i, Hoffmanstahl'ı okumaktan hoşnut olan yazar; Novalis, Hölderlin gibi filozof-şairlerin yanında Kleist ve Büchner'e de hayranlık duyar. Yazdıklarıyla birçok edebiyat ödülüne layık görülen Bachmann, erkeklerin egemen olduğu sanat dünyasındaki başarısı kıskançlık uyandırmıştır. Ingeborg Bachmann'ın özellikle üyesi olduğu Grup 47 önünde yaptığı okumalarla elde ettiği başarı, grubun 1953 yılında aldığı ödülde de kendini gösterir. *Yazarın Günter Eich, Heinrich Böll ve Ilse Aichinger'den sonra dördüncü olarak aldığı bu ödül, tıpkı onunla özdeşleşen grup gibi, özel bir auraya sahiptir* (Bartsch, 1997: 2).

Bu özel aura, yazarın hayatının da özel bir konumda olduğunu gösterir. Zira Bachmann, Sarı'nın da değindiği üzere, hem şiirlerinde hem de düzyazılarında okura gizli özne olarak hep kendisini anlatır.

“Onun eserleri mitolojilerden, destanlardan, efsanelerden, masallardan destek alır. Savaşın felaketlerini, Nasyonal Sosyalizmi ve Hitler'in kıyımlarını, suçu, yıkıntıyı ve çöküşü, çileyi, aynı ulusun sonra dağılmasını, farklı rejimler yaşamalarını, Almanya'nın sadece toprak olarak değil, ulusal-kültürel olarak da dağılmasını gören, bunları hep gözleyen, içine atan, hüznlenen bir kadın şairdir Bachmann.” (Sarı, 2003: 337-340).

Yazar, hayatı boyunca yaşamış olduğu bu deneyimlerden ve okumalarından yola çıkarak farklı yazım süreçleri oluşturmuştur. Bu bağlamda; *“ellili yıllarda genç bir lirik tanrıçadan altmışlarda gizemli bir şekilde içine kapanan bir şaire ve sonunda*

yetmişlerde feminist bir ikona dönüşür.” (Böttiger, 2017: 32). Bachmann’ın yazım sürecinde okur her zaman kendini yazar ile özdeşleştirme imkânı bulur. Çünkü Bachmann’ın ele aldığı konular çoğunlukla hayata dair ve birçok kişi tarafından yaşanma olasılığı olan aşk, tutku, yabancılaşma, acı, hüzn ve kendini arama-bulma ekseninde sürmüştür. Studer de bu durumu “*Ingeborg Bachmann, kitapları birçok kadına ömür boyu eşlik eder çünkü yazar özellikle kadınların okuduktan sonra bitmiş olarak saydıkları ve kaldırdıkları metinler kaleme almaz. Aksine, kadınlar bu metinleri tekrar tekrar okuyacaklardır.*” (Studer, 1994: 8) cümlesiyle özetlemektedir. Özellikle kadınlar tarafından ortak yaşanmışlıklara ve duygu durumlarına bağlı olarak sıklıkla tercih edilen Bachmann eserlerinin, erkekler tarafından da beğenilerek okunduğu bilinen bir gerçektir.

Hayatına birçok başarı ve eser sığdırmış olan şair-yazar, çok sevdiği Paul Celan’ın 1970 yılında kendi canına kıymasıyla büyük bir üzüntü duymuştur. Celan’ın ölümünden duyduğu üzüntüyü Celan’ın eşi Gisèle ile mektuplaşmalarından da okumak mümkündür. Ingeborg Bachmann da Celan’dan 3 yıl sonra, Roma’da 1973 yılında uyku hapi aldığı bir gece elinden düşen sigaranın çıkardığı yangında ağır bir şekilde yaralanarak hayata veda etmiştir. Savaş sonrası Alman Edebiyatı için çok önemli bir yere sahip olan yazar, arkasında 8 önemli edebiyat ödülü, “*Die gestundete Zeit*” (1953) (Ertelenmiş Zaman), “*Anrufung des Großen Bären*” (1956) (Büyük Ayıyı Çağırarak) gibi önemli şiir kitapları, birçok dile çevrilmiş olan “*Malina*” adlı romanı ve daha birçok düz yazı ve şiir bırakmıştır. Ingeborg Bachmann da Paul Celan gibi hala çok okunanlar listesinde yer alan önemli Alman dili yazar ve şairleri arasında yer alır.

3.3. WIR LIEBEN EINANDER WIE MOHN UND GEDÄCHTNIS (BİRBİRİMİZİ (HAŞHAŞ/GELİNCİK) VE HATIRA GİBİ SEVİYORUZ)

Paul Celan ve Ingeborg Bachmann ilişkisi, yazarların özel hayatlarını olduğu kadar edebi hayatlarını da etkilemiştir. Bu bağlamda, Celan da Bachmann da birbirlerine ithafen birçok şiir ve düzyazı kaleme almışlardır. Bu eserler arasından ikilinin ilişkisine dair en dikkat çeken eser Celan’ın “*Corona*” adlı şiiridir. Şair söz konusu şiirini Ingeborg Bachmann ile tanıştıktan ve ona ilk görüşte âşık olduktan sonra kaleme almıştır. Diğer eserlerinde olduğu gibi, “*Corona*” şiirinde de Celan’ın kapalı ve

çok anlamlı kelimelerden yararlandığını görmek mümkündür. Şiirde ilk dikkat çeken kelimeler “*Mohn*” (haşhaş, gelincik çiçeği) ve “*Gedächtnis*” (hatıra) kelimeleridir.

Görüldüğü üzere, “*Mohn*” kelimesi çift anlamlıdır. Celan’ın bu kelimeyi seçmesinin kanımızca iki sebebi vardır. Bu sebeplerden biri, Celan’ın Bachmann’a 23. Doğum gününde gönderdiği gelincik çiçeğine atıfta bulunmak istemesi olabilir. Nitekim Ahmet Cemal’de “*Corona*” şiirinin 10. dizesini “*gelincik çiçeği ile hatıraların birbirilerini sevmeleri gibi seviyoruz birbirimizi*”(Yücel, 2019) diye çevirmiştir. “*Gelincik çiçeği*” sevgi ve aşkı simgelediği gibi, yarına duyulan kuşkuyu ifade etmek için de kullanılır. Larousse Semboller Sözlüğüne göre “*gelincik*”, *canlı kırmızı taç yaprakları ile kan ve İsa’nın kurban edilmesiyle ilişkilendirildiği gibi, birinci dünya savaşı boyunca cepheelerde ölen askerler için de kullanılır* (Gardin, 2019: 229). Celan ve Bachmann ilişkisi bu açıklamaya göre yorumlanacak olursa, şairin sevdiği kadına gelincik çiçeği göndermiş olması anlam kazanacaktır. Her ne kadar Celan aşk duygusuyla kendini yenilemeye çalışsa da, geçmişi onun yakasını bırakmamakta, her an ailesini ve yakınlarını kaybetmenin acısını ona tekrar tekrar yaşatmakta/hatırlatmaktadır. Bachmann’ın babasının da toplama kamplarında subay olarak görev yaptığı göz önünde bulundurulacak olursa, gelincik çiçeğinin şairin kullandığı kapalı anlamlı kelimelerin “nesne” halinde karşımıza çıkması olarak değerlendirilebilir.

“*Mohn*” kelimesinin çağrıştırdığı diğer bir anlamı ise, Oruç Aruoba “*afyon*” (Aruoba, 2005: 128-129), Gerturde Durusoy ve Ahmet Necdet “*haşhaş*” (Durusoy ve Necdet, 1994) olarak verir. Temelinde iki kelime de uyuşturucu bir maddeyi ifade etmek için kullanılır. “*Haşhaş*” kelimesi Celan için önemli bir motiftir ve *unutmanın her türlü oyununu ifade eder* (Böttiger, 2017: 10). “*Mohn*” ve “*Gedächtnis*” kelimeleri ilk defa şairin 1952 yılında yayımlanan “*Mohn und Gedächtnis*” adlı ilk şiir kitabının içerisinde yer alan “*Corona*” şiirinde yan yana kullanılır. Bilindiği üzere, uyuşturucu bir madde olan haşhaş kullanıldığında, kullanan kişinin belleğini belirli bir süre etkiler ve belli ölçüde kaybolmasını sağlar. Avusturya’lı Bachmann ve Yahudi Celan aşkı aynı zamanda bir Nazi subayının kızıyla, ebeveynleri Nazi toplama kampında öldürülen bir savaş esirinin aşkıdır. Böylece yaşanan aşkın yoğunluğu düşünülecek olursa bu farklılık- ötekilik belki de karşılıklı olarak unutulması gereken bir durumdur. Nitekim ailesi toplama kamplarında öldürülen Yahudi Celan’la, 1932’de Nasyonal Sosyalist

harekete katılan bir ilkokul müdürünün kızı olan Bachmann'ın aralarında siyasal, ulusal ve dinsel bağlamda “*aşılamaz karşıtlıklar*” olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu duruma dikkat çeken Rychlo, “*iki şairin tüm bu olumsuzlukların karşısına insan varoluşunun en yüce ahlak yasası olarak aşkı*” koyduklarını, ancak bununla başa çıkamayacaklarının *baştan belli olduğunu* (Rychlo, 2012: 10) söyler.

“Hatıra” veya “Bellek” olarak Türkçeye çevirilen “*Gedächtnis*” ile Haşhaş ve gelincik çiçeği olarak çevirilen “*Mohn*” kelimeleri aslında birbirine tezat kelimelerdir. Birisi hatırlamaya, diğeri ise unutmaya dikkat çeker. Celan ve Bachmann çiftinin aşk hayatları da aslında bu iki kelime arasında gidip gelir. Ne birbirlerini tam olarak unutabilirler, ne de tam olarak bir olabilir, kendi hatıralarını ve anılarını yaşayabilirler.

Aslına bakılırsa hem Paul Celan'ın hem de Ingeborg Bachmann'ın hayatları boyunca birçok sevgilileri olmuştur. Fakat hiç biri bu çiftin geçmişi ve geleceği kadar ilginç değildir. Öyle ki, Paul Celan ile ilk karşılaşmasında Bachmann aslında kendisinden çok yaşlı olan Hans Weigel ile birlikte yaşamaktadır. *Ancak iki genç arasında filizlenen güçlü aşk, eskisini kısa zamanda bitirecek güçtedir.* (Emmerich, 1999: 85). Ingeborg Bachmann 17 Mayıs 1948 tam 22 yaşındadır. Bu tarihte ailesine yazdığı bir mektubunda *ressam Jené'nin evinde sürrealist şair Paul Celan ve Weigel ile tanıştığını, Celan'ın beklenmedik bir şekilde kendisine âşık olduğunu belirtir* (Böttiger, 2017: 3). İki yazar, birbirlerine ilk görüşte âşık olmuş, birbirlerinin geçmişini bilmeden ve geleceği de çok az düşünerek belli bir süre tutkulu bir aşk yaşamışlardır. Zaman içinde birbirlerini tanımaya başladıklarıdaysa Celan'ın bir ara-durak olarak kullanmış olduğu Viyana'dan Paris'e gitme vakti gelmiştir. Şiirlerini ve güzel dileklerini Bachmann'a bırakarak Paris'e giden Celan zamanla mektuplarını aksatmaya, yazar ile ilgilenmemeye başlamıştır. Kısa sürede bu ilgisizliğin sebebi ortaya çıkacaktır. Celan, Paris'te tanışmış olduğu aristokrat bir ailenin kızı olan Gisèle Lastrange ile tanışır ve onunla evlilik yolunda ilerlemeye başlar. Fakat Bachmann'ı bu yeni ilişkiden haberdar etmez. Belki de onu yeni başlayan ilişkisi yüzünden kaybetmeyi göze alamaz.

Wuppertal Federal Eyaleti'nin organize ettiği bir edebiyat günü vesilesiyle, 1957 Ekiminin ortasında Bachmann ve Celan yeniden karşılaşırlar. Ne var ki arkasında kırgın bir kadın bırakan Celan için Bachmann'ın kalbini kazanmak biraz daha zordur, çünkü şair çoktan Gisèle ile evlenmiş ve bir de çocuğu vardır. Fakat aslında hep inişli çıkışlı

ilişkileri olan bu aşkın taraftarları birbirlerinin vazgeçilmezidir. Bu durum ikilinin mektuplarında da açıkça görülmektedir. Bu karşılaşmalarında artık onsuz olamayacağını anlayan kişi Celan olur. Bachmann'ın aklında ise sevdiği ve âşık olduğu adamın karısı olan Gisèle vardır. Ne var ki duyguları aklına-mantığına yenik düşer ve Bachmann-Celan ilişkisi 1958'e kadar aralıklarla da olsa mektuplaşmalarla devam ederve *bu durum Gisèle tarafından da bilinmektedir* (Celan, 2008: 67). Bir sonraki karşılaşmaları 1959 yılında olacak ve Bachmann bu karşılaşmayı “*Edebiyat ve aşk dolu benzersiz bir sohbet*” (Caduff, 1994: 77) olarak nitelendirecektir. İkilinin bu tutkulu aşkını, ne Paul Celan'ın Gisèle ile evli olması ne de Ingeborg Bachmann'ın Celan ile görüştüğü dönemlerde İsviçreli yazar Max Frisch ile birlikte olması, değiştiremeyecektir. Ara ara kırgınlıklar ve küskünlükler olsa da, Bachmann'ın hayatından Celan'ın, Celan'ın hayatında ise Bachmann'ın her zaman özel bir konumu olacaktır.

İki yazar ve şair arasında filizlenen bu aşk, kuşkusuz onların edebi hayatlarına da yansımıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere, özellikle “*Corona*” isimli şiir, Celan tarafından Bachmann'a ithaf edilmiş şiirlerinden sadece birisidir. Bachmann'ın da Celan'ın şiirlerine metinlerarası ve şiirsel göndermeler yaptığı, kaleme almış olduğu “*Dunkles zu sagen*” (1952) (Karanlık Söylemler), “*Große Landschaft bei Wien*” (1953) (Vişana'nın Büyük Manzarası), “*Hotel de la Paix*” (1957) (Paix Oteli), “*Die Geheimnisse der Prinzessin von Kagran*” (Kagran Prensesinin Sırları) ve 1971 yılında yayımlanan “*Malina*” isimli romanda görmek mümkündür (Bartsch, 1997: 172).

Bachmann'ın özellikle “*Malina*” adlı romanında Celan ile yaşamış olduğu aşktan birçok iz bulmak mümkündür. “*Sakin ol, şehir parkını, yaprağı, Vişana'daki bahçeyi, Pavlonya (Paulownia) açan ağacımızı düşün. Bunları düşününce ben hemen sakinleşirim. Çünkü ikimize de olan şey aynıydı.*” (Bachmann, 1971: 203) cümlesi bile başlı başına yazarın kendi yaşamından ve Celan ile yaşamış olduğu aşktan birçok anı barındırır. Bu cümlede “*Paulownia*” ağacının seçilmiş olması da isminden de anlaşılacağı üzere, Paul Celan'a gönderme yapmakta, şair ile yaşanmışlıkları akla getirmektedir. Ayrıca “*Paulownia*” kelimesi Japonca'da “*hayat*” ve “*kutsal*” anlamlarına gelmektedir. Ingeborg Bachmann'ın hayatında büyük öneme sahip olan Celan'a kutsal bir aşkla bağlı olması ve hayatının büyük bölümünde ona yer vermiş olması da yazarın eserinde bu ağaca gönderme yapmasını anlaşılır kılmaktadır.

İkilinin aşkı ve mektuplaşmaları Paul Celan'ın, *Bachmann ile birlikte Seine nehrindeki balık olma hayalini kurdukları yerde* (Celan, 2008: 12) 1970 yılında gerçekleştirdiği intiharıyla birlikte son bulur. İkilinin ilişkisi birçok esere konu edilmiştir. Bu eserlerden biri de, ilişkinin görsel olarak ortaya konduğu “*Die Geträumten*” (Düşlenenler) adlı filmidir. Paul Celan ve Ingeborg Bachmann'ın mektuplaşmaları 2016 yılında Avusturya'da “*Die Geträumten*” adı altında beyaz perdeye taşınır. Yönetmenliğini Ruth Beckermann'ın üstlendiği, sanatçı Anja Plaschg'ın Ingeborg Bachmann'ın mektuplarını, oyuncu Laurence Rupp'un ise Paul Celan'ın mektuplarını seslendirdiği film, Viyana Radyoevi'nde çekilir. Başrolü oynayan isimler bir yandan mektupları seslendirirken, diğer yandan seslendirme sırasında yaşadıklarını izleyici ile buluştururlar. Bütün mektupların karşılıklı okunduğu film yaklaşık 1 saat 30 dakika sürer. Mektupların okunmasıyla çekilmiş olan bu film bir kez daha ölümsüz Bachmann-Celan aşkını gözler önüne serer.

3.4. HERZZEIT (KALP ZAMANI)

3.4.1. Edebi Kimlik

Celan'ın Paris'e gitmesiyle başlayan ve henüz 2008'de yayımlanan mektuplar, *bu zamana kadar çok az bilinen bir aşk ilişkisini, sürekli bir anlama-anlaşma savaşını ve buna bağlı olarak dramatik bir savaş sonrası Alman edebiyatını belgelemektedir* (Aanei, 2015: 62) (Ek-2). Paul Celan-Ingeborg Bachmann arasındaki aşk hikâyesi ikinci dünya savaşı sonrası işgal altındaki Viyana'da başlar. Nasyonal Sosyalist Partisi'nin eski bir üyesinin kızı olan Ingeborg, Paul Celan ile tanıştığında henüz 22 yaşındadır ve Viyana'da felsefe eğitimi görmektedir. Celan için ise Viyana kendi benliğini ve huzurlu bir ülke bulmak için durakladığı bir ara istasyondur. İkili, *1948 yılının mayıs ayında Bachmann'ın erkek kardeşi Heinz Bachmann aracılığıyla, yazar ve ressam Jené'nin evinde tanışmışlardır* (Bachmann, 2008: 9). Birbirlerine ilk görüşte âşık olan çift, Celan'ın Paris'e gitmesiyle birlikte mektuplaşmaya başlar ve Celan'ın intiharına kadar mektuplaşmalarını sürdürürler. Her ne kadar belli aralıklarla ilişkileri bozulmuş, hatta Celan'ın Gisèle ile evlenmesi sonucu bitme noktasına gelmiş olsa da, ikili birbirinden hiç vazgeçmemiş, birbirlerinden uzakta, mektuplaşmayı sürdürmüşlerdir.

“*Kalp Zamanı*” Kafka’nın Milena’ya mektupları gibi, önemli, ufuk açıcı, bilgi ve duygu yüklü mektuplaşmadır. Bu mektuplar Celan ve Bachmann’ın ilişki boyutlarını ve aynı zamanda yazdıkları şiirler ve edebi anlamda yaptıkları etkinlikleri konu edinir. Farklı yerlerde olsalar da yaşamlarını yansıtan kesitleri bu mektuplarda görmek olanaklıdır. Aynı zamanda eserlerinin, ilk okumalarının ya da eleştirel yaklaşımlarının ve birbirlerini sanatsal anlamda beslemelerin ve etkileşimlerinin de belgeleri niteliğindedir.

Bachmann’ın ünlü romanı “*Malina*”yı kaleme alırken yazarın birçok biyografik unsurdan yola çıkarak eserini oluşturduğu görülür. Hayatının önemli bir kesitini kapsayan Celan’ın varlığı özellikle bu romanda yerini almıştır. *Celan’ın ise “Mohn und Gedächtnis”, “Sprachgitter”, “Niemandrose” ve “Atemwende” şiirlerinden yaptığı alıntılar, Bachmann’ın şair üzerindeki etkisini kanıtlar niteliktedir* (Aanei, 2015: 60).

Mektupların tamamı incelendiğinde, ilişkinin iki evrede yaşandığı görülebilir. İlk evre genelde mektuplaşmalarla ilerleyen bir bölümdür ki, henüz Paul Celan Gisèle ile evlenmemiştir. Bu mektupların tarihi 1948-1951 arası olarak belirlenebilir. Zira 1951 yılının kasım ayında Celan varlıklı ve soylu bir ailenin kızı olan Gisèle ile evlenmiş ve “*Bachmann’a ilişkilerinde geri dönüşü olmayan bir yola girildiğini*” (Celan, 2008: 41) yazmıştır. Ne var ki zamanla birbirlerinden ayrı kalamayacaklarını anlayan çift, 1957 yılının ekimine kadar mektuplaşmaları kesintilerle de olsa, dostça sürmüştür. Birbirlerinden vazgeçemeyeceklerini anladıklarında Celan’ın eşi de bu ilişkiyi onaylamış hatta Bachmann’a yazdığı mektuplarda *Celan’ı zor günlerinde yalnız bırakmamasını istemiştir* (Lestrangle, Bachmann, 2008: 182). Şairin karısının da aralarındaki aşkı anlayıp Bachmann’ın ona destek olmasını istemesinin ayrıcalığı ile Bachmann her zaman Celan’ın yanında olmaya devam etmiştir. Bachmann her ne kadar Celan’ın en zor zamanlarında yanında ve destekçisi olduysa da şair Gisèle’i ve oğlunu Bachmann için terk etmemiş, onları hiçbir zaman yalnız bırakmamıştır. Zaten kırgın bir kalple de olsa Ingeborg Bachmann’ın da arzusu bu yöndedir.

İkili arasındaki ilk mektup Paul Celan’ın “*In Ägypten*” (Mısır’da) şiirini Bachmann’a göndermesi ile başlar. “*In Ägypten*” şiirinde Celan’ın Bachmann’a karşı olan hisleri açığa çıkar. Mısır, Yahudilerin sürgün yeridir. Czernowitz’li Yahudi Celan da söz konusu şiirinde, İsa’nın buyruklarının yer aldığı kitapta adı geçen kadın

isimlerini sayar. Bu kadınlar “*Ruth*”, “*Mirjam*” ve “*Noemi*”dir (Celan, 2008: 7). Sıralanan isimler ayrıca toplama kamplarında öldürülen Yahudi kadınlara da gönderme yapmaktadır. Celan da kendisine yabancı olan ve Yahudi olmayan Ingeborg Bachmann ile bu isimleri karşılaştırarak aslında ona ne kadar yabancı olduğunu vurgulamaya çalışır.

Bachmann da bu ilk mektuba, o zamana kadar kendisi için yabancı olan, fakat yine de aydınlatmak, sevmek ve sahiplenmek istediği Celan’a “*Senin o yabancı, siyah saçlı başını ellerimin arasına almak, göğsündeki taşları itmek, karanfilli ellerini serbest bırakmak ve şarkı söylediğini duymak istiyorum.*” (Bachmann, 2008: 10) cümlesiyle yaklaşmak ister. Kendisinin de belirttiği üzere, Celan’ın yaşamış olduğu zorlukları bir bir bertaraf etmek ve hayatına daha iyi bir şekilde devam etmesi için onun ellerinden tutmak istediğini belirtir. Çok hassas ve kırılgan bir kalbe sahip olan Bachmann belki de acılar içinde kalmış olan “*kaybolmuş ruhun*” kendisini bulmasında bir anne şefkatiyle yardımcı olmaya ve onu bütün karanlıklardan korumaya çalışmıştır.

Celan’ın ve Celan gibi acı çekmiş olanların ıstırabını anlamaya, kendisini onların yerine koymaya ve bu duygu ve düşüncelerle yanlıştın ve savaşın karşısında durmaya çalışan Bachmann başka bir mektubunda ise, yabancı olduğu duyguları Celan üzerinden anlamlandırmaya çalışır. “*Benim için çölsün sen, denizsin, sır olan her şeydin.*” (Bachmann, 2008: 10), “*Kocaman bir denizin açıklarına sürüklendiğini büyük bir korkuyla görüyorum, ama kendime bir gemi inşa edip seni kaybolduğun yerlerden geri getireceğim.*” (Bachmann, 2008: 14) gibi cümleler kendisinin karşısındakini anlamak ve yaşanmışlıklarını anlamlandırmak, sevdiği adamın huzursuzluklarını bertaraf etmek için sarf ettiği çabanın bir yansıması olarak görülebilir.

Bachmann’ın sadece Celan’ın özel hayatında yaşadıkları ile değil, eserleri ile de ilgilenmiş olduğu, kendisine şiirlerini yayımlatması için fırsatlar oluşturduğu, böylece duygusal olduğu kadar edebi anlamda da yardımcı olmaya çalıştığı neredeyse her mektupta karşımıza çıkar. Bachmann’ın bu uğraşı şüphesiz karşılık bulur. Özellikle çalıştığı radyo programı Rot-Weiss-Rot’da Celan’nın şiirlerine yer veren Bachmann onun farklı dinleyiciler ve yayınevleri tarafından da keşfedilmesine ön ayak olur.

Celan ise Bachmann ile tanıştığında, geride bırakmış olduğu kötü günlerin rahatlığını üzerinden bir nebze olsun atmış, dört elle çalışmalarına başlamış

gözükmektedir. Mektuplardan anlaşıldığı üzere, Celan farklı şairlerin *şiiirlerini çevirmeye başlamıştır* (Celan, 2008: 27-35). Hayatında yeni bir sayfa açan ve büyük başarılarla gebeden bir şair için bu gibi gelişmeler şüphesiz çok değerlidir. Fakat Celan yine de kendini yeteri kadar güvende hissetmemekte, tedirgin bir ruhla işlerini devam ettirmeye çalışmaktadır. Her şeyin kendisi için çok zor ilerlediğinden yakınırken Bachmann'ın çok hızlı ve güvenli bir şekilde “*şöhret*” basamaklarını çıkmasından rahatsız gibidir. “*Her şeye ne kadar çabuk sahip olabildiğini düşün. Taleplerinde de biraz azla yetin.*” (Celan, 2008: 26) cümlesi onun kendi çalışmalarını yaparken duyduğu güvensizliği ve huzursuzluğu ortaya koymaktadır. Bachmann'ın Celan'a vermiş olduğu değeri ve kendisine göstermiş olduğu inceliğin karşılık bulmadığını veya çok zor elde edilmiş bir başarının daha kolay yollarla gelen başarıya karşı uyandırmış olduğu rahatsızlığı bu cümlede okumak mümkündür. Yine de Bachmann gibi koca yürekli bir kadının sevgilisinin bu sitemine kulak asmadığı, yapabildiğinin en iyisini yaparak ona karşı saygı ve sevgi çerçevesi içerisinde iyi niyetler beslediğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Bachmann'ın şair için planladığı iyi niyetli etkinliklerden biri kendisinin de üyesi olduğu ve Almanya'da yapılacak olan Grup 47'nin 1952 yılının ilkbahar oturuma davetidir. *Bachmann, bu toplantının Celan için çok önemli olacağını, çünkü bütün Alman basınının, Alman radyolarından edebiyatla ilgilenenlerin bu toplantıya davetli olduğunu ve beğendikleri hikâye ve şiirleri satın aldıklarını* (Bachmann, 2008: 39-40) vurgulayarak Celan'ın tanınırlığını arttırmak adına onun da bu davete katılması gerektiğini düşünür.

Grup 47'de Bachmann'ın olumlu bir hâkimiyeti vardır. Yazarın bu olumlu etkisi, toplantıya Celan'ı davet etmesini kolaylaştırmıştır. Grup üyelerinden Alman yazar Hans Werner Richter bu davet ile ilgili “*Bachmann, Paris'ten çok fakir ve kendisi gibi çok tanınmayan ama çok iyi yazan bir arkadaşını toplantıya davet etti. Onun adı Paul Celan. Kendisi iyi biri. Şiirleri ise kendisinden daha iyi.*” (Richter, 1997: 106) yorumda bulunmuş, Celan'ın şiirlerinden övgüyle bahsetmiştir. Şüphesiz şairin eserlerini beğenenler kadar beğenmeyenler ve kendisini aşağılamaya çalışanlar da olmuştur. Fakat Celan bu tür tepkileri daha önceden tahmin ettiği için Bachmann'ın da telkinleri sayesinde muhtemelen çok fazla etkilenmemiştir.

Christa Burger ise; bu önemli toplantıda yer alan genç yeteneklerden Avusturyalı yazar Ilse Aichinger, Ingeborg Bachmann ve Paul Celan gibi isimlerin yeni edebiyatta bir tür iklim değişikliğine neden olduklarını belirtir. “*Çünkü onlar ailelerinin geçmişinden bağımsız olarak yargılayan ve düşünen bir toplumu oluştururlar. Bu toplum daha iyi bir geleceğin temellerini atacak niteliktedir*” (Burger, 1984: 14-15). Zira 1950’li yılların şair ve yazarları, ikinci dünya savaşının etkisini ve ailelerinin bu savaşta yaşamış olduklarını belli oranda akıllarında tutarak, geleceği oluşturmaya çalışırlar. Bu oluşumu sağlamak için özellikle savaşı yaşamış ve ondan etkilenmiş şair ve yazarlar, Paul Celan’ın yapmış olduğu gibi, gerçek üstü bir dil (sürrealist) kullanarak geçmiş ile şimdiki zamanı birleştirip, geleceği inşa etmeye çalışacaklardır.

Celan, Ingeborg Bachmann ile birlikte bu toplantıya katıldığında aslında Gisèle de Lestrang ile tanışmıştır. İkisinin tanışma tarihi 1951 yılının Kasım ayı iken evlilik tarihleri 23 Aralık 1952 tarihi olmuş ve Petre Solomon’un de vurguladığı gibi, Bachmann’dan sonra “*Bu kadın, ölene dek, Celan’ın hayatında belki de en önemli insan olacak ve öyle kalacaktır.*” (Solomon, 1981: 61). Gisèle sert bir Katolik eğitimi almış, özgür düşünceli, son derece yetenekli ve duygusal mizacı olan bir sanatçıdır. “*Sanatçı ruhuna sahip iki insanın arasında derin ve verimli bir aşk başlamış olur*” (Emmerich, 1999: 105).

Grup 47’nin edebiyat toplantısında Paul Celan, Bachmann’a Gisèle ile olan ilişkisinden bahsetmemiştir. Bachmann bu ilişkiyi Paris’e, Celan’ın yanına gitmek için hazırlık yaptığı sırada ortak arkadaşları Nani ve Klaus’tan öğrenecek ve hayal kırıklığını “*Sen çoktan benden gitmişsin, ben nasıl senin yanında olabilirim, söylesene. Çoktandır benden gittiğini ve benim bunu hissetmediğimi, bu kadar her şeyden habersiz olduğumu düşününce ürperiyorum.*” (Bachmann, 2008: 51) cümleleriyle mektubunda dile getirecektir. Bu durum şüphesiz bir kadın için çok küçük düşürücü ve zor bir durumdur. İlişkilerinin başından itibaren Celan’ın her durumda yanında olmaya çalışan Bachmann, Celan’ın evlilik haberiyle yıkılmıştır.

Celan ise Bachmann’ı kırdığını ve onu hayal kırıklığına uğrattığını zaman geçtikçe daha iyi anlayacaktır. İyi bir evliliği olmasına ve eşini de sevmesine rağmen aklı hala Bachmann’dadır. Yazarın artık kendisine yazmadığını ve onu görmek için çaba sarf etmediğini anlayan Celan, onu kırdığı için pişman olur. Hiç değilse edebi olarak

mektuplaşmayı ve dostluklarının devam etmesini isteyen şair “*Sana mektup yazmalı mıyım ve şiirlerimi göndermeli miyim? Birkaç günlüğüne Münih’e ya da başka bir yere gelmeli miyim? Anlamalısın başka türlü davranamazdım. Başka türlü davranmış olsaydım seni inkâr etmem anlamına gelirdi. Bunu yapamam. Bana yazmalısın Ingeborg, yazman gerek*” (Celan, 2008: 60) serzenişiyle sevdiği kadına mektubunda yakarır. Bachmann da Celan’dan ayrı kalamayacağını anladığında artık işin rengi değişir ve ikili arasındaki ilişki tekrar alevlenir.

Bachmann, Celan ile olan ilişkinin tekrar başlamasıyla mutlu olsa da, Gisèle’e karşı kendini suçlu hisseder. Celan’ın kendisinden dolayı onları terk etmemesi gerektiğini, ne olursa olsun her zaman onların yanında olması gerektiğini sık sık dile getirir. Zaten Celan’da yeni kurduğu ve kendisini iyi ve mutlu hissettiği ailesinden ayrılmak istemez. Bachmann’ın İsviçreli yazar Max Frisch ile başlayacak olan ilişkisine kadar Bachmann, Celan ve Gisèle ilişkisi üç kişi arasında yaşanacak, daha sonra Frisch’in de katılmasıyla dört kişilik hal alacaktır.

Bir süre tensel bir buluşma olmasa da, mektuplarla ilerleyen ilişki, Celan ve Bachmann’ın 1957 yılının Ekim ayında karşılaştıkları bir edebiyat toplantısından sonra gittikleri bir otel odasında devam eder. Bu otel Köln’de, “*Am Hof*” caddesindedir. Bu geceden sonra Celan kaleme almış olduğu “*Köln, Am Hof*” şiirini de o geceye ithaf eder. İkilinin mektuplarının derlenmiş olduğu kitabın adı olan “*Herzzeit*” (Kalp Zamanı) da bu şiirin ilk cümlesidir. Celan ve Bachmann ilişkisinin birçok kırılma noktası olsa da, bu cümle aslında birbirlerinden vazgeçememeleri ve aşklarını devam ettirmelerinin hayatlarındaki en önemli zamana, “*Kalp Zamanı*”na denk geldiğinin işaretidir.

1957 yılının sonlarına doğru, Bachmann ile karşılaştığı edebiyat toplantısından dönen Celan, İngiliz şair Andrew Marvell’in “*To His Coy Mistress*” (Utangaç Metresine) eserini çevirdiğini yazar. Çeviriyi bitirdikten sonra fikirlerine son derece saygı duyduğu Bachmann’a da göndereceğini söyler, ona Marvell’in diğer şiirlerini de okuması gerektiğini belirtir. Bu önerileri sunduğu 5 Kasım 1957 tarihli mektubunda dikkat çeken bir diğer unsur ise, daha önce çevirmiş olduğu “*Ölümler Günü*” şiirinde yapmış olduğu bir değişikliktir (Celan, 2008: 67). Şair ve yazarların birbirleri için kaleme aldıkları bu tür mektuplarda, daha önce yapmış oldukları çevirilerin değişimini veya kendilerinin yazmış oldukları bir metni farklı bir şekilde düzeltmelerinin seyri net

bir şekilde görülebilir. Bu değişiklikler okura kuşkusuz değişik bakış açıları sağlaması ve yazarların kendilerini ne şekilde düzelttikleri ve geliştirdiklerini göstermesi açısından büyük önem arz etmektedir. Özellikle, yapılmış değişikliklerin karşısındaki insana ve bilgisine güvenerek onunla paylaşılması, yazarların insan ilişkilerine dair okur ile paylaştıkları diğer bir ipucu olacaktır.

Celan 1957 yılında profesyonel bir çevirmen olmuştur. *Hayatı boyunca yaklaşık 43 farklı yazardan tercümeler yapmış olan şair, Alman, Yahudi, Rumen, Slav ve Anglosakson kültür ve edebiyatı arasında mekik dokumuştur* (Emmerich, 1999: 126). Şairin özellikle Rus şair Sergey Yesenin'in şiirlerinden yapmış olduğu çevirileri dikkat çekicidir. Bu çevirileri de Bachmann ile paylaşan Celan, ondan geri dönütler almış, bu dönütler sayesinde daha etkili bir çeviri ortaya koymuştur.

Yazarların bireysel çalışmalarının yanı sıra, ortak çalışmalarına da yine mektuplar aracılığıyla tanıklık etmek mümkündür. Ortak bir edebi çalışma Bachmann-Celan çifti için de geçerlidir. 1957-1958 yıllarında Ingeborg Bachmann ve Paul Celan Bassiano Prensesi Marguerita Caetani'nin yayımlattığı İtalyanca "*Botteghe Oscure*" dergisinin Almanca bölümünü hazırlarlar. Yazar ve şair arkadaşlarının da edebi yazılarından faydalanan ikili, böylece aralarında var olan edebi paylaşımı destekleyerek farklı bir boyuta taşımış, edebi çalışmalarına verdikleri önemi ve yazım süreçlerinde kendilerince oluşturdukları düzeni de gün yüzüne çıkarmış olurlar.

Bütün bu edebi çalışmalar dışında duygusal birlikteliklerini de sürdüren Paul Celan ile Ingeborg Bachmann için 1958 yılının Ekim ayı yine bir kırılma noktası olacaktır. Bu tarihte Bachmann'ın hayatında birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. İsviçre edebiyatının ünlü yazarlarından Max Frisch ile birlikte yaşamaya başlayan Bachmann, bu ilişkisinden Celan'ı da haberdar eder. Bu birlikteliğe yorumsuz kalan Celan, Frisch'in tanışma isteğini de reddeder. Bu durum Bachmann'da olumsuz bir etki yaratır ve *Frisch'in Celan'ı unutmak için kendisiyle birlikte olmak istediğini düşünme olasılığına karşı sevdiği adamı uyarmaya çalışır* (Bachmann, 2008: 102). Fakat Celan'ın kaçınmaya çalıştığı buluşma er ya da geç gerçekleşecektir. Şairin Frisch ile buluşmak istememesinin sebebi kanımızca Celan'ın o dönemlerde "*Todesfuge*" (Ölüm Fügü) şiiri ile ilgili intihal suçlamalarına maruz kalması, bundan dolayı da kimseyle görüşmek ve konuşmak istememesidir. Aslında Bachmann'ın kendisinden şüphe

duymadığına kesin olarak inanan Celan'ın, Frisch'in kendisini etkilemesinden ve ona karşı olumsuz bir yargıda bulunmasına vesile olmasından da çekinmiş olduğu düşünülebilir.

3.5. İNTİHAL SUÇLAMASI

Yvan Goll hem Fransızca hem de Almanca yazan, dönemin önemli şairlerinden ve Celan'ın yakın arkadaşlarından biridir. Ne yazık ki Yvan Goll'ün eşi Claire için aynı şeyi ifade etmek olanaksızdır. *Claire, Celan'ın eşinin şiirleri ve tercümelerini üstlenmesinden rahatsızlık duysa da, eşinin ona karşı tavırlarından dolayı sesini çıkarmaz. Yvan Goll'ün hasta yatağından kalkamaması ve kısa sürede hayatını kaybetmesi üzerine Claire Goll, Celan hakkındaki olumsuz propagandalara başlar* (Emmerich, 1999: 102, 127-131).

Nisan 1960'da küçük bir edebiyat dergisi olan “*Baubuenpoet*” Yvan Goll'ün dul eşinin bir mektubunu “*Paul Celan Hakkında Bilinmeyenler*” başlığıyla yayımlar. Bu makaleye göre Paul Celan eşinin şiirlerinden yaptığı tercümelerle onun Alman ve Fransız dergilerindeki güven dolu itibarını sarsmış, aynı zamanda kendi şiirinde kullandığı “*sabahın siyah sütü*” gibi pek çok poetik metaforu eşinin şiirlerinden çaldığını iddia etmiştir. *Bu sinir bozucu, asılsız hakaretler, “Welt”, “Christ und Welt” gibi gazetelerin kültür sanat sayfalarından da aslını astarını araştırmaya hiç gerek duyulmadan yayımlanmıştır* (Kurtkaya, 2012: 127).

Bu iddialar doğrultusunda edebiyat camiası tarafından büyük tepki gören Celan, henüz bu olayın şokunu ve yorgunluğunu atamadan 1970 yılının Şubat ayında Bükreş'te Celan'ın eski okul arkadaşlarından Immanuel Weissglas tarafından “O” (Er) isimli bir şiirin yayımlandığını öğrenir. Weissglas bu şiiri 1944 yılında yazdığını iddia etmiştir. *Sorun şudur ki; bu şiir şaşırtıcı şekilde Celan'ın “Todesfuge” şiiri ile benzerlik göstermektedir* (Emmerich, 1999: 63-64). Bu benzerlik daha önce belirtilen intihal suçlamalarıyla birlikte Celan'ı daha güç bir duruma sokmuştur.

Bu suçlamaların yanında yer alan isimler olduğu gibi, kuşkusuz karşısında olan isimler de vardı. Özellikle mektuplardan da anlaşılacağı üzere, Ingeborg Bachmann, Celan hakkındaki iddiaları hem yazıları hem de söylemleri ile reddetmiş, yanına Klaus

Demus ve Marie Luise gibi isimleri de alarak Celan'ı yalnız bırakmamıştır (Bachmann, 2008: 153).

Celan'ın yakın arkadaşlarından Petre Solomon, kaleme almış olduğu bir mektubunda Celan'a karşı yapılmış olan bu karalamayı, *“Onu manevi olarak yok etmeye çalışmak”* (Solomon, 1981: 76) olduğunu söyler. Nitekim bu karalama, amacına ulaşır. Hayatta kalan ve bir şekilde hayata tutunmaya çalışan, başarılı olma yolunda emin adımlarla olmasa da kararlı bir şekilde ilerlemeye çalışan şairin önüne konan bu büyük taş, onun ve onun psikolojisinde olan herhangi bir insan için aşılması zor bir engeldir. Celan da bu engele takılır ve hayatını bu şekilde daha fazla yürütemeyeceğini anlayarak, kendisini Seine nehrinin sularına bırakır.

Celan'ın hayatında, anne ve babasını toplama kamplarında kaybettikten sonra, ikinci büyük yara olarak karşısına çıkan bu intihal sorunu şüphesiz Bachmann ile olan ilişkisine de yansımıştır. Şair, *“Bana kara çalmaya bayılan herkese inanıyorsun; bana sormuyorsun bile. Hakkımda uydurulan bütün yalanlar senin için birer kanıt. Beni ise algılamak, doğru saymak, bana sormak istemiyorsun.”* (Celan, 2008: 136) gibi sert cümlelerle Bachmann'ın kendisi için yapmış olduğu savunmaları ve yazdığı yazıları görmezden gelir. Belki de Celan'ın bu sistemi Bachmann için değildir. Aslında iyilik yapmasına karşın kötülükle karşılandığı bir durumdan çok fazla etkilenen şair, sorgusuz sualsiz yanında olmaya çalışan Bachmann ile içindeki sitemleri paylaşabileceğini düşünür. Bachmann da bu durumu anlamış olacak ki; 27.9.1961 tarihinde kaleme aldığı fakat göndermediği mektubunda *“Talihsizliğin büyüğünün senin kendi içinde olduğuna gerçekten inanıyorum.”* (Bachmann, 2008: 153) cümlesiyle, Celan'ın bütün yenilgilerini ve karşısında olan kişi ve düşüncelerini ancak kendi iç huzuruyla yenebileceğini vurgulamaya çalışır.

Celan'ın bu zor zamanlarında sadece onu destekleyen yazar arkadaşları ve Bachmann yoktur aynı zamanda eşi Gisèle'nin şairin intihal suçlamalarıyla karşı karşıya kaldığında elinden geleni yapmaya çalıştığını görülür. Daha önce de belirttiğimiz üzere, Ingeborg-Gisèle mektuplaşmaları da günümüze ulaşmış önemli belgelerdir. Eşinin hayatında önemli bir yere sahip olduğunu bilen Gisèle, Bachmann'a yazdığı mektuplarda, *eşine elinden geldiğince yardım etmesini talep ederken Celan'ın içinde bulunduğu ruhsal bunalımı da kaleme alır* (Bachmann, Lestrage, 2008: 186,187).

Giséle'in mektuplarını büyük bir titizlikle yanıtlayan Bachmann, kendisinin olduğu kadar, eşinin çabalarına da kayıtsız kalan Celan için “*Sende olmayan büyüklüğü ve sebatı nedeniyle ona hayranlık duyuyorum. Bu konuda başışla beni: Ama sanırım onun bencil olmayışının, güzel gururunun ve sabrının benim gözümdeki yeri senin yakınmalarından daha önde geliyor.*” (Bachmann, 2008: 156) cümlelerini sarf eder. Gis le'in sabrına ve gururuna hayran kalan Bachmann için böyle güçlü bir kadınla tanışmış olmak bile kendisini şanslı hissetmesine sebep olmuştur. Ne var ki, bu asil kadın için de Bachmann'ın yapabileceği bir şeyi yoktur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HALİT ÖZDEMİR ASAF ARUN'UN SABAHAT SELMA TEZAKIN'A MEKTUPLARI

4.1. HALİT ÖZDEMİR ASAF ARUN

Türk edebiyatının önemli isimlerinden Halit Özdemir Asaf Arun, 11 Haziran 1923 tarihinde, Cumhuriyetin ilan edilmesinden dört buçuk ay önce Ankara'da dünyaya gelir. Baba Mehmet Asaf o yıllarda Mustafa Kemal Atatürk ile birlikte çalışmaktadır. *Babasının 1930 yılında vefat etmesinden sonra bizzat Mustafa Kemal İsmet İnönü'ye Özdemir Asaf'ın bir okula yerleştirmesi için talimat vermiştir* (Arun, 2010: 19). Bu talimat üzerine şair, İstanbul Şişli'de bulunan Galatasaray İlkokulu'na başlar. İlkokuldan sonra Fransız Erkek Lisesi'ne devam eden Asaf, bu okulun kapanmasından sonra Galatasaray Lisesi'nin Ortaköy'deki ilk kısmına parasız-yatılı olarak devam eder. Galatasaray Lisesi'nin son sınıfında geçirdiği akciğer rahatsızlığından dolayı bir yıl okula gidememesi sebebi ile parasız-yatılı hakkını kaybeder.

Kabataş Erkek Lisesi sınavlarına girer, kazanır ve lise öğrenimini burada tamamlar. 1941-1942 eğitim öğretim yılında, liseden mezun olduktan sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine yerleşir. Üniversite eğitimi sırasında bir yandan da şiirlerini yazmaya ve yayımlatmaya başlayan şair, Hukuk Fakültesi ikinci sınıftayken okulu bırakmak zorunda kalır. Hukuk eğitimini yarıda bırakan şair, daha sonra aynı üniversitenin İktisat Fakültesine kaydolar. Üç yıl da burada okuduktan sonra, mezun olamadan ayrılır ve Gazetecilik Enstitüsü'ne başlar. *Ne var ki bu öğrenimini de yarıda bırakan şair hayatının belli evrelerinde okula tekrar dönmek ve eğitimini tamamlamak istediğini her fırsatta dile getirir* (Arun, 2010: 165).

Akademik hayatında istediği başarıya ulaşamamış olsa da, Asaf edebi kimliğine katkı sağlayan deneyimlerinin başında gelen mektuplaşmalarına üniversite yıllarında başlamış ve mektuplaşmalarının ilk örneklerini de daha sonraki dönemde eşi olan Sabahat Selma Tezakın ile gerçekleştirmiştir.

Sabahat Selma Tezakın ile Hukuk Fakültesinde öğrenim gördüğü yıllarda tanışan şair, kendisine büyük bir tutkuyla bağlanır. İkilinin mektuplaşmaları da bu yıllarda başlar. Sevgisinin karşılığını bulan Asaf, Sabahat Selma Tezakın ile 14 Eylül

1946 tarihinde hayatını birleştirir. Babasının vefatından sonra evin ve ailesinin sorumluluğunu üzerine almış olan şairin evlendikten sonra sorumluluğu bir kat daha artmış olur. Evinin geçimini sağlamak için bir sigorta şirketinde prodüktörlük yapmaya başlar ve bu işe devam ederken 1948 yılının Mart ayında askere gider. Eşi Sabahat Selma Arun ve kızı Seda Arun'dan askerlik süresince ayrı kalmak zorunda kalsa da, evlilik ile son bulmuş olan üniversite yıllarında başlayan mektuplaşmalar askerlik döneminde tekrar başlar. Askerliğinin ilk dönemini Çanakkale/Gelibolu'da tamamlayan şair, daha sonraki dönemini Ankara Piyade Okulu'nda geçirir ve son olarak yedek subay olarak Erzurum Topalak Köyünde askerlik görevini tamamlar. Asaf'ın eşine yazmış olduğu mektuplardan özellikle Erzurum'da olduğu dönemlerde şiir ve çevirilerine devam ettiğini okumak mümkündür. Erzurum'da geçen günlerini ise sadece eşine yazmış olduğu mektuplara kaydettiği “*Erzurum Hatırası*” (Arun, 2010: 223-226) adlı şiirinde yankı bulur.

Askerde geçirdiği zorlu günlerde Asaf'ı derinden etkileyen bir gelişme ise kayınpederi Mustafa Tezakın'ın ölümü olmuştur. Bu ölümle birlikte aslında kendisi için birçok şey değişecek gibidir, çünkü çok sevilen ve takdir edilen bir tüccar olan Mustafa Tezakın, damadına askerden döndüğünde bir matbaa açma sözü vermiştir. Her ne kadar Özdemir Asaf bu planın artık gerçekleşmeyecek olacağını düşünse de, matbaa için ayrılmış para Sabahat Selma Arun'a çoktan iletilmiştir. Böylece Özdemir Asaf, 1949 yılının Nisan ayında terhis olduktan ve İstanbul'a, ailesinin yanına geri döndükten sonra 1950 yılında eşinin de desteğiyle matbaasını “*Sanat Basımevi*” adı altında açmayı başarır.

Sanat Basımevi, edebiyatçıların buluşma yeri olarak seçtikleri bir yerdir ve birçok sanatçı ve edebiyatçının edebi sohbetler için gittikleri bu yeri Cemal Süreya “*Cağaloğlu'ndaki ufak ama lüks (bir yer)*” (Süreya, 1996: 16) olarak tanımlar. Tanju Cılızoğlu (1936-2021) ise bir röportajında *Özdemir Asaf'ın beğenmediği, basılmaya layık görmediği şeyleri matbaasına bile sokmadığını söyleyerek onun bu “kurtlar sofrası”nda* (Cılızoğlu, 1980: 60) çok fazla tutunamadığını aktarır. Bu düşüncüyü destekleyen nitelikte başka bir yorumu ise Gökay Durmuş, Özdemir Asaf'ı tüm yönleriyle kaleme aldığı doktora tezinde dile getirmiştir. Ona göre “*Özdemir Asaf, matbaanın isminden de anlaşılacağı üzere, işlettiği bu matbaayı bir sanat evi olarak görür. Kazanç ön planda değildir. matbaa, edebiyatçıların bir araya geldiği bir lokal*

vazifesi görmektedir” (Durmuş, 2012: 16). Matbaasında basılacak metinlere karşı kendi düşüncelerini ve beğenilerini ön plana çıkaran şair böylece neden kurtlar sofrasında da yer alamadığını da gösterir.

Bir yandan edebi çalışmalarını, bir yandan da şiir söyleşilerini ve matbaa işlerini yürüten Arun’un çalışmaları edebiyat çevresinde de zamanla yankı bulur. Grafik sanatçısı Mengü Ertel, Özdemir Asaf ile ilgili bir söyleşisinde ünlü şairden *“Her kesimden her yaşta insanla bu denli içten ve sıcak ilişki kuran bir başka kişi tanımadım yaşamım boyunca”* (Ertel, 1981: 25) söylemleriyle, onun neden gün geçtikçe daha çok sevilen ve tanınan biri olduğunu gözler önüne serer. Çevresinde bulunan insanlar tarafından hem giyim kuşamıyla hem de sempatik tavırları, duruşu ve başarılarıyla ilgi odağı olan şair, Türk edebiyatındaki yerini de kendine has üslubu ve kişiliği ile zamanla sağlamlaştırmıştır.

Kendine özgü tavırları ve başarısı dolayısıyla kadınlar arasındaki popüleritesi de artan şair, Sabahat Selma Arun ile evliyken 4 Kasım 1954 tarihinde Türkiye’nin ilk kadın fotoğraf sanatçısı olan Yıldız Moran ile tanışır. Aynı zamanda sözlük yazarı ve çevirmen olan Moran, Özdemir Asaf’ın Sabahat Selma Arun ile boşandıktan sonra hayatını birleştireceği kadın olarak şairin yaşamında yer alacaktır. İkilinin arkadaşlığı 1954 yılında tanışmalarından sonra 1962 yılına kadar devam eder. Bu dönemde Özdemir Asaf halen Sabahat Selma Arun ile evlidir. Asaf’ın bir başka gönül birlikteliği ise Türk okuyucusu ve edebiyat dünyasında çok sevilen ünlü şiiri *“Lavinia”*ya ilham kaynağı olan Mevhibe Bayat’tır. *Mevhibe Bayat 1958-59 yıllarında Güzel Sanatlar Akademisi’nde okurken, “Julie” adlı oyunun giysilerini çizen kadındır* (Ofloğlu, 1985: 265). Fakat Mevhibe Bayat ile şair arasında bir gönül birlikteliği olduğu söylenemez. *Yine de Bayat’ın Özdemir Asaf için bir ilham perisi* (Oral, 202: 6) olduğu gerçeği yadsınamaz.

Özdemir Asaf’ın Yıldız Moran ve Mevhibe Bayat ile olan gönül ilişkisini bilen ve özellikle babasının vefatından sonra maddi sıkıntılardan dolayı çok yıpranmış olan Sabahat Selma Arun 1958 yılında bir aylığına İsveç’e gideceğini söyler. Bu aslında yaşadığı zor durumlara karşı Selma Arun’un kadınca bir tepkisidir. Sabahat Selma Arun bu gezisi sırasında her ne kadar Özdemir Asaf’ın kendisini ziyaret etmesi için yanına gelmesini istemese de, şair 1958 yılında İsveç’e, eşinin yanına gider. Çift bir süre

Avrupa'yı gezdikten sonra 1959 yılında Türkiye'ye geri dönse de ikilinin arasındaki soğukluk-uzaklık devam eder. Evliliklerin bu koşullar altında devam etmesini uygun bulmayan çift, 1961 yılında yollarını ayırarak boşanır.

Sabahat Selma Arun'dan boşanan Özdemir Asaf, eşinden ayrıldıktan bir yıl sonra, 1962 yılında Yıldız Moran ile hayatını birleştirir. Türk yazar ve şair Cemal Süreya'nın Ece Ayhan'dan aktardığına göre; *Özdemir Asaf'ın şiirindeki dönemde eş i Yıldız Arun'un belirleyici bir etkisi vardır* (Süreya, 1996: 47). Yıldız ve Özdemir Arun çiftinin 1962 yılında Gün, 1963 yılında Olgun, 1966 yılında Etkin isiminde üç erkek çocuğu dünyaya gelir. Şairin ilk çocuğu Seda Arun ve oğulları arasındaki bağ ise çok kuvvetlidir. Yazarın kaleme aldığı yazılarda özellikle çocuklarına öğütler verdiği ve onlara çok değer verdiği anlaşılmaktadır.

Lise yıllarında geçirmiş olduğu Akciğer rahatsızlığı 1970'li yılların sonunda tekrar nükseden şair, bu rahatsızlıkla bir yıl daha mücadele etmesine karşın, 1981 yılının Ocak ayında, doktorların *"Artık yapacak bir şey yok, eve götürebilirsiniz."* (Moran, 1981: 24) demesi üzerine götürüldüğü Bebek'teki evinde 28.01.1981 tarihinde vefat eder ve vasiyeti üzerine Aşiyan Mezarlığına defnedilir.

4.1.1. Özgün Şair Özdemir Asaf

Cumhuriyet ile aynı yaşta olan Asaf, doğal olarak Cumhuriyet dönemi şairlerindendir ve bu dönemde hececi - ulusçu şiir ön plandadır. Diğer Cumhuriyet dönemi şairlerinde olduğu gibi, Özdemir Asaf da sade bir dil aracılığıyla hece vezni kullanarak halk şiirleri ve Anadolu insanı ile coğrafyasını işleme eğilimindedir. İlk gençlik ve şairlik dönemlerinde her ne kadar Yahya Kemal ve Necip Fazıl'dan etkilenmiş olsa da, zamanla kendi çizgisini bulur. *"Özdemir Asaf belli kalıp ve ölçütlere sığdırılacak bir şair değildir. Şiirlerinde gerek biçim gerekse içerik olarak kural gözetmeyen bir şairdir. Hem insani duruşu hem de sanat tavrı ile gerek Cumhuriyet Dönemi gerekse günümüz şairlerinden ayrılarak özgün bir şair olmuştur."* (Atalay, 2019: 1). Kendine has üslubu ve yazınıyla anılmaya başlayan şair, böylece Türk Edebiyatında *"müstakil şahsiyet"* adı altında nitelendirilir.

1955 yılında Yuvarlak Masa Yayınevini kuran şair, ilk şiir kitabı olan *"Dünya Kaçtı Gözüme"*yi de aynı tarihte, kendi yayınevinde basar. Bu eser için şairin *öbür*

kitaplarının çekirdeği (Öneş, 1981: 22) denilebilir. Şairin diğer eserleri tümüyle aşk şiirleri içeren “*Sen Sen Sen*” adlı şiir kitabı 1956 yılında, üçüncü şiir kitabı “*Bir Kapı Önünde*” 1957 yılında, dördüncü şiir kitabı “*Yumuşaklıklar Değil*” 1962 yılında, beşinci şiir kitabı “*Nasılsın*” ise 1970 yılında yine Yuvarlak Masa Yayınevinden çıkar. Altıncı şiir kitabı “*Çiçekleri Yemeyin*” 1975 yılında Bilgi Yayınevinden, yedinci ve sağlığında yayımlattığı son şiir kitabı “*Yalnızlık Paylaşılmaz*” ise 1978 yılında Cem Yayınları tarafından okurların beğenisine sunulur. Şairin vefatından sonra 1983 yılında ailesi tarafından hiçbir yerde yayımlanmamış, karalama defterlerinden derlenen şiirleri ise “*Benden Sonra Mutluluk*” başlığı altında Adam Yayınlarınca basılmıştır.

Şiir kitaplarının yanı sıra şairin çevirmen kimliğini ön plana çıkaran takma adı “Pitigrilli” olan gazeteci ve yazar Dino Segre’den çevirmiş olduğu “*Hiçbir Kadın Bana Hayır Demedi*” isimli öykü kitabı da Fransızca aslından Türkçe’ye çevrilmiş olarak 1945 yılında Tan Matbaası tarafından basılır. Asaf, aynı zamanda İrlandalı oyun yazarı Oscar Wilde’in “*Reading Zindanı Baladı*”nı, Fransız yazar André Gide’in Fransızca’ya çevirdiği eserinden dilimize kazandırmıştır. Bu eser de aynı başlık altında 1968 yılında Sanat Basımevinde basılmıştır. Çeviri anlamında bir diğer önemli yapıt ise kızı Seda Arun tarafından 2011 yılında Kırmızı Yayınları aracılığıyla okura sunmuş olduğu Asaf çevirileridir. Bu çeviriler yazarın askerlik yaptığı dönemlerde hayalini kurduğu şehrin adı olan “*Hidim*” (Arun, 2010: 148) başlığıyla basılmıştır.

Bütün bu eserlere ek olarak, Özdemir Asaf’ın notları, yazıları ve ses kayıtları da kendisinin vefatından sonra çocukları aracılığıyla okurlarla buluşmuştur. Bir nevi miras niteliği taşıyan bu eserlerden biri kızı Seda Arun tarafından 2012 yılının Temmuz ayında “*Sen Bana Bakma, Ben Senin Baktığın Yönde Olurum*” başlığıyla Yapı Kredi Yayınları tarafından çıkarılmıştır. Bu eserdeki bütün şiirleri şairin kendi sesinden dinleyebileceğimiz bir CD ile birlikte satışa sunulmuştur. Diğer bir eseri “*Dün Yağmur Yağacak*” ise oğlu Olgun Arun tarafından 1940-1980 yılları arasında yazmış olduğu hikâyelerin derlemesinden oluşmaktadır. “*Yuvarlağın Köşeleri*” adlı etika ise 1961 yılında yayımlanmış olup, Asaf’ın felsefesini ve düşün dünyasını yansıtan bir eserdir.

Özdemir Asaf’ı okuruna etraflıca tanıtan ve onun fikirlerini, duygu ve düşüncelerini, hayallerini ve bilinçaltını anlatan veya anlamasına yardımcı olan bir başka eser ise ikinci eşi Yıldız Arun tarafından derlenen, Asaf’ın deneme türündeki

yazılarını içeren “Özdemir Asaf’Ça” otobiyografik bir eserdir. Şairin yabancı dili Fransızcadır ve Fransızcada “Ça” Freud’un Psikanaliz Kuramında bahsetmiş olduğu “İd” e karşılık gelmektedir. Freud’un “İd” olarak tabir ettiği kavram “alt benlik” olarak tercüme edilebilir. Özdemir Asaf’ın da bu eserinde genellikle rüyalarına, düşüncelerine ve içinden geçenlere yer vermiş olması, kitabın başlığının bilinçli bir şekilde seçilmiş olabileceğini gösterir. Bu bilgiden yola çıkarak, buradaki ince nüansın Yıldız Moran tarafından bilinçli bir şekilde oluşturulduğu ve bu sayede şairi daha iyi tanıtmayı hedeflediği düşünülebilir.

Yıldız Moran’ın eşinin çalışmaları ile ilgili yapmış olduğu diğer bir girişimi ise şairin doksan bir şiirinin “*To Go To*” başlığı altında 1963 yılında İngilizceye çevirmesi ve Sanat Basımevinde yayımlatması olmuştur. Bu sayede hem yaşadığı dönemde hem de vefatından sonra Türkiye’de büyük yankı uyandırmış bir şairin şiirlerini İngiliz diline de kazandırarak, bu dilin evrenselliği göz önünde bulundurulacak olursa, Yıldız Moran’ın eşini tüm dünyaya tanıtmaya çalıştığı da ifade edilebilir.

4.2. SABAHAT SELMA TEZAKIN

Mustafa Tezakın ile Ayşe Nigar Tezakın’ın ilk çocuğu olarak 10 Ekim 1923 yılında İstanbul’da dünyaya gelmiştir. Çok varlıklı bir ailenin çocuğu olarak istediği hayatı yaşayan Tezakın, 1941-1942 yılında Sultan Selim Cumhuriyet Lisesi’nden mezun olduktan sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine başlamış, burada Özdemir Asaf ile tanışmıştır. İkilinin arkadaşlığı zaman içinde duygusal bir boyut kazanarak evliliğe doğru evrilmiştir. 14 Eylül 1946’da Sabahat Selma Tezakın ile Özdemir Asaf dünya evine girer. Evlendikten sonra Hukuk Fakültesini bırakmak zorunda kalsa da, daha sonra İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi’ne devam ederek 1946 yılında, akademi tarihinin en başarılı kız öğrencisi unvanıyla eğitimini tamamlar. Ne var ki baba evinde yaşadığı rahatlığı eşinin evinde bulamayan Tezakın, hep hayalini kurduğu mutlu ve huzurlu bir yuvaya kavuşamaması sebebiyle sözde kısa, aslında uzun bir İsveç seyahatinden sonra 1961 yılında şairden boşanır. Bu evlilikten geriye ise paha biçilemez mektuplar kalır. Sabahat Selma Tezakın (Arun) 22 Nisan 2002 yılında Bodrum’da vefat eder.

4.3. SANA MEKTUPLAR

Halit Özdemir Asaf Arun'un Sabahat Selma Tezakın'a (Arun) yazmış olduğu mektuplar, mektupları düzenlemiş ve yayımlatmış olan kızları Seda Arun tarafından 3 ana başlık altında ele alınmıştır.

Birinci bölüm "*Ben'i Sana anlatma*", ikinci bölüm "*İkinci Ben'le Ben'i Sana Anlatma*", üçüncü bölüm ise "*Sen'i Sana Anlatma*" başlıkları altında toplanan ve ikilinin hayatlarında dönüm noktası sayılan mektuplardan oluşur. Birinci bölümde şairin evlenmeden önce duygu ve düşüncelerini, felsefesini ve edebi düşüncelerini sevdiği kadına aktarmaya çalıştığı ve kendini anlaşılır kılmaya yönelik açıklamalar yaptığı bölüm olarak değerlendirilebilir. İkinci bölüm ise sevdiği kadınla evlendikten sonra gerek iş seyahatleri için gerekse askerlik görevini yerine getirmek için gitmiş olduğu illerden yolladığı, daha çok durum ve mekân tasvirlerini içeren mektuplardan oluşur. Son bölümdeki mektuplar ise Sabahat Tezakın'ın İsveç'e gittikten sonra Özdemir Asaf'ın kaleme aldığı mektuplardır. Bu mektuplarda ise daha çok iş ve aile hayatı kaleme alınmıştır (Ek-3). Ne yazık ki Sabahat Selma Tezakın'ın Özdemir Asaf'a yazmış olduğu mektupları bulunamamıştır. Ünlü sanat ve edebiyat dünyasındaki Türk çiftlerin erkek tarafından yazılan mektuplara ulaşma olanağına sahip olunurken, kadınlar tarafından yazılan mektuplara yazılanların "mahrem" olduğu düşüncesiyle yayımlanmadığı gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Yine de Asaf'ın mektuplarından da anlaşılacağı üzere, bu mektupların bir karşılığı olduğu bilinmektedir.

4.3.1. Aşk Mektupları – Ben'i Sana Anlatma

Özdemir Asaf'ın Sabahat Selma Tezakın'a yazdığı ilk mektup 15 Mart 1944 tarihlidir. Kendisiyle evlenmeden önce kaleme aldığı son mektup ise 21 Aralık 1944 tarihinde yazılmıştır fakat gönderilmemiş, saklanmış (Arun, 2010, s.88). Seda Arun gönderilmemiş mektupları da "*gönderilmemiş*" ifadesi ile kitaba alarak bir konu bütünlüğü oluşturmak istemiştir. Bu son mektup aslında bir hayal kırıklığı tablosu niteliğindedir. Özdemir Asaf Hukuk Fakültesi'nde okurken Sabahat Tezakın ile evlenmek istemiştir ama Tezakın'ın babası Mustafa Tezakın'ın bu evliliği onaylaması için bir şartı vardır. Baba damat adayı Asaf'ın İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine devam ettiği ikinci sınıfı geçmesini ister ama ne yazık ki Asaf çok parlak bir öğrenci değildir. Yine de sevdiği kıza kavuşabilmesi için babanın şartını yerine getirmek için

çok çalışmasına karşın bir not farkıyla sınıfı geçemez ve böylece evlilik umudunu yitirir. Ne var ki Mustafa Tezakın, Özdemir Asaf'ın sevgisinin kızımda bir karşılığının olduğunu fark eder ve evliliği onaylar. Böylece mektupların ilk bölümü umutsuz biten bir aşkla sonlanmış gibi görünse de, ilişki 14 Eylül 1946 tarihinde evlilikle sonuçlanır.

Sabahat Selma Tezakın'ın şairin sanatsal yönünü fikirsel ve edebi bağlamda oluşturmada olumlu etkisini mektuplardan görmek mümkündür. Eğitimli ve kendini her anlamda geliştirmiş bir kadın olan Sabahat Selma Tezakın eşi ile felsefi konularda tartışabilecek ve kendisini düşün anlamında birçok konuda aydınlatacak bilgiye sahiptir. Bu yeti, her iki birey arasında her konuda özgürce konuşabilme ve hayatı belli düşünsel çerçevede yaşamayı olanaklı kılmıştır.

Babasını çok küçük yaşlarda kaybeden ve babasının eksikliğini hayatının her evresinde derinden hisseden şair, babasının yokluğunu ve bu yokluğun kendi üzerindeki etkisini otobiyografisi "Özdemir Asaf'Ça" da şu şekilde vurgular:

"(Gördüğüm rüya) Lise ötesi, üniversite yıllarını kapsıyor. Masalımsı öykülerdi. Gezmeler, tozmalar, giysiler, arabalar, kotralar, tatiller... Paralı, pullu, gösterişli bir kesit... Hiç öyle zamanlar içinde yaşamadım. Ko'madı bana. Ama bir rüya anımsıyorum... Matbaacılık, kitapçılık dönemim. Ondan bir parça geçmişti rüyamdan... Tıpatıp yaşamış olduğum'du. Uyanınca hayli zor döndüm uyanıklığıma... o, ko'muştu."(Asaf, 2006: 24).

Şair yaşadığı zorlukları sevdiği kadına yazarken aslında kendi çocukluğu ile ipuçları verir. Zengin çocuklar gibi güldüğünü, eğlendiğini ifade ederken burada sanki gizli bir çelişki içinde olduğunu da hissettirir. Sonrasında yazdığı cümle rüyalarının insanını bulması ve artık gerçek anlamda onun da mutlu olmaya hakkı olduğunu dile getiren şair her şeyi sevdiği kadınla göğüsleyebileceğini vurgulamaktadır. Ne var ki şairin alışık olduğu maddi ve manevi yoksunluklar sevdiği kadın Sabahat Selma Tezakın gibi çocukluğunu ve gençliğini refah içinde geçiren bir insana zor gelecektir. İkilinin evlenmesi ile birlikte ortaya çıkan ve Asaf'ın pek de yabancı olmadığı maddi sıkıntılar Tezakın için çok yeni bir durumdur. Ama özellikle şairinin kendisine evlendikten sonra beklediği ilgiyi göstermemesi, bir de araya başka kadınların girmesi Tezakın'ın Asaf'ı terk etmesi ve kendisine yeni bir hayat kurmak istemesiyle sonuçlanmıştır.

4.3.2. Evlilik Mektupları– İkinci Ben’le Ben’i Sana Anlatma

Bu mektuplar Özdemir Asaf’ın sigorta prodüktörlüğü yaparken işi gereği gitmiş olduğu Afyon’dan yazmış olduğu 29 Temmuz 1947 tarihli mektubuyla başlar. Bu mektuplar daha çok durum bildiren mektuplardır, duygu ve düşüncelere çok fazla yer verilmemiştir. Evlilik mektuplarının devamında Özdemir Asaf’ın askerdeyken yazdığı mektupları kapsamaktadır. Bu mektupların bir kısmı Çanakkale/Gelibolu’dan, bir kısmı Ankara Piyade Okulundan diğerleri de yedek subay olarak gittiği Erzurum Topalak Köyünden gönderilmiştir.

Askerlik döneminde de edebiyata ara vermeyerek şiirlerini ve tercümelerini devam ettiren Asaf, her fırsatta kaleme aldığı mektuplarında eşine yapmış olduğu çeviriler hakkında bilgi vermektedir. Şairin yokluğunda Sabahat Selma Arun’un eşi için *makale kestiğini* (Arun, 2010: 110,117) *ödünç alınan birkaç kitabın kapak ve iç kapağını aynen kopya ettiğini* (Arun, 2010: 111) ve okuduğu kitapların yorumunu kendisiyle paylaştığını da görmek mümkündür. Mektuplar sayesinde şairin her konum ve şartta edebiyattan ve eşinin edebi bilgi birikiminden faydalandığını görmek mümkündür.

Yazdıklarının yazacaklarının bir taslağı niteliğinde olduğunu ve eserlerini kaleme alırken kullandığı kelimelerin eskisine nazaran daha da olgunlaştığını belirten şair,

“Düşünüyorum da her sevdiğimi şimdi eskisine nazaran daha çok seviyorum. Yahut kendi duygularımı daha iyi anlayıp açabiliyorum. Demek ki askerlik bana lazım olduğu dersi veriyor. Ben bunlardan böyle mana çıkarıyorum. Yurt sevgisini de aile sevgisini de en iyi öğreten mektep, askerlik.” (Arun, 2010: 128)

cümleleriyle askerliğin kendisini sadece edebi anlamda değil, insan olarak da olgunlaştırdığını vurgulamaktadır. Bu gelişim süreci şairin yeni eserler ortaya koymasına da yardımcı olmuştur. Yazmayı planladığı eserler arasında “Asya”, “Bu Rüzgar Nereden Esti?” ve “Hudutta Bekleyenler Vardı” başlıklı şiirler vardır. Asaf, yazmayı planladığı bu şiirlerin taslaklarını yazmış olsa da “*Aklımda var, fakat kağıdayazamıyorum, geçiremiyorum. Vakti gelmemiş*” (Arun, 2010: 174) şeklinde mektubunda yazarak, söz konusu şiirleri yazmayı ertelemiştir. Kelimelerin yetmediği yerlerde çoğunlukla çizimlerden faydalanan şair, hayatı boyunca birçok yazısında ve

mektubunda irdilemiş olduğu “soyut” ve “somut” kavramlarını hakkındaki düşüncelerini fiiliyata dökerek, soyut olarak anlatamadığı nesneleri ve durumları somutlaştırarak anlatma yolunu tercih eder. Böylece şairin yazdıklarını sadece düşün alanında bırakmadığını, bilgilerini ve düşündüklerini güncel yaşamında da kullandığını görmek mümkün olur.

Şairin bu tutumu eşine hitaben yazmış olduğu mektuplarda çoklukla dünya görüşü ve edebi gelişimi ile ilgili ipuçları vermektedir. “*Özel mektupların kapsayıcılığı*” (Özdemir, 2002: 199) söz konusu mektuplarda net bir şekilde görülmektedir. Özel mektupların bilinen bir başka özelliği ise yanlış bilinen gerçeklerin veya yapılan yanlışların düzeltilmesi için verilen mücadeledir. Özdemir Asaf, şiirlerini ve yazılarını yayımlattığı dönemin en ünlü dergilerinden biri olan “*Kaynak*” dergisinde bir şairin isminin yanlış basıldığını fark ederek gerekli yerlerle yanlışın düzeltilmesi ile ilgili harekete geçmiştir (Arun, 2010: 142). Şairin yanlışlıklara göz yummadığı ve yazı(n) etiğine sıkı sıkıya bağlı olduğu, etrafında gördüğü yanlışlıkları düzeltme isteği, şairin yazın etiğine bağlılığını kanıtlamaktadır. Bu gibi özel mektuplar sayesinde okur hem şairin şiir etiği hem de hayat felsefesi hakkında değerli bilgilere erişme şansı elde etmektedir.

Özel mektupları resmi mektuplardan ayıran özelliklerden biri, özel mektuplarda konu bütünlüğünün olmaması, o an akla ne gelirse onun yazılması ve muhatabın samimiyet derecesine göre içeriğin değişebileceği konusudur (Witte, 1988: 4). Fakat bu durum Asaf için her zaman geçerli değildir. Özel mektuplarına ayrı bir önem veren yazar, mektubun özenle güzel bir kalemle kâğıda yazılması gerektiğini, şayet bu mümkün değilse yanlış seçilen materyallerden dolayı özür dilenmesi gerektiğini vurgular.

“Bir roman olsa kolay, bir hikâye olsa da kolay. Muharrir yazar, okuyanlar da kendi zaviyelerinden anladıkları nisbet ve derecede anlarlar. Fakat bu öyle değil ki! Bir tek şey anlatması lazım. Güzel bir filimi sevmekte çok kişi anlaşırken inan olsun ki hepsi de başka başka şeyler düşünüyorlardır” (Arun, 2010: 145).

Mektuplarında genelde konu bütünlüğünü sağlamış olan bir şair için bu söylem çok doğaldır. Yine burada her ne kadar mektup ve yazımı ile ilgili belli kalıplar olsa da, farklı kişiler tarafından bu kalıpların aşıldığı, yargıların farklı boyutlar kazanabileceğini görmek mümkündür.

Bu çalışmada, Özdemir Asaf'ın yazma ve eserlerini yayımlatma sürecinde “Kaynak” dergisinin önemli bir yeri olduğundan bahsedilmiştir. Asaf, mektuplarında söz konusu dergiden çok fazla söz etmektedir. Çünkü dönemin önemli dergileri arasında yer alan Kaynak dergisinde çeviri şiirler, tenkit yazıları ve makaleler kaleme alan şair, yeni simalarla; edebiyatçı ve çevirmenler ile de yine bu dergi sayesinde tanışma fırsatı bulmuştur. Bu değerli isimlerden biri de Alman yazınının Türk dilinde tanınmasında emeği büyük olan Melahat Özgü'dür. Tiyatro araştırmacısı, çevirmen ve öğretim üyesi unvanları olan Özgü 1906 yılında İstanbul'da doğmuş, Alman edebiyatından birçok eseri Türkçe'ye kazandırmıştır. Özdemir Asaf'ın tercüme bir eserini Kaynak dergisine götürdüğü sırada Özgü ile tanışması ve Özgü'nün Goethe'nın “*Peri Padişahı*” (Erlkönig) adlı şiirini “Kaynak” dergisi yazarlarından Lütfi Ay ile tartışmasına şahitlik edip kendi fikirlerini de beyan etmesi sonucunda aynı dergide deneme ve tenkit yazısı yazma teklifi alır (Arun, 2010: 157). Böylece şiirlerinin basılmış olduğu dergide bir de eleştirmen sıfatıyla okuruyla buluşur.

Yazdıklarını çoğunlukla bir defterde topladığını belirten Asaf, bazılarını düzelttiğini bazılarını da daha sonra yazacakları için birer altyapı olarak gördüğünü yazar. “Niyetim “Sana Mektuplar” ismini bu an koyduğum yazılara başlamaktır. Hem bu kitabın çok büyük bir kısmının yazılmadığını kim iddia edebilir ki?” (Arun, 2010: 256) söylemi de yine yazdığı mektupların kendi kişiliğini ve edebiyatını yansıttığını düşünerek kaleme aldığını gösterir. Yazmayı planladığı şiir ve yazılarının dışında yazdıklarının müsveddelerini de eşiyle paylaşan şairin şiirlerinden biri de “Yönler”dir.

YÖNLER

İşsizlik bir taraftan.

Çoluk çocuk sarmış başını iki taraftan.

Geçim derdi üç taraftan.

Ümit dört taraftan.

Her taraftan.

29.XI.1948 Pazartesi- Özdemir Asaf

Her ne kadar şiirini kaleme almadan önce eşine kendisinin ruh haline bakmaksızın, objektif olarak değerlendirmesini istese de, şiirden de anlaşılacağı üzere, şairin üzerine birçok sorumluluk yüklendiğini görmek mümkündür. Gerek asker ocağında aileden uzak kalmak, gerekse maddi sıkıntı ve özlemler şairin ruh halini ve düşüncelerini, dolayısıyla kaleme aldığı şiirlerini etkilemiştir. Fakat o hiçbir zaman ümidini yitirmemiş, güzel günlerin geleceğine hep inanmıştır. Sabahat Selma Arun'un mektuplarına ulaşamamış olsa da, Özdemir Asaf'ın mektuplarından eşi ve kızı ile ilgili bilgiler de yine iyi günlerin geleceğine inancın birer vesikası sayılmaktadır. Eşinin kızı ile bir arada olması ve onunla ilgilenmesi Asaf'ın gelecek günler için güzel hayaller kurmasına vesile olmuştur. Bu arada eşi Arun ise bir taraftan şairin askerde olmasından dolayı maddi sıkıntılarla birlikte çocuğuna en iyi şekilde annelik yaparken diğer taraftan da eşinin kendisinden istediği kaynakları tedarik edip göndermeye çalışmaktadır. Bu bağlamda Sabahat Selma Arun'un iyi bir anne ve iyi bir eş olmak için bütün imkânsızlıklara karşın elinden gelenin en iyisini yaptığını mektuplardan çıkarsamak olanaklıdır. Hatta çocukluğu ve genç kızlığında yaşadığı zengin hayatı düşünecek olursak böyle bir yoksunluğun kendisi için hiç te kolay olmadığını ama sevdiği adam için her şeyi göze aldığını söylemek mümkündür.

4.3.2. Ayrılık Mektupları – Sen'i Sana Anlatma

“İçimde binlerce şiir var, yazmıyorum. Seni bekliyorum, aylardır.” (Arun, 2010: 368)

Özdemir Asaf'ın askerden terhis olmasıyla son bulan “Evlilik Mektupları”ndan sonra Sabahat Selma Arun'un İsveç'e seyahatiyle birlikte yeniden mektuplaşma süreci başlar. Bu süreç aslında ikilinin arasındaki ayrılığın da ilk demleridir. Ayrılık sebebi maddi sıkıntılar gibi görünse de, Sabahat Selma Arun için ayrılığın asıl sebebi eşinin kendisini evliliklerinin ilk günlerindeki gibi özel hissettirememesi ve başka kadınlarla olan ilişkileridir denilebilir. Eşinin yazdıklarını alıntılararak kendi mektubunda kullandığı

“Çünkü... Çünküler korkunç. Hepsini biliyorsun... sana kırgın olduğumu da biliyorsun... senelerdir süren Mevhibe (Beyat) ve Yıldız (Moran) hikayelerini... belki de hala Yıldız hikayesi devam ediyor... sen söylemiyorsun, ben sormuyorum. Artık olsa söyler diyemiyorum, senelerce bana söylemeden, hatta aksini aksini iddia ederek...” (Arun, 2010: 343)

cümleler, kadının kırgınlıklarını ve Asaf'a karşı duyduğu hayal kırıklığını ortaya koymaktadır.

Psikoloji ve felsefe alanlarında yetkin bir kişiliğe sahip olan Özdemir Asaf, eşinin kırgınlıklarını da bu mektubuyla görmüş ve sık sık eşinin yazdıkları üzerinden yorumlamalarda ve tahlillerde bulunarak kendi duygu ve düşüncelerini de açıkça ifade etmeye çalışmıştır. Asaf'ın tahlil yeteneği “*kendine özgü bir şiir anlayışıyla sanatını icra ederken (ve mektuplarını kaleme alırken) duyguyu ihmal etmemesi ve sanatının ulaşacağı okuyucuyu göz ardı etmemesiyle ilgilidir* (Atalay, 2019: 37). Fakat Asaf'ın tahlil ve empati yeteneği, eşinin hayal kırıklığını tamir etmeye yetmemiş, ikilinin arası gün geçtikçe açılmıştır.

Sabahat Selma Arun eşinin farklı kadınlarla olan ilişkilerini öğrendikten sonra İsveç'e gitmek ve kırılmış kalbini burada kendini geliştirerek ve kendine zaman ayırarak onarmak istemiştir. Fakat Sabahat Selma ve Özdemir Asaf Arun çiftinin aralarındaki anlaşmazlık, daha sonra birlikte gerçekleştirecekleri Avrupa turu sonrasında da giderilmemiş ve daha sonra durum boşanmaya kadar gitmiştir.

4.3.3. Yazım Stili

Ortaokul ve lise yıllarında Fransızca ve İngilizce'yi öğrenen şair bu dillerin yanısıra Osmanlıca kelimeleri de şiirlerinde ve yazılarında olduğu gibi mektuplarında da sıkça kullanmıştır. Mektuplarında yazım ve noktalama gibi dilbilgisi kurallarını kendisine has bir üslupla değiştirmiş, özellikle konuşma dilinde kullandığı bazı kelimeleri (örneğin kahvaltı yerine *kahvealtı*, almışsın yerine almışın, geliyor yerine *geleyor*, film yerine *filim* nitekim yerine *netekim* v.b.gibi) sıklıkla kendine özgü bir şekilde kaleme almıştır. Her edebiyatçının kendine özgü bir yazım stili olduğu bilinen bir gerçektir. Özdemir Asaf'ın da bu yargıdan yola çıkarak kendi şahsına ve edebiyatına ait dilbilgisi ve imla kurallarını oluşturduğunu ve bu kuralları gerek özel mektuplarında gerekse şiir ve yazılarında sıklıkla kullandığı görülür. Bu bağlamda şairin kelimelerde oynadığı farklı yazım tarzı şairi diğer edebiyatçılardan ayırmış ve aynı zamanda onun üslup ve kelimeleri kullanım yönünden farklılığını ortaya koymuştur.

Mektuba ve mektup yazmaya önem veren şair, eserlerinde olduğu gibi, mektuplarında da titiz davranmıştır. Çünkü hiçbir mektubunu sadece yazmak için

yazmadığını, kendini ve duygularını, düşüncelerini dile getirdiğini çoğu mektubunda belirtmiştir. Seda Arun'un mektupları yayımlamadan önce annesi Sabahat Selma Tezakın ile yapmış olduğu bir röportajında Sabahat Selma Tezakın'ın da şair Asaf'ın edebiyatı için yaptığı “*Yazdıklarının hepsini yayımlamıyordu, çünkü bu konuda çok titizdi. Bir şiir yazıyor, yayımlamıyor, olgunlaştırmayı bekliyordu. Bazen aynı şiiri değiştirerek yeniden yazıyordu. Kendi beğenisi için, üç ay ya da altı ay bekletiyor, tekrar tekrar okuyor, düzeltmeler yapıyordu.*” (Arun, 2010: 22) yorumu tezimizi desteklemektedir.

Ünlü şair zaman zaman çalakalem yazmış olduğu mektuplarını bile temize geçmeden muhatabına göndermemiştir. Bu durum şairin uzun uzun kaleme almış olduğu duygu ve düşüncelerine rağmen karşısındakini sıkmamak adına yazdıklarını göndermeyip, bir sonraki mektubunda bir önceki gönderilmemiş mektubunun özetlemesinden de anlaşılabilir. Gönderilmemiş mektupları sadece birer “iç döküş” veya yalnızlığın paylaşımı olarak yorumlamak da yanlış olmayacaktır kanımızca.

Çok değer verdiği mektuplarının kendinden izler taşıdığını bilen şair, mektuplarının ileride yayımlanacağını bilir. Hatta yayımlanmasını içten içe ister gibidir. “*Sizden eski günleri istesem bana verir misiniz? Bana eski yazdıklarım yeni yazacaklarım için lazım. Birkaç kıymeti var onların. Onları ortada bulunmasınlar diye istediğimi düşünüyorsanız yanıtlıyorsunuz. Çünkü nasıl olsa bir gün tanımadıklar bile bir kitap okuyacaklar (...) mektuplarımı saklayın.*” (Arun, 2010: 25) söylemiyle henüz Sabahat Selma Tezakın ile hayatını birleştirmeden önce, kendisine yazdığı mektupların ne kadar değerli olduğunu ve onların kendisinin iç dünyasını yansıttığını, ileride tanımadığı insanların dahi onları okuyacağını öngörür hatta bunu arzu eder. Bu öngörü ve arzu şairin yazıp da göndermediği mektupları saklamasından da anlaşılmaktadır.

4.3.5. Edebi Kimlik

Özdemir Asaf ilk mektuplarında sıkça kaleme aldığı felsefi düşüncelerin yanı sıra şiirden ve şairlerden de birçok alıntı yapar. Örneğin Yahya Kemal Beyatlı, Ahmet Haşım, Cahit Sıtkı Tarancı, Ahmet Muhip Dıranas gibi şairlerin şiirleri *yardımla kendisinin içinde bulunduğu ruh halini anlatmaya çalışır* (Arun, 2010: 63).

Şairin bu edebiyatçılardan yazdığı mektuplarında alıntılar yapması ve onları hayatının odak noktasına koyması, onların vasıtası ile duygu ve düşüncelerini ortaya koyması, şüphesiz duygu ve düşüncelerini olduğu kadar, kaleme almak istediği eserlerini de etkilediğini göstermektedir. Özellikle ilk mektuplarında insanın var oluşu, sevgi, kader gibi olgular üzerinde felsefi ve edebi yazıları bu bağlamda dikkat çekicidir. Karşısındaki kadının kendisini ve yazdıklarını anlayabilecek ve onları doğru değerlendirebilecek biri olduğunu bildiğinden, hiç çekinmeden bütün duygu ve düşüncelerini karşılıklı konuşamadığı sevgiliye mektupları aracılığıyla iletmeye çalışmıştır.

Sabahat Selma Tezakin'ı tanımadan önce karanlıkta, gecede olduğunu vurgulamak istercesine sevdiği kadına “*Sabah*” takma adını layık gören şair, birlikte olamayacaklarını düşündüğü zor zamanlarında “*Sabahsız hayat için hazırım. Sonra felsefe, tarih, edebiyat ile uğraşmak niyetindeyim. Fazlasıyla bir ömür dolduracaklar. Ve dikkat Edebiyat sonuncudur. Yani billur kalemle en sonra yazılacaktır.*” (Arun, 2010: 76) cümlesiyle onun kalbine dokunmak ister. Burada kendisinin yerini ancak felsefenin, tarihin ve edebiyatın doldurabileceğini söylerken aslında hayatında bu alanların ne denli önemli olduğunu da vurgular. Bu mektupları kaleme alırken tek isteğinin Sabah’a, yani sevdiği kadına ulaşmak -erişmek olduğu anlaşılan şairin aynı zamanda edebi faaliyetleri ve düşünsel konuları da en az onun kadar önemseddiğini gösterir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

AHMED ARİF'İN LEYLA ERBİL'E MEKTUPLARI

5.1. AHMED ARİF

23 Nisan 1927 Diyarbakır doğumlu olan Ahmed Arif 2 Haziran 1991 yılında Ankara'da 64 yaşında hayata gözlerini yummuştur. Asıl adı Ahmed Hamdi Önal olan şair, mahlas olarak bir dönemler kaymakam vekili olarak Harran'da görev yapan babası Arif Hikmet'in ismini kullanmayı tercih etmiştir. Şair, Arif Refik Durbaş (1997) ile yapmış olduğu röportajında babasından bahsederken onu öngörü sahibi, okumaya ve okutmaya değer veren ve her zaman kendisinin yanında olan bir insan olarak tasvir etmiştir. Bu tanımlar ışığında babasının yönlendirmelerinin ve yol göstericiliğinin şairin hayata ve yaşadığı coğrafyaya bakış açısını daha çocukluk yıllarında etkilemeye başladığı söylemek kanımızca yanlış olmaz. Yine aynı söyleşisinde dedesinin ve atalarının yaşadıkları yörede tanınmış insanlar olduğunu vurgulayan Arif, Diyarbakır havzasında köklü bir yerleşimci olarak karşımıza çıkmaktadır. Küçük yaşta –iki yaşında iken- annesi Sare Önal'ı kardeşinin doğumu esnasında kaybetmiş olmanın verdiği acı, şairin hayatını ve yazını etkilemiştir.

Hem anne hem de baba tarafından çok köklü bir soya sahip olan şair “*Ben soyumla değil, ancak halkımla öğünebilirim*” (Durbaş, 1997: 13) sözüyle asıl önemli olan şeyin köklü bir soya sahip olmanın değil, aile ile birlikte yaşanan coğrafyanın, kültürün ve halkının etkili olduğunu vurgulamıştır. Annesi vefat ettikten sonra Ahmed Arif'i üvey annesi Arife Önal büyütmüştür. Şair, “onu emziren, büyüten, eğiten ve en az “öz ana” gibi bağrına basan, bu sebeple 1983 yılında ölümüne kadar “analığı” saydığı Önal'a saygıda kusur etmemiş, onu öz anası gibi bilmiştir. Bundan dolayı analık kavramına her zaman karşı çıkmıştır” (Diken, 2018: 15) .

Annesinin vefatından sonra Siverek'te anaokuluna başlayan Arif, ilkokula Harran'da devam etmiştir. Farklı yörelerinde farklı dil ve lehçelerin konuşulduğu bu bölge Ahmed Arif'e büyük kazanımlar sağlamıştır. Siverek'te Zazaca'yı, Karakeçi'de Kürtçe'yi, Harran'da Arapça'yı kısa zamanda öğrenen şair, okuma yazmayı henüz anaokulundayken kavramıştır. Arif, ilkokulu bitirdikten sonra yörede ortaokulun bulunmayışı sebebiyle Urfa'ya gitmek zorunda kalmıştır. Urfa'daki okul ona şiirlerini

kaleme alması için bir zemin hazırlamıştır. Bu okulda şair ve öğretmen Faruk Nafiz Çamlıbel'in (1898-1973), yazar ve şair Nazım Hikmet Ran'ın (1902-1963), Fransız yazar André Paul Guillaume Gide'in (1869-1951) şiirlerini okumaya başlar. Şair, okuduğu yazarlardan etkilenerek yazdığı ilk şiirini İstanbul'da çıkan bir edebiyat dergisi olan “*Yeni Mecmua*”ya göndererek burada yayımlatmayı yine ortaokul yıllarında başarmıştır. Bu başarı şairin özgüvenini arttırmış, onu yazmaya ve üretmeye teşvik etmiştir. Zira o dönemde edebiyat alanında önemli bir yere sahip olan “*Yeni Mecmua*” dergisinde bir şiir yayımlatmak çok da kolay bir eylem değildir.

Urfa'da oğlunun arkadaş çevresinden dolayı gerektiği gibi okuluna yoğunlaşıp devam edemeyeceğini düşünen baba Arif Hikmet, onu Afyon'da yatılı bir liseye gönderir. Arif'in ortaokulda başlayan kitap okuma tutkusu lisede artarak devam eder. Çok iyi bir okul olan Afyon Lisesinde istediği kitaplara istediği an erişebilen Arif, öğretmenleri tarafından da şiir yazması için desteklenir. Bu dönemde şair ve yazar kimliğiyle tanıma fırsatı bulduğu Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962), Ahmet Muhip Dırnas (1909-1980), Mahmut Cahit Külebi (1917-1997), Behçet Necatigil (1916-1979) gibi Türk edebiyatçıların yanında Fransız yazar André Malraux (1901-1976), Avusturyalı tarihçi ve gazeteci Max Beer (1864-1943), Rus yazarlar Fyodor Mihayloviç Dostoyevski (1821-1881) ve Lev Nikolayeviç Tolstoy (1928-1910) ile Fransız yazarlar Gustave Flaubert (1821-1880) ve Émile François Zola (1840-1902) gibi yabancı yazarların eserlerini de okumaya ve özümsemeye başlar.

Doğup büyüdüğü, yetiştiği coğrafyanın kültürü ile okuduğu eserlerin yazarlarının bakış açılarını ve deneyimlerini harmanlayan şair, zamanla kendine has bir üslup kazanır. Her zaman hissettiği, içinde büyüttüğü olaylardan yola çıkarak, halkının dili olmaya çalışarak onlara kendilerini, acılarını, sevinçlerini edebi bir dille aktarmaya çalışır. “*Şiiri, susadıkça, döner, dolaşır, çocukluğunun pırıltılı kaynağına, Diyarbekir çevresine, bir ceylan gibi su içmeye iner*” (Erdost, 2017: 84) cümlesinin doğruluğu Arif'in bütün şiirlerinde hissedilir.

Doğu'ludur Ahmed Arif ve bundan da her zaman onur duymuştur. Doğu Anadolu insanlarında apaçık görülen mertlik, sertlik, gönlü yücelik, birleşir, kaynaşır ve sel gibi şiirine katılır (Polat, 2019: 9). Arif'in yazmaya başladığı yıllarda Türk edebiyatında eski şiire tepki olarak doğan, kural ve kalıplara karşı çıkan “Garip

Dönemi” bitmiş, Sabahattin Eyüboğlu’nın deyimiyle “halk olarak sanatın” dolaylarında dolaşılmaya başlanmıştır. Türkçe destan türünün en ilginç deneyleri de Ahmed Arif’in eserlerini kaleme aldığı 1930-1940’lı yıllara aittir. Ahmed Arif’in şiirinde de bu “*Halk Edebiyatı*”nın yansımalarını sıkça görmek böylece mümkün olmuştur. “*Şairin şiirini yaparken kullandığı araçlarda da, anlattığı yerlerin ve yapıtına koyduğu hayatın çok tutarlı bir bileşkesini görmek mümkün olmuştur*” (Polat, 2019: 14-19).

Arif’in en yakın arkadaşlarından biri olan Türk şair, yazar ve çevirmen, aynı zamanda Türk şiirinde modernist bir yaklaşımın öncülerinden olan Cemal Süreya’ya (1931-1990) yazdığı mektuplarda da *o dönemin özelliklerini, edebiyat dünyasındaki gelişmeleri, ikilinin özel hayatlarına ve dostluklarına dair birçok ipucu yakalamak mümkündür* (Polat, 2019). Şairin Cemal Süreya ile bir başka ilişkisi de Süreya’nın kız kardeşine duyduğu aşk olmuştur. Arkadaşı Süreya’ya kız kardeşine duyduğu hisleri paylaştığında ondan destek görmüş, hatta bir buluşma bile ayarlanmıştır. Fakat Arif’in üzerinde lekeli bir gömleği vardır ve bundan başka gömleği olmadığı için de buluşmaya gitmekten çekinir ve gidemez. Böylece bu gönül hikâyesi de aslında daha başlamadan burada noktalanmış olur. Bu durum Diken’in eserinde Ahmed Arif’in “ilk sevdası” olarak kaleme alınmıştır (Diken, 2018: 54-55). Eserde bir tarih verilmemiş olsa da, “ilk” kelimesinden bu olayın şairin Leyla Erbil ile tanışmalarından önceki dönemde yaşanmış bir olay olduğu anlaşılmaktadır.

Bir yandan gönlünün-ruhunun bir yandan da halkının şiirini kendine ait, özgün bir dille kaleme alan Arif, şiirlerinin yanlış yorumlanmasından dolayı 1951 yılında tutuklansa da kısa bir süre sonra serbest bırakılır. Fakat 1952 yılında yeniden tutuklanır ve iki yıl hapse ve sekiz ay Urfa’da kamu gözetimi altında bulundurulma cezasına mahkûm edilir. *1956’dan sonra Medeniyet, Öncü ve Halkçı gazetelerinde düzeltmen, sekreter ve yazı işleri müdürü olarak çalışır ve 1967’de Aynur Hanım’la evlenir. 1972 yılında oğlu Filinta Önal dünyaya gelir* (Oral, 2020: 37-39). Ahmed Arif 2 Haziran 1991 tarihinde mütevazı apartman dairesinde geçirdiği kalp krizi sonucu hayata gözlerini yummuş ve Ankara Cebeci Asri Mezarlığı’na defnedilmiştir.

Hayatı boyunca yayımlanmış tek eseri olan “*Hasretinden Prangalar Eskittim*” şiir kitabı günümüze kadar birçok basım yapmış, toplumun farklı katmanları tarafından saygı ve sevgiyle okunmuş ve okunmaya devam etmektedir. *Birçok şiirinin bu kitapta*

yer almadığını vurgulayan Arif, özellikle lise yıllarında kaleme almış olduğu şiirlerinin her birinin ya bir kızda ya da polislerin elinde (Durbaş, 1997: 21) kaybolduğuna değinmiştir.

Ait olduğu coğrafyanın etkileri ile duygu ve düşüncelerini şiirlerine ustaca yansıtan şairin hayatının belki de en önemli olgusu Leyla Erbil'e duyduğu aşkın, sevgi ve saygının harmanlanmış halidir. Bu duygu yoğunluğunu Ahmed Arif'in 1954-1959 yılları arasında Leyla Erbil'e yazmış olduğu mektuplardan görmek olanaklıdır. Bu mektuplar yazar tarafından "ve sen geçersin içimden. Bitmek bilmezsin..." (Arif, 2018: 146) olarak özetlenmiştir. Bu cümle okuruna Arif'in hayatının odak noktası saydığı Erbil'e duyduğu aşkın şiddetini yansıtmaktadır.

Leyla Erbil ile tanıştıktan sonra şairin hayatı boyunca kaleme aldığı, elinde kalan bütün şiirlerini aslında bir gün onunla birlikte tamamlayıp bir kitap haline getirmek istediği görülür mektuplarında. "Bütün ömrümüzce beraber yazabilelim hiç değilse (...) Bari gönderdiklerimi saklayabilsen. Ne bileyim, sende kalsın istiyorum. Sağda solda tonla şiirim yitti gitti." (Arif, 2018: 66). Hayatının her evresinde elindeki kalemi ustaca kullanmayı bilen Arif, geriye kalan şiirlerini en değerli varlığı, hayali "Leyla Erbil" ismi ile ölümsüzleştirmek ister. Ona ulaşamamış olsa da, kendi adının onun adıyla yan yana ölümsüz bir eserde birleştirmek ister belki de. Fakat ne yazık ki bu hayal gerçekleşemez. Ahmed Arif'in elinde kalan, yayımlanmasını çok arzu ettiği tüm şiirleri sadece kendi adıyla basılır.

5.2. LEYLA ERBİL

Leyla Erbil, Hasan Tahsin Bilgin (1893-1969) ve Emine Huriye Bilgin (1911-1984) çiftinin üç kız evladının ortancası olarak 12 Ocak 1931 yılında dünyaya gelir (Şahin, 2015: 19). 1958 yılında İstanbul'da ilkokula başlayan Erbil, ortaokula da yine İstanbul Beşiktaş'ta devam eder. Liseyi Kadıköy Kız Lisesi'nde tamamlar ve henüz ortaokuldayken öğretmen Vehbi Bey'in etki ve desteğiyle edebiyatla uğraşmaya başlar. Erbil 1950'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğrenimine başlar. Bir yıl sonra da Aytek Say ile evlenerek öğrenimine ara verir. Fakat evliliği uzun sürmez, bir yıl sonra eşinden boşanır ve eğitime kaldığı yerden devam eder (Şahin, 2015: 19-22). Okudukça, farklı dil ve kültürleri öğrendikçe yazma yeteneği desteklenen Erbil'in, kendi hayatında önemli bir yere sahip olan ailesi

ve yaşadıklarını, bilinçaltında oluşturmuş olduğu olayları eserlerine yansıtmaktan çekinmez. Özellikle ailesindeki bütün erkeklerin denizci olması, yazarın denize karşı duygu ve düşüncelerini etkilemiş ve neredeyse kaleme aldığı her eserinden denizci olan babasını “Denizci Hasan” kimliğiyle özdeşleştirmiştir. “*Erbil’in bir “Leitmotif” (anamotif) gibi eserlerinde kullandığı “Deniz” imgesi kimliksizlik, varoluş, sonsuzluk, özgürlük, yokluk, anne karnına dönüş ve kadın” gibi imgesel anlamlarıyla kullanılmıştır*” (Şahin, 2015: 20). Erkeklerin denize açılmasıyla birlikte aylarca ev işleriyle ve çocuklarla yalnız başına mücadele eden kadınlar da yine Erbil’in eserlerinde yerini almış ve kadınların büyük fedakârlıklar göstererek her işe koşturmaları yazarın kaleminde de yansımaları bulur. Zamanla yazarın kadın hakları ve kadının üstünlüğü, kadının “sömürülmesi”, “ezilmesi” gibi konulara eğilmesine ve bu düşüncelerini bir zemine oturtma gereksinimi duymasına yol açmıştır. Kadınların toplumsal konumunu, cinsiyet eşitsizliğini ve ataerkil toplum yapısı tarafından baskılanan kadınların sorunlarını gündeme getiren ve bu bağlamda çözümler öneren feminizm dalgasına Erbil de katılır.

Yazmaya başladığı, fakat öykü alanında mı şiir alanında mı daha başarılı olabileceğini çözmeye çalıştığı yıllarda öykülerine hayranlık duyduğu Sait Faik ile tanışma şansını yakalayan Leyla Bilgin (daha sonra Erbil olacaktır) ondan ve edebi düşüncelerinden oldukça etkilenir. Bu tanışma yazarın hayatında önemli bir dönemin başlamasına vesile olur. O dönemde Ahmed Arif ile mektuplaşmaları başlamış olan yazar, her ne kadar Arif’in şiir alanında ilerlemesi gerektiğini söylese de, öykü alanında eserler vermeye karar verir. 1954’te ünlü öykücü Sait Faik’in vefatına kadar, hatta sonrasında bile Erbil’in edebiyat dünyasında ve yaşamında Sait Faik sevgisi ve dostluğu önemli bir yer tutacaktır. Sait Faik’in vefat ettiği yıl, yüksek mühendis Mehmet Erbil ile tanışan yazar bir yıl sonra, 15 Mayıs 1955’te Erbil ile dünya evine girer. İlk öykü denemesini 1956’da Seçilmiş Hikâyeler dizisinde “*Uğraşsız*” adıyla okuyucunun ilgisine sunar. *Böylece ilk göz ağrısı olan bu öyküsüyle yazın dünyasına adım atar* (Şahin, 2015: 23). İkinci kitabı “Gecede” ise 1968 yılında yayımlanır.

1969’da babası Hasan Tahsin Bilgin’i ve 1984 yılında ise annesi Emine Huriye Bilgin’i kaybeden yazar özellikle annesinin ölümünden bir yıl sonra yayımlanan eseri “*Karanlığın Günü*”nde ele aldığı Nuriye Hanım karakterinde annesi Huriye hanıma yeniden can verir. Baba Hasan Tahsin ise daha önce de değindiğimiz gibi Erbil’in

neredeyse tüm eserlerinde kendini hissettirir. Bunun nedeni de kanımızca denizci olan babaya duyulan özlemdir.

Yazar 1974'te kurulan *Türkiye Yazarlar Sendikası*'nın kurucu üyeleri arasında yer alarak roman dünyasında da varlığını hissettirmeye başlar. İlk romanı "*Tuhaf Bir Kadın*" 1971 yılında, üçüncü öykü kitabı "*Eski Sevgili*" ise 1977 yılında yayımlanır. 1998'da deneme kitabı "*Zihin Kuşları*", 2001 yılında cinsiyet savaşının en çarpıcı örneklerinden birisi olan "*Cüce*", 2005 yılında "*Üç Başlı Ejderha*" eserleri yayımlanır. 6 Ocak 2013'te kaleme aldığı "*Kış Bitmek Bilmeyecek*" eseri ise onun kaleme alır. 2011 yılında "*Kalan*" ve son eseri olan "*Tuhaf Bir Erkek*" ise 2013 Nisan'da yayımlanır. Bu eser yazarın yayımlanmış son eseri olur. Erbil 19 Temmuz 2013 tarihinde tedavi gördüğü Balat Hastanesi'nde 82 yaşında yaşama veda eder.

Leyla Erbil'in vefatından önce ve sonra kendi eserlerinin dışında, onun yazımı ve kişiliği ile ilgili birçok eser kaleme alınır. Kitap-lık dergisi, Eylül-Ekim 2000 tarihli 43. Sayısını "*Vesika-lık Leyla Erbil*" başlığı ile bir "*Leyla Erbil Dosyası*" hazırlar ve onu sevenlere ve okuyucularına armağan eder. Ayrıca Leyla Erbil adına 12 Nisan 2003'te Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı'nca bir sempozyumdüzenlenir. 21 Ocak 2006'da Leyla Erbil için "*Ellinci Yıl*" kutlaması yapılarak Bilkent Üniversitesi ile Türkiye Yazarlar Sendikası'nın birlikte düzenledikleri "*Tuhaf Bir Yazar: Leyla Erbil'de Etik ve Estetik*" başlıklı sempozyum düzenlenir. Bu sempozyumda sunulan bildiriler 2007 yılında "*Leyla Erbil'de Etik ve Estetik*" adıyla Süha Oğuzertem tarafından kitaplaştırılır. 2011'de Yeniyazı: Kültür ve Edebiyat dergisi bir sayısını Erbil'e ayırır. Leyla Erbil'in şahsına münhasır olan noktalama işaretleri kullanılarak atılan „*bir tuhaf kuştur gölgesi zihin*„ başlığıyla 2013 yılının Kasım ayında Kum Edebiyat Dergisi 74. Sayısını "*Edebiyatımızda Leyla Erbil*" sayısını yayımlar.

5.3. LEYLİM LEYLİM

Ahmed Arif'in 1954-1959 yılları arasında Diyarbakır (Bismil) ve sürgün edildiği Şanlıurfa illerinden Leyla Erbil için kaleme almış olduğu dostluk, arkadaşlık ve aşk içerikli mektupları Ruken Kızıler tarafından derlenip kitap haline getirilmiştir. Bu mektupların elbette bir karşılığı vardır. Fakat söz konusu mektupları içeren kitabın önsözünde Ahmed Arif'in oğlu Filinta Önal ile kitabı derleyen Ruken Kızıler'in yaptığı

söyleşiden, bu mektupların bulunamadığı anlaşılmaktadır (Kızıler, 2018: x-xi). Leyla Erbil tarafından yazılmış mektupların saklanmamasının nedenini Öztürk (2017) şairin sürdürdüğü gerilimli hayata bağlar. “*Sürekli bir baskı ve gözetli durumu söz konusu olduğundan, bu baskı ve takip cenderesinin etrafındakileri de içine almasını engellemek istemiş olabileceğini*” (Öztürk, 2017: 204) ifade eden Öztürk’ün söylemlerine biz de katılmak durumunda kalıyoruz. Çünkü Arif’in yaşadığı gerilim ile Erbil’e verdiği önem ve değer onun kendisi yüzünden başının belaya girmesine sebep olabilirdi. Arif bu olasılıktan dolayı korkmuş ve bu yüzden mektupları yok etmiştir yorumunda bulunmak yanlış olmaz.

Her ne kadar Leyla Erbil’in mektuplarına ulaşamamış olursa da, Ahmed Arif’in mektuplarından yazdıklarının bir karşılığı olduğu görülebilir. Şairin mektuplarına bakıldığında onun yazılarında genelde edebiyata, şiire ve felsefeye dair birçok unsur görmek mümkündür. Ama yine de mektuplarda dikkat çeken en önemli düşünce şairin Erbil’e karşı hissettiği bitmek bilmeyen özel duyguları, aşkı, saygısı ve sevgisidir. Aynı zamanda bu mektuplarda şairin yalnızlığını da yoğun bir şekilde görmek mümkündür. Kanımızca kendi memleketinde yapayalnız ve sürgün olarak gitmek zorunda kaldığı Şanlıurfa ilinde elinde sadece kalemi ve kâğıdıyla kalan şairin yapabildiği tek şey duygu ve düşüncelerini en değerli gördüğü insana yazmak olmuştur. Bir yandan da ölümsüz şiirlerini kaleme alan şair şiirlerine ve şiir taslaklarına damektuplarında sıkça yer vermiştir. *Mektuplarda yapayalnız, çaresiz ve parasız bir adamı, dünyaya umutla sarılmasının tek adın da “Leylim” diye başlayan mektupları*” olduğunu görürüz hüznle (Öztürk, 2017: 191). Diğer yandan bu mektuplar kuşkusuz “yazıldıkları dönemin entelektüel ve sanat ortamını yansıtan, Ahmed Arif’in sürgün günlerini ve yaşadığı siyasi baskının, içsel dünyasının ve en çok da aşkının” (Kızıler, 2018: xiii) önemli göstergesidir denilebilir.

Yaklaşık 23 yıl süren mektuplaşmaların sonuncusu ise 15 Mayıs 1977 yılında Ankara’da kaleme alınmıştır (Ek-4). Ahmed Arif o tarihlerde Aynur Önal ile evlidir, oğlu Filinta Önal 5 yaşındadır. Erbil ise o tarihlerde İngiltere’dedir. Şair son mektubunda yazara “*Eski Sevgili*” adlı eserini roman boyutlarında ele alabileceğini ve romanın adının ise “*eski*” yerine “*ölümsüz*” ya da “*sonsuz*” olabileceğini dile getirir. Görüldüğü üzere, arkadaşlıkları ve edebi anlamda fikir alışverişleri o tarihlerde hala sürmekte, ikili birbirini edebi anlamda beslemeye devam etmektedirler.

5.3.1. “Zalım Leyla”

Ahmed Arif’in Leyla Erbil için kaleme almış olduğu her bir mektubun aşkla, dostlukla ve özlemle yoğrulduğu söylenebilir. Bütün bu duygu durumları göz önünde bulundurulduğunda şairin ruh halinin her bir satırda değişkenlik gösterdiği de anlaşılabılır. Tek taraflı bir aşk hikâyesini okuduğumuz bu mektuplarda sık sık Ahmed Arif’in sitemlerini de görmek mümkündür. Sadece aşkına değil, mektuplarına da zaman zaman karşılık alamayan şairin mektuplarındaki hitabı çoğunlukla “*Zalım Leyla*” olur. Fakat mektupların devamında bu hitap genellikle yumuşar ve sevgi dolu sözcükler yine neredeyse her satırda karşımıza çıkar.

Diyarbakır’da zor günler geçiren şairin yazarak, üretmek kendini rahatlatmaya, kendi içine dönmeye çalıştığı görülür. “*Çok defa yazdıklarımı yırtıyorum, çok defa bu, bedbinlikten ve ümitsizlikten oluyor.*” (Arif, 2018: 22) yazan Arif bu cümleleriyle içinde bulunduğu ümitsizliği açıklamaya çalışır. Bu duygu durumunu yanındaki insanların anlayamayacağını veya eserlerine yansıtamayacağını düşünen şair, içini en sevdiği, en değer verdiği kişiye yani Leyla Erbil’e açar. Kadın yazar Erbil zamanla onun için bir sırdaş, bir arkadaş aynı zamanda da dert ortağı olmuştur. Çoğu zaman hüznün ve yalnızlıkla yoğrulan mektuplarda bir iç döküş algılanır.

Arif çoğu zaman içinde bulunduğu olumsuz ruh halinden Leyla Erbil’i düşünerek çıkar. Zira Arif için benzersiz olan bu kadın şairin hayalinde yarattığı “*Leyla*” tasavvurunun vücut bulmuş halidir. “*Bütün iç sıkıntılarımdan senin var olduğunu hatırlayarak sıyrılıyorum.*” (Arif, 2018: 69) cümlesiyle tıpkı Mecnun’un Leyla’sında olduğu gibi, Arif’in de Leyla Erbil’e duyduğu aşkla var olmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Şairin hayatı boyunca yaşamış olduğu zorluklar Leyla’sına kavuşamamasından daha zor değildir. Arif Leyla’sına kavuşamamış olsa da, Mecnun’un Leyla’nın aşkında kendisini bulduğu gibi, kendini bulmuş, gelişmiş ve olgunlaşmıştır denilebilir.

5.3.2. İlişki

Leyla Erbil ile Ahmed Arif ilişkisi aslında arkadaşlıktan, dostluktan, edebi anlamda bir birliktelikten-etkileşimden öteye gitmemiştir. Her ne kadar Ahmed Arif kanadında Leyla Erbil’e karşı büyük bir sevgi-aşk görülse de, Leyla Erbil usta şairi

sadece bir arkadaş olarak görmüş, ilişkiyi daha ileriye taşımayı reddetmiştir. Leyla Erbil'in Ahmed Arif'i bir dost olarak gördüğünü Tezer Özlü'nün Leyla Erbil'e yazmış olduğu mektupların bizzat Erbil tarafından yayımlandığı *“Tezer Özlü'den Leyla Erbil'e Mektuplar”* (1995) adlı eserinde görmek mümkündür. Erbil, bu eserin önsözünde

“Tezer Özlü benim yaşamımda, ne şanslıyım ki sayıları pek de az sayılamayacak derin dostluklar kurabildiğim bir kişi olarak yerini aldı. Tıpkı Sait Faik, Kemal Tahir, Ahmet Arif, Fikret Ürgüp, Edip Cansever, Metin Eloğlu, Nermin Menemencioğlu, Turhan Sonuç, Sevim Burak ya da bugün hayatta olan ünlü ünsüz başka dostlar gibi.” (Erbil, 1995: 6)

yorumunda bulunmuştur. Bu söylem, yazarın hayatı boyunca Ahmed Arif'e karşı takındığı tavrı özetlemektedir.

Ahmed Arif'in elimizdeki ilk mektubu 1954 yılına aittir ve bu tarihte Leyla Erbil henüz bekârdır. Yazar 1955 yılının Mayıs ayında Mehmet Erbil ile evlenir. Böylece Arif'in Leyla Erbil ile birlikte kurduğu “gelecek” düşleri son bulmuş olur. Aslında Arif'in mektuplarına bir bütün olarak bakıldığında, Leyla Erbil'in evlenmesine, kendisine duygusal anlamda karşılık vermeyişine veya kendisine sadece bir arkadaş gözüyle bakmasına kızmadığı, bu durumu anlayışla karşıladığı görülür. Belki de şairin bu tutumundaki amaç Leyla'ya ulaşmak değil tıpkı Mecnun gibi Leyla uğruna acı çekmek ve acı çekerken de ruhunu beslemek olmuştur. İçinde bulunduğu kötü durumları yazarak aşmaya çalışan şair için içini dökebileceği en anlamlı yazıları, Erbil'e yazdığı mektuplar olmuştur denilebilir. Onu bir *“kurtarıcı”* gibi gören Arif için *“Leyla”* tasavvuru çok dostluğun ve sırdaşlığın bir temsili niteliğindedir. Zira *“dostluğun, arkadaşlığın, sırdaşlığın da aşkı vardır.”* (Öztürk, 2017: 190).

Birlikteliğiyle değil, sadece varlığıyla bile şairin zorlukların üstesinden gelmesinde yardımcı olan Erbil'in aynı zamanda Arif'in şiirlerini kaleme alırken ihtiyaç duyduğu ilhama da kaynak olduğu söylenebilir. Şairin eserleri tarandığında bu yorum daha iyi anlaşılacaktır. Ahmed Arif'in *“Sevdan Beni”*, *“Karanfil Sokağı”*, *“Yalnız Değiliz”*, *“Merhaba”*, *“Suskun”*, *“Ay Karanlık”*, *“Uy Havar”*, *“Leylim Leylim”* başlıklı şiirleri Leyla Erbil'e ithafen yazılmıştır. Şairin bu eserleri Erbil'e yazmış olduğu mektuplarla birlikte okunduğunda daha farklı bir anlam kazanacaktır.

“Hasretinden Prangalar Eskittim, okunduğu zamanlar boyunca hep “ideolojik” arka plan üzerinden yorumlanmıştır. Fakat Ahmed Arif'in Leyla Erbil'e mektupları yayımlanınca, o vakit şairin “Bu şiirlerin

tümünde sen varsın” sözünün anlamı vücut bulmuştur. Bu sebeple ben illa derim ki, Hasretinden Prangalar Eskittim mutlaka Leyla Erbil’e mektuplar’la birlikte okunmalıdır.” (Diken, 2018: 54)

Bu yorumdan da anlaşılacağı üzere genel olarak bir eserin veya bir şiirin daha iyi anlaşılabilmesi için, bu yazıların varsa yazarının özel mektupları ile birlikte okunduğunda, okura farklı yorum ve düşün kapıları açacağı açıktır.

Ahmed Arif, Leyla Erbil ile tanıştığında yalnız, siyasi bağlamda aforoz edilmiş yorgun bir adamdır. Erbil’i kendi umudunu yaşatmak adına yüceltmış, bambaşka bir konuma koyarak onunla tekrar can bulmaya çalışmıştır. “*Görünürde Leyla Erbil’e gönderilmiştir bütün mektuplar ama Leyla Erbil’in de ötesindedir aslında her şey.*” (Öztürk, 2017: 191). Şair içinde bulunduğu buhrandan, keşmekeşten kurtulmak, kendini bir sevdanın kucağına atarak kötü düşüncelerden ve içinde bulunduğu buhrandan kurtulmak istediği düşünülebilir. “*Haberin var mı, benimçin önce sen gelirsin. Hepsi, şiiri, düşünüy, kavgası, hepsi senden sonra gelir.*” (Arif, 2018: 91) Bu düşüncelerden dolayı çoğu kez şair sevdiği kadını bir aziz, bir peygamber veya ilahi bir hediye olarak nitelendirir.

Arif’in bu düşünceleri sevdiği kadının başka biriyle evleneceğini öğrendiğinde de değişmeyecektir. Kendisi için mutluluk ve iyilik dileyen şair Erbil’in kendisini, onun gibi sevmediğini bilmesine karşın onun varlığının ve ona mektup yazabilme imkânının bulunması teselli kaynağı olmuştur. Bu imkandan dolayı kendisine kırılmaz veya gücenmez. Sadece Erbil’in evliliğinden sonra kendisine yazdığı mektuplarda hitapları değişerek “*biricik dostum*” (Arif, 2018: 43) şeklini alır. Bu yazım farklılığı gizli bir kırılmışlığın sinyalini verse de, şairin kadın yazara duyduğu aşk ve muhabbet hiç değişmez.

Şairin Leyla Erbil’e olan sevgisi ve bağlılığını onun karşı cinse olan bağlılığı olarak görmemek gerekir. Zira çoğu mektubunda “*dostum*”, “*kardeşim*” kelimelerini kullanır Ahmed Arif. Bu hitaplardan okunması gereken şey, kişinin karşısındaki insanı sadece cinsiyete dayalı aşk ve gönül bağlılığı olarak görmediği olmalıdır. Çünkü Ahmed Arif, Erbil’in varlığını sevmektedir. Kendisine mektup yazmak, yazarken veya okurken olduğu gibi, herhangi bir işle uğraşırken bile onun varlığını hissetmek yeterlidir onun için. Yani şairin Erbil’in bedenine değil, ruhuna ve varlığına âşık olduğunu söylemek kanımızca yanlış olmayacaktır. Aynı zamanda geleneklerden dolayı evli bir

kadına mektup yazarken hitap kelimesini dikkatli seçmek gerekir. Belki de bu şekilde hitap ederek Leyla Erbil'in eşinin mektuplaşmalarına karşı çıkmamasını sağladığı düşünülebilir. Bu durum Arif'in Leyla Erbil'in eşiyle empati kurduğu anlamını da taşıyabilir.

5.3.3. Aile

Her ne kadar Leyla Erbil'in mektuplarına ulaşamamış olsa da, Ahmed Arif'in mektuplarından Leyla Erbil'in şahsı ve ailesi ile ilgili birkaç bilgi edinmek mümkün olmuştur. Leyla Erbil'in hayatını ve eserlerini konu alan çalışmalar da göz önünde bulundurularak değerlendirme yapılacak olursa, Erbil'in ailesine çok değer verdiği, onların karakter özelliklerini eserlerine yansıttığı göze çarpmaktadır. Arif'in Leyla Erbil'in ailesi ile ilgili yargıları ise birkaç mektubunda yer almaktadır. Bunlardan bir tanesi, Erbil'in annesi Huriye hanımın, kızının etrafındaki erkekleri “temizlemesine” karşın, “süpürgesinin” Arif'e değmediği yönündedir. Bu yargı şairin mektubunda “*Huriye Hanım ömrü boyunca yanında yörende sürtünen serserileri temizledi de şükür süpürgesi bana değmedi.*” (Arif, 2018: 75) şeklindedir. Kızının mutluluğunu ve huzurunu gözetleyen bir annenin yapacağı gibi, Huriye Bilgin de kızını “kötü” insanlardan korumak istemiştir denilebilir. Annenin “süpürgesinin” Arif'e değmemesi, ona karşı olan saygısını ifade etmektedir. Buna karşın şairin mektuplarının anne tarafından yok edilmesi (Arif, 2018: 78) de dikkat çekicidir.

Ahmed Arif kendi ailesinden de mektuplarında çok söz etmemektedir. Sadece bir mektubunda “*Anam- seninkinden beş beterdir!*” (Arif, 2018: 76) ifadesiyle sevdiği kadın için çok değerli bir konumda olan annesine karşı saygısızlık yapmamak adına kendi annesini eleştirdiği görülmektedir. Her ne kadar üvey anne tarafından büyütülen bir çocuk olsa da Arif'in Refik Durbaş ile yapmış olduğu röportajdan (Durbaş, 1997: 13-14) üvey annesini öz annesi olarak gördüğü, ona saygıda kusur etmediğini görmek mümkündür.

5.3.4. Tutuklu ve Sürgün Şair Ahmed Arif

Ahmed Arif Leyla Erbil ile tanışmadan önce, 1951 yılında 27 yaşında henüz Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü öğrencisiyken “Türk Ceza Yasası'nın 141. Maddesine aykırı davranmak ve şiirlerinde Komünizm

propagandası yapmak” gerekçesiyle gözaltına alınmış, bu yüzden yükseköğrenimini tamamlayamamıştır. 1952’de ise yine Türk Ceza Yasası’nın aynı maddesi uyarınca tutuklanmış ve 2 yıl hapse mahkûm edilmiştir. 1954 yılında şairin Diyarbakır’da gözaltı süresi 8 ay daha sürmüştür. Bu zor zamanlarda Arif’in tek dayanağı Leyla Erbil ve ona duyduğu sevgi olmuştur. Ne var ki Leyla Erbil şaire onun istediği ve arzuladığı şekilde yaklaşmamış ve mektuplarına sık sık cevap vermemiştir. Bu durum Arif’in daha çok acı çekmesine ve ruhunun yaralanmasına sebep olmuştur. Yine de söz konusu mektuplardan anlaşılacağı üzere, şairin umutsuzluğa düşmemek için yapabildiği tek şey pes etmeden Leyla Erbil’e yazmak olmuştur.

5.3.5. Edebi Kimlik

Hayatı boyunca edebiyat ile ilgilenmiş olan bir kişinin, özel mektuplarını kaleme alırken dahi edebiyattan bahsetmemiş olması düşünülemez. Arif gibi hayatını şiire ve edebiyata adanmış biri için de bu durum geçerlidir. Leyla Erbil için kaleme almış olduğu neredeyse her mektubunda edebiyata ve şiire dair anekdotlar bulmak mümkündür. Sadece Erbil’e değil, samimi dostlarından Muzaffer İlhan Erdost (Erdost, 2017: 8) veya Cemal Süreya (Polat, 2019) ile de şiirlerini ve yazılarını paylaşan şair, kendisi gibi edebiyatçılarla mektupları aracılığıyla fikir alışverişi yaptığı görülür. Fakat şair için edebiyat alanında yapılan fikir alışverişi konusunda bile Leyla Erbil’in yeri farklıdır. Yazdığı çoğu şiirini olduğu gibi “*Leylim Leylim*” (Arif, 2018: 179) adlı şiirini de ilk kez sevdiği kadının beğenisine sunan şair, ondan şiirini eleştirmesini rica eder. Bu şiir gibi şairin ünlü eseri “*Suskun*” (Arif, 2018: 34) da Leyla Erbil’e düğün hediyesi olarak sunulmuş bir hediyedir.

Ahmed Arif’in mektuplarının geneline bakıldığında, kendi edebi çalışmaları ile ilgili de birçok ipucuna rastlarız. “*Kimsele bir şey demek için değil, kendi susuzluğumuz, yangınlığımız için yazıyoruz.*” (Arif, 2018: 85) diyen şairin şiirlerini nasıl yazdığına dair ipuçlarına Durbaş ile yapmış olduğu röportajında da görmek mümkündür. “*Yazıyorum denmez buna. Ben şiiri kafamda, yüreğimde bitiriyorum. Sonra bir gün oturup kabataslak kaleme alıyorum. Üç ya da beş yerinde düzeltme yapıyorum. Göze çarpan bir aksaklık varsa ya da yeni bir çağrışım varsa onu değiştiriyorum, o kadar.*” (Durbaş, 1997: 42). Şairin bu söylemlerinden çoğu kez

içinden geldiği gibi yazdığı ve yazarken nelere dikkat ettiğinin ipuçlarını da görmek mümkündür.

Sadece kendi çalışmalarını değil, Erbil'in çalışmalarını da takip eden şair, onu her anlamda desteklemeye çalışmıştır. Erbil'in öykü alanındansa şiir alanında kendini geliştirmesini tavsiye eden şair her fırsatta “*Nerede beklediğim şiirlerin?*” (Arif, 2018: 20) söylemleriyle yazarı şiire yönlendirmeye ve yazma konusunda kendisini yüreklendirmeye çalışmıştır. Yazdıklarını yayımlatma konusunda da yardımcı olmaya çalışan Arif için sevdiği kadının başarısına katkı sağlamak ve onun hayatında önemli bir konum edinmek istemiş olduğu söylenebilir. Yazarı evlendikten sonra da sık sık kendini, yaşadıklarını, acılarını, sevilerini yazmaya teşvik eden şair böylece Erbil'e daha yakın olabileceğini, ona daha çok yardım edebileceğini düşünür kuşkusuz. Fakat şairin yazarın eserlerini yayımlatmaya katkı çabası Erbil tarafından reddedilir.

Eser yayımlama-yayımlatma konusunda Erbil'e yardım edemeyeceğini anlayan Arif, bu kez onun eserleri hakkında fikirler yürütmeye, hiç değilse düzeltme ve düzenlemeler konusunda ona yardım etmeye çalışır (Arif, 2018, s.64). Kısa vadede olmasa da uzun vadede Arif'in çabalarının ve yönlendirmelerinin sonuç verdiği görülür. Leyla Erbil'in ilk öykü kitabı “*Uğraşsız*” Ahmed Arif'in cesaretlendirmesi ve Metin Eloğlu'nın yönlendirmeleri ile 1956'da ‘*Seçilmiş Hikâyeler Dergisi*'nde yayımlanır (Şahin, 2019: 59).

Şair Leyla Erbil'in yayımlanan eserlerinden ilham alarak onunla birlikte bir eser kaleme almak ister. “*Tamamla beni. Şiirimde olsun tamamla.*” (Arif, 2018: 189) serzenişi bu isteğin şiddetini ortaya koymaktadır. Ortak şiir kitabı hayaliyle, Ahmed Arif yazdığı şiirlerin çoğunu bu eser için saklar. Ne var ki yazar, Arif'in bu isteğini geri çevirerek uzmanı olduğu düz yazı yolunda ilerlemeye devam eder. Böylece Arif'in sadece kendi adını taşıyan tek kitabı “*Hasretinden Prangalar Eskittim*” yayım sürecine girer. Ortak eser çıkarma teklifini de reddetse, bütün şiirler yine Erbil'e ithaf edilmiştir (Arif, 2018: 95).

Bu eseri ile genel olarak edebiyat alanında yetkinliğini kanıtlamış usta şair, mektuplarında bir yandan yayımlanan şiirleri ile ilgili yorumları paylaşırken, bir yandan da başkalarının ne dediğine değil, Leyla Erbil'in eserleri ile ilgili ne düşündüğünün kendisi için önemli olduğunu vurgular. “*Şiirimi benim kadar anlayan bir tek sen varsın.*

Sanki kendin yazmışsın gibi rahat ve isabetli konuşursun.” (Arif, 2018: 60) cümlesiyle Erbil’i kendisinin yerine, kendisini de Erbil’in yerine koyarak edebi bir birliktelik sağlamaya çalışır kanımızca. Hayatı boyunca, yazdıklarıyla milli duyguları yok etmeye veya zayıflatmaya yönelik eserler kaleme aldığı iddialarıyla yanlış değerlendirmelerde bulunanlardan dolayı çok acı çekmiş olan şair, kendisini sadece Erbil ile özdeşleştirmekte, onun değer yargılarını ve bakış açısını benimsemekte, onu kendisine ve yazdıklarına referans seçmektedir. Aslında yazdıklarının sadece Leyla Erbil tarafından beğenilmesi ve şiirlerinin onu andırması Ahmed Arif için yeterlidir denilebilir.

Ahmed Arif günümüzde sadece şiirleri ile tanınmış bir edebiyatçıdır. Belki Leyla Erbil’e yazmış olduğu mektuplar olmasaydı veya bu mektuplar yayımlanmasaydı onu sadece bu yönüyle bilmeye devam edecektik. Fakat şairin mektuplarıyla birlikte aslında onun karanlıkta kalmış bir başka yönü de aydınlığa kavuşmuştur denilebilir. *“Sanatçı ve yazarlara, konu ve materyal gönderiyorum. İlhan Tarsus’a (Türk savcı, yargıç ve hikâye, oyun, roman yazarıdır. Tiyatro oyunları, öykü ve romanlar yazmıştır) “Kımlı” adlı bir böcek hakkında bir roman yahut senaryo olabilecek çapta bir taslakgönderdim*” (Arif, 2018: 47) cümlesi, onun sadece şiir alanında değil, edebiyatın diğer alanlarında da yetkin bir isim olduğunu, fakat kendini daha rahat ifade ettiğini düşündüğü şiir kulvarında ilerlediği görülür.

Arif’in mektuplarında gizli kalan bir başka yönü ise roman yazımı ile ilgilidir. Şairin mektuplarından *“Kürdün Gelini”* başlıklı bir roman kaleme aldığı görülür. Romanın literatürde bulunamamasının sebebini ise, yazdıklarının *“çok trajik”* (Arif, 2018: 95) olması sebebiyle imha etmesiyle açıklamaktadır.

Şairin özel mektuplarında karşımıza çıkan bir başka bilinmeyen ise Arif’in yayımlanmış şiirlerinin bazılarında basım hatası yüzünden ilk halinin kaybolmuş olmasıdır. Bunlardan bir tanesi de *“Kaynak”* dergisinde çıkan *“Uy Havar”* şiirinin iki mısrasının yanlış olduğu konusudur (Arif, 2018: 113). Mektuplardan şiirin aslının Leyla Erbil’de olduğu da anlaşılır. Eserlerin yanlış veya eksik basımı ile ilgili bir başka konu ise bir başka edebiyat dergisi olan *“Forum”* da yayımlanan bir yazı ile ilgilidir. Kendisinin kaleme aldığı makaleyi sansür nedeniyle tanıyamadığını ifade eden Arif, Leyla Erbil’den bir mektupla dergiye sansürde abartılı mı davrandıkları konusunda bir

şikâyet mektubu yazmasını rica eder. Gerekçe olarak da söz konusu yazının Ahmed Arif'in diğer yazılarıyla uyuşmayan bir tarzda olduğunu yazmasını ister (Arif, 2018: 131). Böylece bir araştırmacı ve okur olarak hem şairin o dönemde yazmış olduğu yazılara, hem de yazım ve basım aşamasında yürütülen ve uygulanan sansür meselesine dikkat çekme ve konuyu değerlendirme imkânı elde edilebilir.

5.3.6. Mektuplardaki Yazım Stili

Ahmed Arif'in mektupları kendi üslubuyla yazılmış, şiir tadında mektuplardır denilebilir. Birçok kelimeyi Diyarbakır yöresinin ağzıyla kaleme alan şair, çoğu zaman da bu kelimelerin açıklamasını muhatabın anlamlandırması için satır arasında açıklama ihtiyacı hisseder. Şairin Türkçe, Kürtçe ve Zazaca'ya hâkimiyeti de yine şiirlerinde olduğu gibi mektuplarına da yansır. Hatta bu üçünün birleşiminden oluşan bir hitap bulur Leyla Erbil'e. *“Lalikom. Ne Türkçe, ne Kürtçe, ne de Zazacadır. Bu üçünden doğan bir ünlem bu. Lal, Türkçedir. Lalik ya da Lala Kürtçe. Om eki Zazacaya kaçır”* (Arif, 2018: 61). Özellikle bir kadına yazdığı için kırılgan, çekingen davranmayan şair, Erbil'e bir kadın olarak değil, insan ve dost olarak yaklaşır.

ALTINCI BÖLÜM

ORTAK DEĞERLENDİRME

Alman ve Türk yazarların mektuplarının biyografiler ve otobiyografiler yardımıyla analizi, çalışmamızın temelini oluşturmaktadır. Bu analizlerin karşılaştırmalı edebiyat bağlamında incelenmesi, iki farklı kültüre doğmuş yazarların özel mektuplarının hayatlarına ve edebiyatlarına yansımalarının değerlendirilmesi açısından önemlidir. Bu bağlamda yazarların mektuplarına yansıyan konuların farklılıkları ile benzerliklerinin değerlendirilmesi bize yazarlar ve onların edebi hayatları ile ilgili detaylı bilgiler sunacaktır.

Stefan Zweig ile Friderike Maria Zweig'in "*Wenn einen Augenblick die Wolken weichen*", Paul Celan ile Ingeborg Bachmann'ın "*Herzzeit*", Ahmet Arif'in Leyla Erbil'e mektupları "*Leylim Leylim*", Halit Özdemir Asaf Arun'un Sabahat Selma Tezakın'a mektupları "*Sana Mektuplar*" çalışmamızın ana kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu kaynakların yanısıra, her bir yazarın biyografileri ve eserleri çalışmanın konu bütünlüğünün sağlanması ve hipotezimiz olan "*özel mektupların yazarların edebi kişiliklerine etkisi*"nin etraflıca araştırılması açısından önem arz etmektedir.

Mektuplarını analiz ettiğimiz her yazarın duygu ve düşüncelerini, günlük yaşamlarını, edebi çalışmalarını ve kendileri ile ilgili bilinmeyen veya çok az bilinen durumları mektuplarında açıkça ve samimi bir dille kaleme almış olmaları, söz konusu mektupların "özel mektup" kategorisinde değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur.

Stefan Zweig ile Friderike Maria Zweig ve Paul Celan ile Ingeborg Bachmann'ın mektupları ikinci dünya savaşı sonrasında edebiyatın yazarların hayatlarındaki yerini ve önemini ortaya koymasının dışında savaşın Yahudi yazarlar üzerindeki olumsuz etkisini de gözler önüne sermektedir. Savaş sırasında ve sonrasında özellikle Nasyonal Sosyalist Rejimin baskısının ve zulmünün sonuçlarını ruhlarında ve yaşantılarında ve edebiyatlarında hissettikleri duygu durumlarının yazarların özel mektuplarına yansımaları görülmektedir.

İki Dünya Savaşı ve Savaş sonrası Alman edebiyatına kronolojik olarak paralellik arz eden Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatı yazarlarının da içinde

bulundukları kültürel ve sosyolojik olgularla birlikte edebiyatlarının ve edebi gelişimlerinin de mektuplara yansımaları görmek mümkündür. Söz konusu dönemlerde erkek yazarlar tarafından yazılan özel mektuplara rahatlıkla ulaşılabilirken kadınların mektuplarına ulaşamaması çalışmamızın sınırlılığını oluştursa da, erkek yazarların mektuplarından yapılan çıkarsamalarla dönemin Türk edebiyatının panoramasını çizmek mümkün olmuştur.

Mektuplarda geçen olay ve kişiler çalışmayı metinlerarası bir boyuta taşımıştır denilebilir. Özellikle dönem yazarlarından bahsedilen mektup kesitleri okura ek okumalar yaparak dönemin daha iyi anlaşılmasını ve edebiyat odaklı okumayı olanaklı kılmıştır. Metinlerin gerçek hayata dair olması, onu kurmaca olmaktan uzaklaştırması, yazarlar ile okur arasında gerçek hayata dair köprü kurulmasına vesile olmuştur.

Ele aldığımız çalışmada Alman ve Avusturya yazarlarının ikili ilişkileri karşılıklı mektupları tarafından irdelenmişken Türk yazarlar tarafından kaleme alınmış olan mektupların sadece erkekler tarafından yazılanlarından önemli çıkarsamalarda bulunmak mümkün olmuştur. Bu mektuplar kişilerin özel hayatlarına, edebiyatlarına, yaşamış oldukları kültür ve coğrafyaya dair eşsiz bilgiler barındırması ve yazarların kendi kalemlerinden tüm yönleriyle detaylı bir şekilde ele alınması bakımından büyük öneme sahiptir. Almanca mektupların Türkçe'ye çevirilmesi, Türk edebiyatı okurlarına kolaylık sağlamış ve onlara farklı kültür ve coğrafyalarda yaşamış aynı dönem yazarların edebiyatlarının analizini kolaylaştırmıştır. Bu bağlamda Türk okurların her iki kültürü de daha rahat karşılaştırma yapmasını olanaklı kılmıştır.

6.1. STEFAN ZWEIG- FRIDERIKE MARIA VON WINTERNITZ ZWEIG İLE PAUL CELAN- INGEBORG BACHMANN MEKTUPLARINDAKİ FARKLILIKLAR VE BENZERLİKLER

6.1.1. İlişki

Stefan Zweig ile Friderike von Winternitz'in duygusal anlamdaki ilişkisi, Winternitz'in henüz ilk eşi Felix von Winternitz ile evliyken başlamış, Friderike'nin boşanmasıyla zaman içinde evliliğe doğru evrilmiştir. Buna karşın Paul Celan ile Ingeborg Bachmann arasında bir evlilik söz konusu olmamıştır.

Zweig ile Friderike von Winternitz'in mektuplaşmaları, Friderike'nin 25.02.1912 tarihinde yazmış olduğu isimsiz bir mektupla başlamıştır. Bu mektup, daha sonra Stefan Zweig'ın "*Brief einer Unbekannten*" (Bilinmeyen Bir Kadının Mektubu) noveline ilham kaynağı olacaktır. Celan ile Bachmann'ın mektuplaşması ise tahminen 24.06.1948 yılında, Celan'ın Bachmann ile tanıştıktan sonra Paris'ten göndermiş olduğu "*In Aegypten*" (Mısır'da) şiiri ile başlamıştır. Bu şiir Celan ile Bachmann arasında var olan ilişkinin hem edebi hem de duygusal anlamda sürmesine ve mektuplaşmalarının başlamasına vesile olduğu ifade edilebilir.

Stefan Zweig ile gönül bağı kurduğu dönemlerde Felix von Winternitz ile evliliğinden yara almış bir kadın konumunda olan Friderike von Winternitz, yazarı kötü giden evliliğinden kurtaracak ve onu hak ettiği konuma yükseltecek biri olarak görmüştür denilebilir. Her ne kadar Friderike von Winternitz Stefan Zweig'a mektuplarında hissettirdiği bu düşüncesinden dolayı kendisini "*çaresiz, kırılğan ve hassas*" (Zweig, 2017: 25) bir kadın olarak yansıtmışsa da, aslında *Friderike hayatı boyunca son derece güçlü bir kadın olmuş, eşine her konuda destek olmuştur* (Coşan, 2008: 180).

Paul Celan ile Ingeborg Bachmann arasındaki "güç" imgesi ise biraz daha farklıdır. Celan hayatı boyunca birçok zorlukla karşılaşmış, Bachmann'dan daha çok yara almış ve yıpranmıştır. Celan'ın hayatında yaşadığı en büyük zorluklardan biri anne ve babasını Yahudi toplama kamplarında kaybetmesi olmuştur. Yazarın hayatını büyük ölçüde etkileyen diğer bir felaket ise kendisi hakkında iddia edilen intihal suçlamalarıdır. Şiirlerini çevirdiği Fransız yazar Yvan Goll'un eşi tarafından ortaya atılan intihal suçlamasıyla baş etmek zorunda kalan ve kendini edebiyat dünyasına kanıtlama ihtiyacı hisseden şairin yaşamış olduğu zorlu günler onun yaşamla mücadele etme gücünü daha çok yaralamış ve böylece savaştığını zorlaştırmıştır. Artan psikolojik sorunlarına eklenen bu suçlama ile zorluklara daha fazla direnemeyen şair, çözümü *Sein nehrinde balık olma düşüncesinde* (Celan, 2008: 12) bulmuştur.

Hayata karşı güçlü durma ve yaşam standartları bakımından Bachmann'ın Celan'dan çok daha iyi bir konumda olduğu söylenebilir. Celan'ın mektupları incelendiğinde, şairin von Winternitz'in Stefan Zweig'da olduğu gibi, Bachmann'ı bir sığınak olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Bu durum kanımızca, Celan'ın çok sevdiği

annesini trajik bir şekilde kaybettikten sonra, aradığı anne şefkatini Bachmann'da bulmasından kaynaklanmaktadır.

Avusturyalı yazarların ilişkisi üzerine yapılabilecek diğer bir yorum ise, her iki çiftin de birliktelikleri süresince başka insanlarla bir gönül bağlarının bulunması durumudur. Buna örnek olarak Friderike von Winternitz'in henüz Felix von Winternitz ile evliken Stefan Zweig ile birlikte olması, Stefan Zweig'in ise Friderike ile birlikteyken Fransa ziyareti sırasında tanışmış olduğu Marcell ile yakınlaşmasını vermek mümkündür. Yazarın başka kadınlarla olan ilişkisini kendini "*baş tavşan*" (Coşan, 2008: 181) olarak tolere etmeye çalıştığı görülen Friderike'nin, kadınlık gururun çoğu zaman baskın çıktığı, bu duygu durumunun da mektuplara sıkça yansıdığını görmek mümkün olmuştur. Özgür bir ruha sahip olan Stefan Zweig'i kendisinden uzaklaştırmamak ve ona karşı anlayışlı bir kadın imajı çizmek isteyen Friderike'nin mektuplarında yakınlaşma ile uzaklaşma arasında gelgitler yaşadığı görülse de, satır aralarında kadının yazarın hayatındaki başka kadınların varlığından duyduğu kırılganlığı ve sitemi okumak mümkündür.

Celan-Bachmann ilişkisi için poliamori durumu söz konusudur. Paul Celan Ingeborg Bachmann ile birlikteyken, Paris'te tanıştığı Gisèle de Lanstrange ile evlenmiş, evlendikten sonra da Ingeborg Bachmann ile ilişkisini devam ettirmiştir. Ingeborg Bachmann ise Celan'ın evliliğinden sonra İsviçreli yazar Max Frisch ile birlikte yaşamış fakat bu süre zarfında Celan ile olan ilişkisini de sürdürmüştür. Bu durum şüphesiz çiftler arasında soğukluklara yol açmıştır. Özellikle Stefan Zweig'in Winternitz'i çoğu zaman yalnız bırakması, çoğu şeyle kadının tek başına mücadele etmeye çalışması ve araya giren farklı insanlar Friderike ile Zweig arasındaki ilişkiyi olumsuz etkilemiş, bu olumsuzluklar mektuplara sitemkâr bir dille yansımıştır. Celan'ın Gisèle ile evliliğini Bachmann'dan gizlemesi ve bu durum açığa çıktığında Bachmann'ın ilişkiye ara vermesi de yine aynı kırgınlıklara yol açmış fakat her iki çift de bütün bu olumsuzluklara rağmen birbirlerinden ve mektuplaşmaktan hiç vazgeçmemişlerdir.

6.1.2. Aile

Aile kavramı Stefan Zweig ve Paul Celan için çok farklı anlamlara gelmektedir. Varlıklı bir ailede, anne ve babasının güç çatışmaları arasında çocukluğunu geçiren

Stefan Zweig için ailenin, özellikle annesinin otoriter tavrının ve baskısının üzerinde oluşturduğu olumsuzluklardan kaçmak zorunlu bir haldir (Zweig, 2018: 29-31). Her ne kadar mektuplarında ailesinden bahsetmeden çekinse de, Zweig, “*Die Welt von Gestern*” (Dünün Dünyası) adlı eserinde, babası Moritz Zweig’in okumaya ve kültürel faaliyetlere önem veren, başarılı bir fabrikatör olduğunu belirtmiştir. Anne Ida Zweig ise aristokrat bir aileden gelen, otoriter bir kadındır. Annesinin otoriter tavrına rağmen yazarın eğitimini ve edebiyatını istediği gibi şekillendirmesi, Zweig’in edebiyata verdiği önem ve güçlü edebi kimliği ile açıklanabilir. Hayatı boyunca yaşadığı bütün zorluklardan korunmak ve sorunlarıyla baş edebilmek adına edebiyata sığınması, yazarın edebi gelişimini de etkilemiş olduğunu görmek mümkündür. Ayrıca Zweig ailesinin yazarın kendisinden 2 yaş büyük olan abisi Alfred Zweig’in aile şirketinin yönetimine geçeceği güvencesiyle küçük çocuk Stefan’ı özgür bırakması da yazarın kişisel gelişimi açısından önemlidir. Bu bağlamda aile onun üniversite eğitiminde hangi bölümü seçeceğine dahi müdahale etmemiş, onu seçimlerinde özgür bırakmışlardır. Bu durum Stefan Zweig’in hayatını şekillendirmesi için büyük bir avantaj sağlamıştır.

Paul Celan’ın sanatsal ve edebi yeteneğini anneden, Zweig’in ise dominant annesine göre daha çok sanat, müzik ve edebiyat gibi konuları önemseyen ve ayrıca hassas bir ruhu olan babasından aldığını söylemek mümkündür. Celan da anne, Zweig da baba daha önemli bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır.

Friderike von Winternitz için ise aile eşi ve kızları Alix ve Suse anlamına gelir. Çoğu zaman kızlarını hayatının odak noktasına koyan Winternitz, onların gelişimi için elinden gelen fedakârlığı yapmıştır. Kızlarının hayatına ve eğitimlerine verdiği önemi eşine de gösteren Friderike, onun çalışmalarını daha rahat bir şekilde sürdürmesi için kendinden ve kendi çalışmalarından fedakârlık yaparak, gerek ev işlerinde gerek yazarın edebi faaliyetlerinde kendisine her an destek olmuştur.

Stefan Zweig’in aksine Paul Celan için aile her şeydir. Özellikle çok düşkün olduğu annesini toplama kamplarında kaybettikten sonra bu acıdan beslenmiş olan şair, ailesinin hatırasına sınıksız sarılıp, yazını bu acı üzerine inşa etmiştir denilebilir. Elbette ki Celan ve Zweig’in arasındaki yaş farkı da bu bağlamda göz ardı edilmemesi gereken önemli bir etkidir. Gisèle Lestrang ile evlendikten sonra bir erkek evlat sahibi olan Celan, her ne kadar yeni bir aileye kavuşmuş olsa da, arkasında

bıraktıklarından ve anılarından hayatı boyunca sıyrılamamıştır. Bu sebeple hayatının sonuna doğru psikolojisinin iyice bozulduğunu kabul etmiş, eşi ve oğluna zarar vermemek için onlardan ayrı yaşamaya karar vermiştir. Bachmann'ı da ailesinin bir ferdi sayan Celan'ın, anne şefkatini onda gidermeye çalıştığı söylenebilir.

Ingeborg Bachmann da diğer yazarlar gibi mektuplarında ailesinden çok fazla bahsetmemiştir. Bunun sebebi, yazarın henüz çok genç yaşlarda kendi ayakları üzerinde durmayı öğrenmesi olabilir. Özellikle Celan ile tanıştıktan sonra babasının Nasyonal Sosyalist rejiminin bir ferdi, askeri olması durumu, onun ailesi için hissettiği olumsuz düşünceleri ortaya çıkarmaktadır. Paul Celan ile arasındaki ilişkiye de etki eden bu durumu, şairin özellikle “Corona” adlı şiirinde görmek mümkündür.

6.1.3. İnanç Sorunsalı

Stefan Zweig ile Paul Celan Yahudi asıllıdır. Her ikisi de Nasyonal Sosyalizm döneminde sadece Yahudi olmalarından dolayı birçok zorlukla karşı karşıya kalmışlardır. Yahudi yazarların kitaplarının yakıldığı dönemlerde Stefan Zweig'ın da bütün kitapları imha edilmiştir. Hayatını edebiyata adanmış başarılı bir yazar için bu durum bir felaketi andırmaktadır. Yaşadığı dönemde Zweig kadar tanınmış bir yazar olmayan Celan, ailesini toplama kamplarında kaybetmiştir. Zweig gibi vatanını terk etmek zorunda kalmıştır. Bu durum her iki yazar için de psikolojik bir yıkım oluşturmuştur. Bütün olumsuzluklara rağmen hayata tutunmaya çalışan yazarlar için daha çok üretmek ve yaşadıkları acıları eserleri yoluyla ortaya koymak onların sığınağı olmuştur. Elbette ki daha hayatın başında olan gencecik bir delikanlı iken toplama kamplarında Nazi soykırımına tanıklık eden Celan'a göre Zweig daha şanslıdır. Çünkü o orta yaşlarda böyle bir felaketi yaşamak zorunda kalmış ve Hitler'in yapacaklarını sanki öngörü sahibi gibi hissetmiş ve ülkesini terk etmiştir.

Aslında *Yahudi asıllı olup, daha sonra Katolik inancını benimsemiş olan Friderike von Winternitz* (Coşan, 2008: 180) ise Stefan Zweig'ın bütün tedirginliğine karşı Avusturya'yı terk etmek istememiştir. Artan ev baskınları ve güvenlik endişesi ile daha sonraları o da kızları ile birlikte New York'a taşınarak kendine yeni bir yaşam kurmuştur. Bu süreçte Stefan Zweig ile boşanmalarına rağmen çiftin maddi manevi iletişimi devam etmiştir.

Paul Celan ile Ingeborg Bachmann arasındaki ilişkiyi çıkmaza sokan unsurlardan en önemlisi de kuşkusuz yine Celan'ın Yahudi asıllı olmasıdır. Nitekim *Bachmann'ın babası her iki dünya savaşında da subay olarak görev almış ve ikinci dünya savaşında toplama kamplarında görevli olarak çalışmıştır* (Albrecht, Götttsche, 2002: 2-22). Bu durum Celan için “ailesinin katilinin kızı” ile birlikte olma anlamına gelmektedir. Ne var ki Ingeborg Bachmann da savaş karşıtı biri olarak babasının yaptıklarını ve görevini hayatı boyunca tasvip etmeyen bir tutum sergilemiştir. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Celan ve Bachmann birbirlerini sevmekten asla vazgeçmemiş, araya başka kişiler girse bile, birbirlerini hem duygusal hem de edebi anlamda etkilemeyi ve desteklemeyi sürdürmüşlerdir.

6.1.4. Sosyal Yaşam

Zengin bir ailenin içine doğan Stefan Zweig, hayatı boyunca çok fazla maddi sıkıntı çekmemiş, eserlerini oluşturmak ve farklı yerler keşfetmek, yazılarına ilham kaynağı olan kişilerin hayatlarını daha iyi anlamak için hayatının büyük bölümünü seyahat ederek geçirmiştir. Ayrıca tanınmış bir yazar olarak farklı ülkeler tarafından konferanslara davet edilmiş ve farklı ülkelerin sanatçıları ve yazarları ile bir araya gelme imkânı yakalamıştır. Hitler birlikleri Salzburg'a geldiklerinde ve Zweig'ların Kapuzinerberg'deki evlerini aradıklarında artık orada yaşayamayacağını anlayan Zweig, İngiltere'ye yerleşmeye karar vermiştir. Burada da ev sorununu hallettikten sonra, Hitler'in zulmünden kaçmak isteyen arkadaşlarından maddi ve manevi desteğini hiç eksik etmemiştir.

Friderike von Winternitz Stefan Zweig'dan önce Felix von Winternitz ile evlidir ve iki kız çocuk annesidir. İlk evliliğinde beklediği huzuru bulamayan kadının maddi durumu ve sosyal yaşantısı iyi durumda olmasına karşın *evliliğinde manevi teşviklerden mahrumdur ve maddi manevi özgürlüğü için gayret etmesi gerekmektedir* (Müller, 2016: 57). Stefan Zweig ile hayatını birleştirdikten sonra evin ve kızlarının bütün sorumluluğunu üzerine alan Winternitz çoğu zaman seyahatte olan eşinin mektuplarını cevaplamak veya kitapları ile evraklarını düzene sokmakla da adeta Zweig'ın sekreteri gibi çalışmıştır. Zweig İngiltere'ye yerleştikten sonra villanın ve koleksiyonun satışı gerçekleşmiştir. Yazar bu satıştan elde ettiği gelirin çoğunu Friderike ve kızlarına

bırakmıştır. Zweig Avusturyayı terk ettikten sonra da her zaman Friderike ve kızlarına yardımcı olmuştur.

Paul Celan ise Zweig'in aksine hayatı boyunca maddi manevi zorluklar yaşamış olan bir yazardır. Ingeborg Bachmann ile tanıştığında ailesi ile birlikte vatanını ve bütün varlığını kaybetmiş olan şair, Paris'te saygın bir ailenin kızı olan Gisèle ile evlenene ve Paris'teki Ecole Normale Supérieure Üniversitesinde okutmanlık yapmaya başlayana kadar maddi sıkıntılar yaşamaya devam etmiştir. Ingeborg Bachmann ise refah düzeyi yüksek bir ailede doğmuş büyümüş, daha sonraları ise kendi ayakları üzerinde durmaya başlamış, hayatı boyunca maddi anlamda çok fazla zorluk yaşamamış bir yazardır.

Ingeborg Bachmann'ın Paul Celan'a göre sosyal çevresi de daha geniştir. Bu bağlamda tanıştığı ve etkilendiği yazar sayısı da Celan'dan daha fazladır denilebilir. Özellikle üyesi olduğu Grup 47'de kendine önemli bir yer edinen Bachmann, Celan'ın da bu grubun bir üyesi olması için çok çaba sarf etmiş, özellikle grubun önemli oturumlarında yer alması için onu teşvik etmiştir. Bachmann'ın üniversite eğitiminden sonra çalışmaya başladığı Rot-Weiss-Rot radyo programından sonra sosyal çevresinin daha da genişlediği ve birçok edebiyatçı ile bir araya gelme imkânı elde ettiği söylenebilir. Bu durum Bachmann'ın sosyal yaşamına ve edebiyatına da olumlu yansımıştır.

6.1.5. Yazım Stili

Stefan Zweig ile Friderike von Winternitz'in mektuplarındaki yazım stili incelendiğinde, Stefan Zweig'in Winternitz'e göre daha analitik, planlı ve açıklayıcı bir dil kullandığı görülmektedir. Buna karşın Friderike özellikle tasvir edici, sitemkâr ve daha detaylı bir yazım tarzını tercih etmiştir. Bu özelliklerin her iki yazarın edebi yazım şeklinden kaynaklandığı söylenebilir. Elbette ki Friderike von Winternitz'in yazdıkları Zweig'in eserleriyle karşılaştırmamız yazara haksızlık olur. Friderike von Winternitz daha çok yazmaya çabalayan bir yazardır. Stefan Zweig, daha çok kronolojik bir anlatımla kaleme aldığı biyografileriyle ve açıklayıcı bir dil kullandığı novelleriyle tanınırken, Friderike daha çok organizasyonunu yaptığı etkinlikler ve onların detaylı açıklamaları ile tasvire dayalı, Stefan Zweig'a göre daha "amatör" makaleler ve eserler kaleme almıştır. Zweig ile evli olduğu süre zarfında Friderike'nin muhtemelen eşinin yazınından etkilenecek ayrıca bir *Pastour biyografisi* yazdığı (Zweig, 2006: 249) da

bilinmektedir. Ayrıca Zweig’ın ölümünden sonra, Friderike’nin kaleme aldığı “*Wie ich ihn erlebte*” (Onu nasıl yaşadım) eseri, Friderike-Stefan Zweig ilişkisini tasvir eden ve açıklayan bir biyografi niteliğindedir.

Zweig çiftinin analitik ve açık diline karşın Celan ile Bachmann’ın mektuplarında bir kapalılık ve gizem söz konusudur. Özellikle Paul Celan’ın şiirlerinde kullandığı kapalı dil ve metaforlar mektuplarında da dikkat çekmektedir. Söz konusu mektuplar okunurken ve analizi yapılırken her iki yazarın da hayat serüvenleri ve edebi yazım tarzlarına hâkim olmak, mektuplarda geçen anlatımların satır aralarını daha rahat ve etkin bir şekilde yorumlamaya elverişlidir.

Bachmann’ın mektupları Celan’ınkilere nazaran daha sevgi dolu ve daha anlayışlı bir dille kaleme alınmıştır denilebilir. Özellikle Celan’ın intiharından önce, intihal suçlamalarıyla karşı karşıya kaldığı dönemde Bachmann’ın ona yardım etmeye çalışması ve hep yanında olduğu hissini veren, anaç bir yazım tarzı sergilemesi dikkat çekicidir. Bachmann’ın sadece Celan’a değil, Gisèle’e yazdığı mektuplarda da ince bir dil ve mahcubiyet göze çarpmaktadır.

6.1.6. Edebi Kimlik

Özel mektupların yazarların üretim süreçlerini ve bu süreçte yaşadıkları sıkıntılar ile bitmiş bir eserin kendilerine vermiş olduğu hazzı yansıtmaları açısından önemli birer belge olduğu açıktır. Edebiyat, sanat ve bilimle iç içe bir yaşam sürdüren Zweig çifti ile Celan-Bachmann çiftinin özel mektuplarında bu gibi unsurlara sıkça rastlanmaktadır. Her iki çift de birbirleriyle yaşadıkları anılardan beslenmiş, özellikle belli eserlerini kaleme alırken yaşanmışlıklardan ilham almışlardır. Bu duruma örnek olarak, Stefan Zweig’ın Friderike von Winternitz’in isimsiz ilk mektubundan yola çıkarak kaleme aldığı “*Brief einer Unbekannten*” (Bilinmeyen Bir Kadının Mektubu) ile Winternitz’in Stefan Zweig’ın yazdığı biyografilerden ilham alarak yazdığı “*Pastour*” biyografisi verilebilir. Aynı durum Celan ve Bachmann için de geçerlidir. Celan, Bachmann’a duyduğu aşktan beslenerek “*Corona*” şiirini kaleme almışken, Bachmann’ın “*Malina*” adlı eserinde Celan’ın izlerine sıkça rastlanmaktadır.

Her iki çiftin yazım süreçlerinin mektuplara yansımada dikkat çeken bir başka unsur ise, kadın yazarların erkek yazarların eserlerinin oluşum süreçlerinde ve

sonrasında onları desteklemesi konusudur. Özellikle Friderike von Winternitz, Zweig'in eserlerini kaleme aldığı süreçte adeta onun sekreteri gibi çalışarak, yazdıklarını temize geçmiş, ona gelen mektupları cevaplamış ve ona uygun bir çalışma ortamı sağlamaya çalışmıştır. Bachmann ise Celan'ın yazım sürecinden çok yazım sonrasında eserlerini tanıtmayı ve geniş kitlelere ulaştırması için kendisine yardımcı olmuştur. Özellikle çalıştığı radyo programında Celan'ın şiirlerine yer veren Bachmann, üyesi olduğu edebiyat grubu Grup 47'nin toplantılarına Celan'ın davet edilmese ön ayak olarak onun tanınırlığını arttırmaya çalışmıştır. Kadın yazarların duygu birlikteliği olan yazarları edebi anlamda desteklemesi ayrıca onların eserlerini eleştirel bir bakış açısıyla incelemeleriyle de gerçekleşmiştir. Bu bağlamda Celan'ın birçok şiirini ilk defa Bachmann'ın beğenisine sunduğu görülmektedir. Friderike ise eşinin eserlerini çoğu zaman ilk okuyan ve yorumlayan eleştirmen sıfatına sahiptir. Edebi eser eleştirilerine ve yorumlarına yazarların mektuplarında da sıkça rastlanmaktadır. Winternitz ile Bachmann arasındaki en büyük fark kanımızca Winternitz'in Zweig'in hep gölgesinde olmuş ve bu şekilde yazmaya çalışmış olmasıdır. Buna karşın Bachmann çok tanınan ünlü bir kadın yazar olmuştur.

Her iki çiftin de edebiyatla uğraşması, onların birbirlerinin eserlerini eleştirme ve düzeltme imkânı sağlamakla birlikte, onlara ortak bir paydada buluşmayı da elverişli kılmaktadır. Yazarların mektuplarına yansıyan ortak çalışmaların günümüzde çok az bilinmesi, bu durumu daha anlamlı kılmaktadır. Zweig çiftinin 1916 yılında hazırladığı ortak çalışması olan “*Nikolaus Lenau an Sophie von Löwenthal*” (Nikolaus Lenau'dan Sophie von Löwenthal'e) derlemesini yapan yazarlar (Zweig, 2006: 65) ayrıca “*Marceline Desbordes- Vilmare*” (Zweig, 2006: 209) üzerine hazırladıkları “*Son œuvre, portrait et autographes*” (Bir Kadın Şairin Biyografisi) adlı eseri de birlikte kaleme almışlardır. Celan ile Bachmann ise 1957-1958 yıllarında Marguerita Caetani'nin yayımladığı İtalyanca “*Botteghe Oscure*” dergisinin Almanca bölümünü birlikte hazırlayarak ortak bir esere imza atmışlardır. Burada yazarların farklı dillere olan hâkimiyetine de dikkat çekmek gerekir. Bu gibi ortak çalışmalar dışında yazarların özel çalışmalarına bakıldığında özellikle Celan'ın Rusça'dan Almancaya olmak üzere birçok farklı yazardan çeviri yapmış olduğu bilinmektedir. Zweig da üniversite öğrencisi iken farklı yazarlardan tercümeler yapmış olsa da daha sonraları çoğunlukla eserlerini hâkimi olduğu yabancı dillerde kaleme almayı yeğlediği söylenebilir.

Farklı yazarlardan çeviriler yapmak ve yabancı dilde eser kaleme almak, yazarların edebi bakış açılarını, çalıştıkları konu alanları ile içsel motivasyonlarını ve kişiliklerini de güçlendirmiştir denilebilir. Bu bağlamda özellikle Stefan Zweig ile Paul Celan'ın edebiyatlarını şekillendiren konular dikkate alındığında, Celan'ın eserlerinde olduğu gibi mektuplarında da bir içe bakış görülmektedir. Celan, yaşanmışlıklarından ve kendi hayatından beslenerek yazmıştır. Buna karşın Stefan Zweig kendisinin de hayranı olduğu, yani kendine yakın hissettiği kişilerin hayatlarından beslenmiş, hatta kendi yaşamı ile kaleme aldığı kişilerin hayatlarını özdeşleştirerek eserlerini bu doğrultuda kaleme almıştır. Bu düşünceden yola çıkarak, Stefan Zweig'ın mektuplarında genellikle farklı yazarlardan alıntı yaparak mektuplarını kaleme aldığı görülmektedir. Zweig'ın "*Die Welt von Gestern*" (Dünün Dünyası) eserinde yer verdiği Romain Rolland gibi isimleri mektuplarında da görmek mümkündür. Bu durum, Zweig'ın hayatında yer alan kişilerin ve aralarındaki ilişkilerin mektuplar ile otobiyografilerinin karşılaştırmalı okumalarıyla daha iyi anlaşılacağına bir kanıt niteliğindedir. Aynı şey Celan'ın mektuplarının ve eserlerinin incelemesi için de geçerlidir. Celan'ın kapalı diline rağmen örneğin "*Todesfuge*" (Ölüm Fügü) şiirinin biyografi ve özel mektuplarla birlikte yorumlanması, şairin hayatının ve yaşanmışlıklarının anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

6.1.7. Umutsuzluk-İntihar

Stefan Zweig ile Paul Celan'ın birçok ortak yönü olduğu görülmektedir. Bu ortak yönlerden bir tanesi de her iki yazarın kendi istekleriyle hayatlarına son vermeleridir. Bu durumun arka planında ise yazarların hayatları boyunca yaşadıkları umutsuzluklar, psikolojik sıkıntılar ve yurtsuzluk problemi göze çarpmaktadır. Almanya ve Avusturya'yı yurt olarak, Almancayı ise anadil olarak benimseyen yazarlar, nasyonal sosyalist rejiminin Yahudiler üzerindeki baskısı artınca hem yurtlarını hem de anadillerini terk etmek zorunda bırakılmışlardır. Yahudi olmalarından dolayı Nazi döneminde hayatta kalmak için savaşmışlardır ama yaşadıkları travmalar psikolojik olarak onların ruh dünyalarını sarmıştır. Bu travmalar onları sonunda intihara sürüklemiştir.

6.2. AHMED ARİF- HALİT ÖZDEMİR ASAF ARUN MEKTUPLARINDAKİ FARKLILIKLAR VE BENZERLİKLER

Türk edebiyatında savaş sonrası Alman edebiyatı dönemine tarihsel olarak paralellik arz eden dönem Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatıdır. Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatı incelendiğinde Behçet Necatigil, Nazım Hikmet, Cemal Süreya, Sabahattin Ali gibi birçok yazarın duygu birlikteliği olan kadınlara yazmış oldukları özel mektuplar bulunmuştur. Fakat yapılan araştırmalarda yazarların mektuplarının karşılığı bulunamamıştır. Çalışmamızın birinci bölümünde “*Kadın Mektupları*” alt başlığında detaylı bir şekilde Türk edebiyatındaki kadın mektuplarının bulunamaması açıklanmıştır. Aynı durum Halit Özdemir Asaf Arun ile Ahmed Arif’in mektupları için de geçerlidir.

Halit Özdemir Asaf Arun’un eşi Sabahat Selma Tezakın’a yazmış olduğu mektuplar ile Ahmed Arif’in Leyla Erbil’e yazmış olduğu mektuplar bulunmasına ve hatta yayımlanmasına rağmen kadınların mektupları gerek “*mahrem*” düşüncesiyle gerekse “*takip edilme*” veya muhatabın “*başını derde sokma*” endişesiyle imha edilmiş veya yayımlanması uygun görülmemiştir. Bu sebeple benzer ve farklı yönlerinin karşılaştırmasını yapacağımız mektuplar sadece erkek yazarların mektupları dikkate alınarak yorumlanmıştır.

6.2.1. İlişki

Halit Özdemir Asaf Arun ile Sabahat Selma Tezakın’ın ilişkisi üniversite eğitimi gördükleri İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde başlamış, daha sonra evliliğe doğru evrilmiştir. Özdemir Asaf’ın mektuplarının yer aldığı “*Sana Mektuplar*” eserinde mektuplar ilişkinin gelişim evreleri göz önünde bulundurularak üç ayrı bölümde yer almıştır. Bu mektuplar dikkate alındığında ikilinin ilişkisinin arkadaşlıkla başlayıp, evlilikle devam ettiği, ilerleyen zamanda da bittiği görülmektedir.

Tezakın ile Asaf arasındaki evliliğin bitme sebeplerinden birisi, Asaf’ın mektuplarından da anlaşılacağı üzere, yazarın ünlü şiiri “*Lavinia*”ya ilham kaynağı olan Mevhibe Bayat ve Asaf’ın daha sonra hayatını birleştireceği Yıldız Moran’a duyduğu duygusal yakınlık olduğu söylenebilir. Asaf’ın her iki kadına olan duygularından haberdar olan Tezakın, maddi sıkıntıların yanı sıra kişisel gelişim ve eğitim anlamında

kendini geliştirme imkânının kısıtlılığını sebep göstererek gittiği İsveç'ten döndükten sonra Asaf ile yollarını ayırmıştır.

Ahmed Arif ile Leyla Erbil'in ilişkisi ise sadece arkadaşlık boyutunda kalmış, Arif'in sınırsız aşkı, Erbil tarafından her zaman arkadaşça karşılanmıştır. Ahmed Arif ile tanıştıklarında henüz Mehmet Erbil ile evli olmayan yazar, evlendikten sonra da Arif'i bir arkadaş sıcaklığıyla karşılamaya ve onunla mektuplaşmaya devam etmiştir.

Arif'in ideolojisi ve eserlerinden dolayı hapse atıldığı ve gözaltında kaldığı dönemlerde karşısına çıkan Erbil, şairin tekrar hayata tutunmasına vesile olmuştur denilebilir. Kendisinin yanında olmasa da, hayaliyle ve ona duyduğu aşkla yalnızlığını gidermeye çalışan şair, Erbil'e duyduğu aşkı mektuplarına da açıkça yansıtmıştır.

6.2.2. Aile

Özdemir Asaf da Ahmed Arif de özel mektuplarına ailesinden çok az söz etmiştir. Asaf'ın ailesi ile ilgili paylaştığı tek anekdot, *babasının vefatından sonra ailedeki tek erkek olarak evin idaresini üstlendiği ve maddi olarak yaşadığı zorluklarla başa çıkmaya çalıştığıdır* (Arun, 2010: 62). Yine Asaf'ın mektuplarında Tezakın'ın ailesi ile ilgili verilen bir ipucu ise, Tezakın'ın babasının ikilinin ilişkisine önce onay vermezken, zamanla onların aşklarına olan inancı neticesinde evliliklerini onaylamasıdır (Arun, 2010: 86-88).

Ahmed Arif'in mektuplarından ailesi ile ilgili edindiğimiz tek bilgi ise, küçük yaşlarda kaybettiği annesinin yerine gelen üvey annesine karşı hissettikleri ve üvey annesini çok sevmesine ve saymasına rağmen, kendi annesine duyduğu özlemidir (Arif, 2018: 76, 110).

6.2.3. Sosyal Yaşam

Yazarların edebiyattan sonra mektuplarında en çok konu edindikleri konu sosyal yaşamlarıdır. Mektuplarında özellikle pahalılık ve maddi zorluklardan bahseden yazarlar, en temel ihtiyaçların bile zorlukla bulunduğundan dem vururlar (Arif, 2012: 44, 152). Her iki yazar da maddi yokluktan dolayı üniversite eğitimini tamamlayamamış, edebi alanda yaptıkları çalışmalarla geçimlerini sağlamaya çalışmışlardır. Ne var ki, Özdemir Asaf Ahmed Arif'e göre biraz daha şanslıdır. Asaf,

kayınpederinden kalan para ile kendine bir yayınevi açmış, kendi eserlerini burada basmış ve yayımlamıştır. Asaf'ın Fransız diline olan hâkimiyeti de ona ayrıca bir gelir kaynağı olmuş, yapmış olduğu çevirilerle hem edebi bakış açısını hem de maddi varlığını güçlendirmiştir. Ahmed Arif ise maddi kazancını hayatı boyunca yayımlatmış olduğu tek şiir kitabı ve onlarca makalesinin dışında 1956'dan sonra Medeniyet, Öncü ve Halkçı gazetelerinde üstlendiği düzeltmen, sekreter ve yazı işleri müdürlüğünden kazanmıştır.

Ahmed Arif'in 1951-52 yılları arasındaki tutukluluk ve gözaltı durumu da onun sosyal yaşamını mektuplarına yansıtmaktadır. Özellikle şairin bu dönemdeki yalnızlığını ve yaşadığı zorlukları okuruyla buluşturan bu mektuplar, Arif'in hayatının yakın okuması için oldukça önemlidir.

6.2.4. Yazım Stili

Bütün hayatını edebiyat ve sanata adanmış olan Özdemir Asaf ve Ahmed Arif'in mektuplarında, edebi bir dilin yanı sıra doğallıktan ve günlük konuşmalardan da bahsetmek gerekir. Özellikle Ahmed Arif, mektuplarını karşısındaki insanla konuşur gibi doğal bir dille kaleme almıştır. Çoğu zaman argoya kaçan kelimelerin karşısındakinin bir kadın olduğunu unutarak yazmış, bunun farkına vardığında ise özür dilemesini ve kendisine çeki düzen vereceğini söylemeyi de bilmiştir (Arif, 2018: 82).

Ahmed Arif Türkçe, Kürtçe ve Zazaca'ya hâkim bir şairdir. Yeni kelimeler üretmeyi ve kelimeleri kendine göre uyarlamayı da sevmektedir. Kendisinin ürettiği bu kelimeler mektuplarında da göze çarpmaktadır (Arif, 2018: 61). Bu özgün kelimelerin anlaşılmayacağını bildiğinden, çoğu zaman ürettiği yeni kelimelerin açıklamasını yaparak okurunu bilgilendirmektedir.

Asaf ise hâkim olduğu Fransızca ve İngilizce 'den kelimeleri veya cümleleri mektuplarına ustaca yerleştirerek edebiyata ve dile olan hâkimiyetini kanıtlamaktadır. Mektuplarında Arif gibi Argo bir dil kullanmayı tercih etmeyen Asaf, çoğunlukla şiirlerini kaleme alırken kullandığı konuşma dilinden faydalanmıştır.

6.2.5. Edebi Kimlik

Şair kimliğinin yanı sıra Fransızca asıllarından yapmış olduğu şiir çevirileriyle de tanınan Özdemir Asaf, Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının popüler isimlerinden biridir. Özel mektuplarında da sıkça yapmış olduğu çevirilerden bahseden yazar, eserlerinin çoğunu eşinin eleştiri süzgecinden geçirmeyi yeğlemiş, kendisine gönderdiği şiirleri hakkında fikir alışverişi yapmayı istemiştir. Bu şiirlerden bazılarının sadece mektuplarda kaldığı, Asaf'ın şiir kitaplarında yer almadığı görülmektedir (Arun, 2010: 221). Aynı durum Ahmed Arif'in çoğu şiiri için de geçerlidir. Arif de Özdemir Asaf gibi yazdığı şiirleri ilk önce Leyla Erbil'e göndermiş, yazdıklarını yazarın beğenisine sunmuştur. Bu şiirlerden özellikle “*Karanfil Sokağı*”, “*Suskun*”, “*Leylim Leylim*” gibi şiirlerini Leyla Erbil'e atfeden şair, şiirlerinin açıklamasını da yine mektuplarının satır aralarına yerleştirmiştir. Bu bağlamda, yazarların sadece bitmiş eserlerinin mektuplara yansımından değil, taslak halinde veya henüz düşünce aşamasında olan eserlerin de gelişim aşamasına tanıklık etmek mümkündür.

Şiirlerini kaleme alırken bir yandan da Erbil ile ortak bir şiir kitabı yazmayı hayal eden Arif'in bu hayali maalesef gerçekleşmemiştir. Yine de her fırsatta sevdiği kadının yazma ediminde faal olması için çalışan şair, özellikle onu şiir yazması konusunda yüreklendirmiştir. Ne var ki Erbil şiir alanında değil, Sait Faik Abasıyanık'tan da aldığı destekle kısa öykü ve roman alanında kendini geliştirmeyi uygun görmüştür.

Leyla Erbil'in kısa öykü ve roman alanında ilerlemek isteğine gönülsüzce razı olan Arif, onun eserlerini yayımlatmak için çok çaba sarf etmiş, Erbil'in izni olmasa da birçok yayınevi ve dergi ile yazarın eserlerinin yayımlanması için iletişime geçmiştir. Yine bu süreçler Arif'in mektuplarında yer almış, şairin Erbil'e duyduğu hissiyatın sadece duygusal anlamda olmadığını kanıtlamıştır.

Söz konusu mektuplardan sadece Erbil'in düz yazıda gelişimi değil, Arif'in de bu konudaki hassasiyeti ve gizli yetisi ortaya çıkmaktadır. Arif, bir mektubunda “*Kürdün Gelini*” (Arif, 2018: 95) adlı bir roman kaleme aldığını, fakat bu eseri tekrar okuduğunda yayımlatmamayı tercih ederek imha ettiği anlaşılmaktadır.

Özel mektuplarda yer alan bir başka durum ise, şairlerin eserlerinin yayımlanmadan önceki, taslak halleridir. Çoğu şiirin taslağını bulduğumuz mektuplar

ile yayımlanmış eserler karşılaştırıldığında şiirler arasındaki farklılıklar dikkat çekmektedir. Bu durum her iki şairin eserleri için geçerli olsa da, Asaf'ın aksine Arif'in mektuplarında akis bulmuştur (Arif, 2018: 113). Özel mektuplarda yer alan bu gibi anekdotlar sayesinde, şairlerin eserlerini yayımlatma ve yanlışları düzeltme süreçlerine de rahatlıkla tanıklık etmek mümkündür.

6.3. MEKTUPLARDAKİ GENEL BENZERLİK VE FARKLILIKLAR

6.3.1. İlişki

Stefan Zweig ve Friderike von Winternitz'in ilişkisi Özdemir Asaf ile Sabahat Selma Tezakın'da olduğu gibi arkadaşlıkla başlamış, çiftler zaman içinde arkadaşlıklarını evlilik bağıyla devam ettirmişlerdir. Evli oldukları süre zarfında arkadaş kalmayı da başarmış olan çiftler, genelde başka bir kadın yüzünden evliliklerini sonlandırmışlardır. Asaf ve Tezakın'ın aksine Zweig çiftinin mektuplaşmaları ve iletişimleri boşandıktan sonra da devam etmiş, Stefan Zweig ile Friderike von Winternitz birbirlerini edebi ve düşünce bağlamında etkilemeyi sürdürmüşlerdir.

Buna karşın Paul Celan ile Ingeborg Bachmann ve Ahmed Arif ile Leyla Erbil'in ilişkisi evlilikle sonlanmamıştır. Zaten Ahmed Arif ile Leyla Erbil arasında karşılıklı bir aşktan söz etmek de doğru değildir. Ahmed Arif'in tek taraflı aşkı, Leyla Erbil'de karşılığını bulmamıştır. Ne var ki Leyla Erbil hayatını Mehmet Erbil ile birleştirdikten sonra da Ahmed Arif ile mektuplaşmaya devam etmiştir. Fakat bu mektuplar arkadaşlık ve edebi paylaşımların dışına çıkmamıştır. Erbil'in mektuplarına ulaşamamış olsa da, Ahmed Arif'in mektuplarından bu durum açıkça anlaşılmaktadır. Paul Celan ve Ingeborg Bachmann arasındaki aşk ise karşılıklıdır. Onlar ilişkilerini evlilik dışı yürütmüş, hatta birlikte oldukları süre zarfında başka kişilerle de duygusal birliktelikler yaşamışlardır. Celan, Paris'te tanıştığı Gisèle Lestrangé ile hayatını birleştirdikten sonra Bachmann'da İsviçreli yazar Max Frisch ile duygusal bir birliktelik yaşamıştır. Fakat bu durum her iki çift için de bir sorun oluşturmamış, aksine kişiler arasında bir dostluğun ve dayanışmanın başlamasına vesile olmuştur denilebilir.

6.3.2. Aile

Paul Celan ve Ahmed Arif'in mektuplarıyla birlikte biyografileri de incelendiğinde, her iki şairin de kökenlerinin ve ailelerinin hayatlarında önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Özellikle her iki yazarın da annelerine olan düşkünlüğü ve annelerini erken yaşlarda kaybetmiş olmanın verdiği acıyı görmek olanaklıdır. Arif de Celan gibi kökeninden ve ailesinden etkilenecek eserlerini kaleme almıştır.

Ailesini ve ailesi ile yaşadıkları deneyimlerini eserlerine Celan ve Arif kadar yansıtmayan Stefan Zweig ile Özdemir Asar ise, eserlerinde daha çok kendi tecrübelerinden faydalanmış, eserlerini bu doğrultuda kaleme almışlardır. Mektuplarında da ailelerinden sıkça bahsetmeyen yazarlar, aile konusuna Celan ve Arif'e göre daha analitik ve akılcı yaklaşmışlardır denilebilir.

Friderike von Winternitz için aile kızlarından ve eşinden ibaret olarak görülse de, bazı mektuplarında onun da kardeşi ve ailesi ile ilgili ortak paylaşımlarını aktardığı görülmektedir. Ingeborg Bachmann ise henüz genç yaşlarda kendi ayakları üzerinde durmaya başlamış, ailesinden bağımsız bir hayat sürmüştür. Bachmann'ın mektuplarında ailesi hakkında bilgi edinmek mümkün olmasa da, biyografilerinden Nasyonal Sosyalizm döneminde asker olarak görev yapmış olan babasına karşı takındığı tavır ve onun görevini onaylamaması dikkat çekmektedir.

Yazarların eserlerinde veya mektuplarında aileleri hakkında çok fazla bilgi edinmek mümkün olmasa da, her bireyin içine doğduğu ev, kültür ve yaşam şartlarından etkilenmesi kaçınılmazdır. Her bir yazarın detaylı biyografik incelemesi yapıldığında, yazarların ailelerinden az veya çok etkilendiği ve eserlerinin satır aralarında bu etkinin görüldüğü anlaşılmaktadır.

6.3.3. Sosyal Yaşam

Mektuplarını analiz ettiğimiz yazarlar arasında sosyal statüsü ve yaşam kalitesi en yüksek olan kişi Stefan Zweig'tır denilebilir. Ailesi ile birlikte yaşadığı gençlik dönemlerinde de, üniversite hayatı ve sonrasında da maddi sıkıntı çekmemiş, istediği zaman istediği yere seyahat etme imkânı bulmuş ve eserlerini kaleme alırken (hayatının son yılları hariç) istediği materyalleri rahatlıkla edinebilmiş olan yazarın, maddi olarak rahat bir yaşam sürdürmüş olduğu söylenebilir. Paul Celan ise toplama kamplarından

kaçarak kurtulduğunda, ailesi ve dostlarıyla bitlikte mal varlığını da arkasında bırakmış, ancak Paris'e gittiğinde tanıştığı aristokrat bir aileden gelen Gis le ile evlendikten ve üniversitede okutmanlık yapmaya başladıktan sonra sosyal statüsünü geri kazanmıştır. Her iki yazarın da Almanya ve Avusturya'da Yahudi olduklarından dolayı barınamaması onların hayatını alt üst etmiştir. Ne var ki yazar ve şair kimliklerinden dolayı her zaman belli bir kesimin beğenisini kazanmış ve ezilmiş, hüsrana uğramış halkın sesi olmaya devam etmişlerdir.

Ahmed Arif'de Paul Celan gibi belli bir kesimin beğenisini kazanmış olsa da, yazdıklarından ve kökeninden dolayı sorunlar yaşamış, bu sorunlar onun gözaltına alınmasına, hatta hapis cezasına çarptırılmasına kadar gitmiştir. O da Celan gibi yaşadığı zorluklardan beslenerek şiirlerini oluşturmuş, hayata karşı duruşunu bozmamıştır. Arif gibi  zdemir Asaf da maddi sıkıntılar çekmesine rağmen yazdıklarıyla ve açtığı sanat eviyle maddi zorlukların üstesinden gelmeyi bir nebze olsun başarmıştır denilebilir. Arif'e göre daha popüler bir isim olan  zdemir Asaf'ın doğal olarak çevresi de daha geniştir. Çevresinden ve yabancı dilinden de faydalanan Asaf, şiirlerini bu doğrultuda kaleme almış, Arif'e göre eserlerinden edindiğı kazancını daha çok arttırmıştır.

6.3.4. Yazım Stili

Stefan Zweig ile Paul Celan'ın mektupları incelendiğinde, yazarların mektuplarını  zdemir Asaf ile Ahmed Arif'e oranla daha edebi ve yoğun bir şekilde kaleme aldıkları görülmektedir. Özellikle Paul Celan ve Ingeborg Bachmann'ın mektuplarında kapalı bir dilden bahsetmek mümkündür. Buna karşın Stefan Zweig ile Friderike von Winternitz daha anlaşılır bir dil kullanmış, fakat duygu ve düşüncelerini de yine günlük konuşma diliyle değıl, daha edebi bir dille kaleme almışlardır.

Avusturyalı yazarların aksine, özellikle Ahmed Arif'in mektuplarında günlük konuşma dili, argo kelimler ve eleştiriler mevcuttur.  zdemir Asaf da mektuplarında günlük konuşma dili kullanmış fakat argo kelimelerden kaçınmıştır.

Mektuplarını analiz ettiğimiz bütün yazarların duygularını açıkça kaleme aldığı görülmüştür. Bu duygular arasında en yoğunu ise şüphesiz aşktır. Sitem, kırılğanlıklar ve umutsuzluk mektuplara yansıyan diğ r duygu durumlarıdır. Bu duygular etrafında

şekillenen mektuplar, yazarların hayatlarının tüm evrelerinde var olan edebiyatla birleşmiş, ortaya edebiyat ile duyguların harmanlandığı eşsiz eserler çıkmıştır.

6.3.5. Edebi Kimlik

Yazarların hayatlarının büyük bir kısmını oluşturan edebiyat-sanat şüphesiz mektuplarının da büyük bir bölümünü kapsamaktadır. Her yazarın mektubunda özellikle yeni kaleme aldığı veya taslağını oluşturduğu eserlerinden bahsettiği görülmektedir. Özellikle Asaf, Arif ve Celan'ın şiirlerini ilk defa mektupları aracılığıyla en güvendikleri okurlarıyla, yani sevdikleri kadınlarla paylaştıkları görülür. Öyle ki Paul Celan'ın Bachmann'a gönderdiği ilk mektubu sadece bir şiirden (In Aegypten/Mısır'da) ibarettir. Duygu ve düşüncelerini şiirleriyle aktarmayı tercih eden şairler, böylece en başarılı duygu aktarımını da bu yöntemle gerçekleştirmişlerdir denilebilir.

Mektuplarda taslak halinde karşımıza çıkan eserler, okuruna şair ve yazarların eserlerini hangi şartlarda ve ne şekilde oluşturduklarını da göstermektedir. Bu eserler muhatabın süzgecinden geçerek basım aşamasına bazen birkaç değişiklikten bazen de aynen geçmektedir. Kimi eserler ise sadece mektuplarda gizli kalmıştır. Bu duruma örnek olarak Özdemir Asaf'ın basılan eserlerinde yer almayan, sadece mektuplara yansıyan birkaç şiiri ve Ahmed Arif'in "*Kürdün Gelini*" adlı romanı verilebilir. Buna karşın özellikle Stefan Zweig'in mektuplarında taslaklarından bahsettiği her bir eserini ustaca kaleme aldıktan sonra yayımlatmayı başardığı görülmektedir. Kanımızca bunda Zweig'in yaşadığı dönemlerde ve sonrasında dünyaca tanınan ve eserleri birçok dile çevrilmiş bir yazar olmasının etkisi büyüktür.

Ahmed Arif'de Özdemir Asaf gibi çoğu şiirinin yitip gittiğini (Arif, 2018: 66) söylerken, şiirlerini mektuplara montelemek ve hiç değilse bu şiirlerin mektuplarda var olmasını sağlamak istemiştir denilebilir. Zaten bu şiirlerin birçoğu Leyla Erbil'e ithafen yazılmış, daha sonraları ise Arif'in tek eseri "*Hasretinden Prangalar Eskittim*" şiir kitabında yer almıştır.

Arif gibi Celan ve Bachmann'da eserlerinin çoğunu birbirlerine ithaf etmiştir. Özellikle Bachmann en çok okunan "*Malina*" adlı romanına Celan izleklerini yerleştirmiştir. Stefan Zweig ise Friderike von Winternitz'in isimsiz ilk mektubundan

ilham alarak birçok dile çevrilmiş olan “*Brief einer Unbekannten*” (Bilinmeyen Bir Kadının Mektubu) adlı novelini kaleme almıştır.

Sadece kendi eserleriyle değil, duygu ve düşün birlikteliği olan kişilerin eserleriyle ve edebiyatlarıyla da ilgilenen yazarlar, çoğu zaman mektuplarında onların eserlerinden ve eserlerin yayım aşamalarından söz ederler. Bu doğrultuda özellikle Ingeborg Bachmann’ın Paul Celan’ın şiirlerinin yayımlanması ve tanınması için üyesi olduğu edebiyat grubu Grup 47’de ve produktörlüğünü yaptığı Rot-Weiss-Rot radyo programında Celan’ın şiirlerinin tanınırlığını arttırmaya yönelik çalışmıştır. Aynı şekilde Ahmed Arif de Leyla Erbil’in eserlerini çeşitli dergilere göndererek, onun yazın hayatında sürekli var olmasını desteklemektedir. Stefan Zweig’in eserlerinin basım aşaması öncesinde ise okumaları ve eleştirileri bağlamında Friderike von Winternitz’in imzası bulunmaktadır. Nitekim kadın yazarın kendi uğraşları dışında, eşinin eserlerini temize geçmek ve yükünü hafifletmek gibi üstlendiği sorumlulukları bulunmaktadır. Bachmann ile Friderike von Winternitz karşılaştırıldığında Bachmann’ın çok tanınan bir yazar olmasının unutulmaması gerekir. Winternitz ise daha yerel bir yazardır ve Bachmann’a göre katetmesi gereken daha çok yolu olan bir yazardır.

6.3.6. Umutsuzluk

Mektuplarını analiz ettiğimiz her bir şair- yazarın umut ile umutsuzluk arasında gidip geldiği görülmektedir. Özellikle Stefan Zweig ile Paul Celan’ın hayatını tam anlamıyla ters düz eden Hitler dönemi ve ikinci dünya savaşı etkileri, yurtsuzluk problemi ile sürgün hayatı yazarların yaşama karşı duydukları umudu kırmış, onları umutsuzluğa sevk etmiştir.

Zweig ve Celan ile karşılaştırıldığında onlar kadar olmasa da Ahmed Arif de yaşadığı dönemin ideolojisine ters düşmesi sebebiyle hapis ve gözaltı süresince umutsuzluğa mahkûm olmuştur. Fakat her biri bu durumların üstesinden edebiyata ve sevdiklerine tutunarak gelmeye çalışmışlardır. Ne var ki Celan ile Zweig psikolojik zorlukların üstesinden gelemeyerek intiharı tercih etmiş, hayata ümitsizlikle veda etmişlerdir. Arif ise hayata tutunmanın yolunu bulmuş, yaşadığı olumsuzluklara rağmen edebiyatı ve yaşamı devam ettirmiştir. Özdemir Asaf ise daha çok maddi zorluklar yüzünden zaman zaman ümidini kaybetse de yaşama tutunmayı ve edebiyat dünyasında var olmayı başarmıştır.

SONUÇ

Mektup ve mektuplaşma kavramları hem tarihsel hem de sosyolojik olgular olarak edebiyat alanında önemli bir geçmişe sahiptir. Dünya edebiyatında mektubun tarihçesine bakıldığında, mektubun bir edebi metin olarak algılanması ve kullanılması 18. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu yüzyılda, romantizm dönemi ve edebiyatının etkisiyle daha önceleri sadece gazetenin yerini tutan, bilgi içerikli mektuplar, yerini duygu ve düşüncelerin rahatlıkla aktarılabilirdiği özel mektuplara bırakmıştır. Bireyselleşmenin de etkisiyle kaleme alınan duygu yüklü mektuplar, edebiyatçıların ve sanatçıların yaşamlarından ve eserlerinden izlekler taşımaya başlamıştır. Bu değişim ile özel mektup olarak adlandırılan duygu, hal, düşünce, hayal ve isteklerin yer aldığı eserler, edebi bilgi birikimiyle harmanlanmıştır. Sonuç olarak özel mektuplar sadece edebi değil, sosyolojik, tarihi ve kültürel birer metinlerarası belge olarak da görülmüştür.

Alman edebiyatında henüz 16. yüzyılda yazar ve sanatçıların mektuplarına rastlansa da Germanistik ile ilgilenen araştırmacılar, mektupların, edebi bir metin olarak yayımlanma sürecinin 18. yüzyılda başlamış olduğunu belirtirler. Türk edebiyatında ise mektubun edebi bir ürün sayılması, daha sonraki süreçte gerçekleşmiştir. Özel mektupların, Türk örf, adet ve kültüründe mahrem sayılması, bu sürecin uzamasına sebep olarak gösterilebilir. Özellikle çoğunlukla kadınlardansa erkeklerin mektuplarına ulaşılabilmesi mektup türünün Türk kültürü ve mahremiyet algısı ile açıklandığının kanıtı niteliğindedir.

Mektuplaşmanın başladığı, geliştiği ve arttığı dönemler olarak kaydedilen 18. yüzyıldan itibaren Alman-Avusturya ve Türk edebiyatında var olan mektup ve mektuplaşmaları ele alan bu tez çalışması, günümüze kadar Alman ve Türk edebiyatındaki mektup ve mektup çeşitleri ile mektuplaşma tarihini, mektuplaşmanın önemini ve alanını belirlemiştir. Ayrıca özel mektupların disiplinler arası birer tarihi, sosyolojik ve kültürel belge olduğunu da kanıtlamıştır.

Söz konusu bilgiler ışığında, çalışmamızın birinci bölümünü mektup analizinin yapıldığı, diğer bölümlere öncülük edebilecek bilgiler oluşturmuştur. 1945-1990 yıllarını kapsayan savaş sonrası Alman edebiyatı ve 1923-1990 yıllarını kapsayan

Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatı yazarlarından seçilen yazar ve şairlerin mektuplarının yazarların biyografik bilgileriyle harmanlanarak analizi gerçekleştirilmiştir. Mektuplar üzerinden yaptığımız okumalarda özellikle yazarların yaşadığı ve eserlerini kaleme aldıkları dönemlere ışık tutan bilgilere yer verilmiştir. Her iki toplumda da var olan mektup ve mektuplaşmaya dair kalıp yargıların sağlam bir zemine oturtulması gerektiği düşüncesiyle oluşturulan ilk bölüm, sonraki bölümlerin de mektuplaşmaları disiplinler arası bir çalışma olarak ele alınmasını sağlamıştır.

“Özel mektuplar, edebiyatçıların özel hayatları gibi, edebi hayatlarını da biçimlendirmiştir” savından hareketle yola çıktığımız özel mektupların yazarların edebi gelişim süreçlerine etki edip etmediği sorunsallaştırılmıştır. Mektupların yazarların edebi gelişimlerine etkisi gerçek hayatlarıyla bağlantılı olarak değerlendirilmiş ve irdelenmiştir.

Bu savı destekleyecek mektupların analizine geçmeden önce tez çalışmamız için belirlenen Türk ve Alman yazarların mektuplarının önemine, mektuplaşma tarihine, mektup romanlara, mektubun gelişim süreci içerisinde önemli bir yere sahip olan kadın mektuplarına, kadın mektuplarının her iki yazında da yerine ve gelişimine, Alman ve Türk edebiyatındaki mektup örneklerine ve edebi mektuplar ile eğitici mektupların farklılıkları ile özelliklerine; tez çalışmamızın odak noktasını oluşturan aşk ve sevgi mektuplarına ve son olarak mektupları analiz ederken yararlanmış olduğumuz karşılaştırmalı edebiyat biliminin gelişimi, tarihi ve kullanım alanlarına yer verilmiştir.

Bu bilgilerden yola çıkarak seçtiğimiz yazarların özellikle aynı yüzyılda yaşamış olmalarına dikkat edilmiş ve her iki yazında da mektup yazarları ve edebiyatları arasındaki panoramayı kültürel ve dönemsel açılardan kurmaya özen gösterilmiştir.

Özellikle Hitler döneminde Yahudi olmalarının vermiş olduğu bir dezavantajla ve nasyonal sosyalist rejiminin Yahudi ırkına olumsuz bakış açısıyla birçok olumsuzluğa rağmen edebiyatla yeniden var olmaya çalışan Stefan Zweig ile Friderike von Winternitz’in ve Paul Celan ile Ingeborg Bachmann’ın hayatları ve edebi gelişimleri kendi mektupları üzerinden değerlendirilmiştir. Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatında popüler bir isim olan Özdemir Asaf’ın eşi Sabahat Selma Tezakın’a mektupları ile halkının sesi olmaya yönelik yaptığı çalışmalarla dikkat çeken Ahmed Arif’in kadın yazar Leyla Erbil’e özel mektupları da bu dönemde edebiyat dünyası ve

şairlerin özel hayatlarıyla ilgili bilinmeyenleri ortaya çıkarması açısından önemli görülmüştür.

Son olarak karşılaştırmalı edebiyat bağlamında doküman analizi yöntemiyle oluşturduğumuz metinlerde yazarlar arasındaki farklılık ve benzerliklerin ortak değerlendirmesi ile kodlanan değişkenlerin yazar ve şairlerin edebi yazımını etkileyen unsurları önce kendi içlerinde daha sonra karşılaştırmalı olarak ortaya konmuştur. Böylece her iki edebiyat alanında da yazarların mektuplarına yansıyan otobiyografik unsurları ve edebi şahsiyetlerin mektuplarında yazım hayatlarına dair paylaştıkları gelişim, duygu ve düşünceleri irdelenmiştir. Bu doğrultuda oluşturulan yazar ve şairlerin özel mektuplarının analizi ile aralarındaki farklılıklar ve benzerlikler hipotezimiz olan “*mektuplara yansıyan edebi hayat*” savı gerek mektuplarla gerekse yazarların yaşam süreçleriyle desteklenmiştir.

Savımızı desteklemek üzere yaptığımız çalışmalarda kadın yazarların Alman ve Avusturya yazınında var olma süreci ile Türk edebiyatında var olma sürecinin paralellik arz etmediği görülmüştür. Türk edebiyatında kadınların sosyal yaşamda olduğu gibi edebi yaşamda da erkekler kadar var olmayışı mektuplara da yansımıştır. Bunda kadınların mektuplarına kültürün ve kadın mektuplarının mahremiyeti düşüncesiyle ulaşım engellenmiş veya kısıtlı sayıda mektuba ulaşım sağlanmıştır.

Tez çalışmamızda yer vermek üzere kadın mektuplarını araştırdığımız dönemde özellikle yazın hayatında var olan kadın yazarların mektuplarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Kadın mektup yazarlarının varislerine ulaşılmışsa da, mektupların ellerinde olmadığı veya özel mektupların mahrem sayıldığı gerekçesiyle belgelerin paylaşılacak istenmediği görülmüştür.

Uzun araştırmalar sonucunda Alman edebiyatı ile Türk edebiyatında var olan özel mektupların analizi için Türk edebiyatı yazarlarından Ahmed Arif'in Leyla Erbil'e yazdığı mektuplar ile Halit Özdemir Asaf Arun'un eşi Sebahat Selma Tezakın'a yazdığı mektupların analizine karar verilmiştir. Kadın yazarların mektuplarına ulaşılammış olursa da, erkek yazarların mektuplarındaki bilgiler ile kadın yazarların biyografileri ışığında analizler ve değerlendirmeler yapılmıştır. Bu doğrultuda, var olmayan kadın mektupları, mektup yazım farklılıklarının yazarların cinsiyetine göre değişip değişmediği sorusunu da beraberinde getirmiştir. Bu konu ayrı bir çalışma alanı

gerektirmektedir. Çalışmamızın kapsam ve çerçevesi dışına çıkılmak istenmediğinden bu konuyu başka çalışmalar için değerlendirmek uygun görülmüştür.

Türk yazarların mektupları irdelenirken, özellikle Leyla Erbil'in mektuplarına ulaşılama sebebinin Ahmed Arif'in siyasi kimliğinin yarattığı gerginlik olduğu tespit edilmiştir. Şairin takip edilme endişesiyle Leyla Erbil'i zor duruma sokmamak için mektuplarını imha ettiği anlaşılmıştır.

Yazarların mektuplarının incelendiği ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci bölümlerde çiftlerin yaşam öykülerine ve yapıtlarına da genel hatlarıyla yer verilmiştir. Yazarların eserleri, onların özel mektuplarında geçen olay ve duygu durumlarından yola çıkılarak incelendiğinde, mektuplaşmanın yazarların yazımına ve sanatına etki ettiği açık bir şekilde görülmüştür. Metinlerarası çalışmalara bakıldığında, edebiyatçıların yapıtlarında ele aldıkları duygu ve düşünceleri ile otobiyografik izleklerini mektuplarında daha yoğun bir şekilde kullandıkları anlaşılmıştır. Okur, bu çalışmada gerçekleştirilmiş olan mektup analizleri sayesinde çoğu zaman kurguyla gerçek arasındaki sınırların neredeyse yitip gittiğini görme fırsatı bulabilir. Bu doğrultuda, yazarların mektupları ile yapıtlarının birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğu düşüncesine de varılmıştır.

İncelediğimiz eserler öncülüğünde edebiyatçıların duygu ve düşünceleri ile edebi gelişim süreçlerini, mektuplarında açıkça ifade ettikleri; korku ve hayal kırıklıklarını samimi bir dille kaleme aldıkları gözlemlenmiştir. Dolayısıyla mektuplarını incelediğimiz yazarların bilinmeyen yönleri ile duygu ve düşünceleri ile eserlerinin oluşum süreci hakkında değerli bilgiler elde edilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda duygu ve düşün birlikteliği olan yazarların mektuplarının gerek özel hayatlarına gerekse yazın hayatlarına etki ettiği görülmüştür. Tam da bu noktada, edebiyatçıların özel mektuplarının kişiyi tanımak ve eserlerini anlamlandırmak açısından ne denli önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Mektuplarını analiz ettiğimiz her yazar, hayatları boyunca yaşamış oldukları zorlukları yazarak bertaraf etmeye çalışırken, en mutlu oldukları anlarda da kalemi ellerinden bırakmamışlardır. Edebi eserlerinin yanı sıra duygu ve düşüncelerini de kâğıda dökmenin bir zenginlik olduğunu düşünmüş, özellikle duygularını aktardıkları özel mektuplarının saklanarak kendilerinden sonra gelecek kuşaklara yol gösterici

olmasını istemişlerdir. Bu durum, yazarların mektuplarının hayatlarına etki eden olayların ve eserlerinde yer alan metaforların daha rahat bir şekilde anlaşılmasına da yol açmıştır.

Çalışmanın odak noktasını oluşturan yazarların ve mektupların yazarların biyografik bilgileri de göz önünde bulundurularak analizi sonucu Stefan Zweig ile Paul Celan'ın savaşın ve Yahudilere karşı başlatılan olumsuz propagandadan etkilendikleri görülmüştür. Bu durumun oluşturduğu acıların izlerini eserlerine yansıtan yazarların kurmaca ile gerçekliği iç içe ele aldıkları saptanmıştır.

Cumhuriyet dönemi Türk şairlerinden olan Ahmed Arif ve Özdemir Asaf'ın da gelişmekte olan Türkiye'de baş gösteren ideolojik çatışmalardan ve yoksulluktan etkilendikleri ve eserlerinde içinde yaşadıkları güç durumları, Türkiye'nin siyasal yapısını ve ideolojik farklılıkların yol açtığı zorlukları dile getirdikleri tespit edilmiştir.

Her bir yazarın eserlerini oluştururken, kendi yaşamışlıklarından yola çıktıkları belirlenmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, yazarların tarihi olaylardan ve yaşadıkları dönem özelliklerinden, kendi yaşantıları ve anılarından yola çıkarak eserlerini gerçeklikle bağdaştırdıkları görülmüştür. Bu bağlamda Stefan Zweig'ın kaleme aldığı biyografiler ile her bir yazarın hayatını konu edinen otobiyografileri anlamlı görülmüştür.

Özellikle kadın yazarların ve birlikte oldukları kadınların erkek yazarlar üzerindeki etkisinin görüldüğü mektuplarda, yazarların eserlerinin oluşum sürecinde ve sonrasında bu kadınlardan etkilendikleri ve eserlerini kaleme alırken duygu ve düşünce birlikteliği yaşadıkları kadınları birer ilham kaynağı olarak gördükleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda, erkek yazarların sevdikleri kadınlara ithaf ettikleri eserleri ve şiirleri anlamlıdır. Kadın yazarların mektupları incelendiğinde, onların da erkek yazarların eserlerini oluşturmalarında ve sonrasında özveri gösterdikleri saptanmıştır.

Yazarların eserlerini oluştururken faydalandıkları yabancı dillerini mektuplarına da yansıttıkları görülmüştür. Bu bağlamda Stefan Zweig'ın İngilizce, Latince, Yunanca, İtalyanca ve Fransızca dillerini etkin bir şekilde kullanması ile Paul Celan'ın Fransızca, Rumence, İbranice, İngilizce ve Rusça'ya felsefi çeviriler yapabilecek düzeyde hâkimiyeti ile Özdemir Asaf'ın Fransızca yetisi dikkat çekmektedir. Yazarların hâkim oldukları yabancı dilleri etkin bir şekilde kullanarak eserlerini kaleme aldıkları tespit

edilmiştir. Bu eserlerin oluşum süreçleri ile yazarların hâkim oldukları dillerden yapmış oldukları çeviriler ve yabancı dillerde kaleme aldıkları eserleri özel mektuplarına da yansımıştır. Bu durum yazarların çokdillilikle elde ettikleri edebi gelişim düzeyini ve kültürel zenginliklerini açığa çıkarmıştır.

“Stefan Zweig- Friderike Zweig “Wenn einen Augenblick die Wolken weichen” Briefwechsel 1912-1242”, “Ingeborg Bachmann- Paul Celan “Herzzeit” Briefwechsel”, “Halit Özdemir Asaf Arun “Sana Mektuplar””, “Leylim Leylim- Ahmed Arif”ten Leyla Erbil’e Mektuplar 1954-1959” yapıtlarından hareketle mektuplaşmanın yazarların edebi gelişimlerine etkisini ele alan bu çalışmanın, mektup ve mektuplaşma tarihine, savaş sonrası Alman edebiyatı ile Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatı yazarlarına, kadın mektuplarının edebiyattaki yerine ve önemine değinmesi açısından; bu bağlamda yapılacak karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarına ve yazarların özel mektuplarından yola çıkarak oluşturulacak olan yapıtlara katkı sağlayacağı ümit edilmektedir.

Son olarak toparlamak gerekirse, bu çalışmada seçilen her bir eser, yazarların ve eserlerinin daha iyi anlaşılması ve yazarların edebi gelişimlerine etki eden mektupları, hayatları ve eserleri hakkında bilinmeyen gerçekleri, yazarların kendi kalemleri ve samimiyetleriyle dile getirmiş olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

BİRİNCİL KAYNAKLAR

- Arpad, A. (2015). *Stefan Zweig Friderike Zweig Mektuplaşmalar 1912-1942*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Arun, S. (2010). *Halit Özdemir Asaf Arun- Sana Mektuplar*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Badiou, B., Höller, H., Stoll, A., & Wiedemann, B. (2008). *Herzzeit-Briefwechsel- Ingeborg Bachmann-Paul Celan*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Berlin J. B., & Kerschbaumer G. (2006). *Stefan Zweig, Friderike Zweig - Wenn einen Augenblick die Wolken Weichen-Briefwechsel 1912-1942*. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag.
- Kızıler, R. (2018). *Leylim Leylim- Ahmed Arif'ten Leylâ Erbil'e Mektuplar 1954-1959 ve 1977'de Son Bir Mektup*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özdemir, İ. (2015). *Kalp Zamanı*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.

İKİNCİL KAYNAKLAR

- Aanei, M. (2015). "Ich habe ihn mehr geliebt als mein Leben. Literarische Bekenntnisse Ingeborg Bachmanns zu Paul Celan in ihrer utopischen Geschichte Die Geheimnisse der Prinzessin von Kagran". *ANADISS*, 1(19), 59-65.
- Akyıldız Ercan, C., Köse, F. Ş., (2020). "Mektuplaşmanın Edebi Gelişime Etkisi", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (2), 17-30.
- Akyıldız Ercan, C. (2020). *Dünün Dünyası Işığında Stefan Zweig'in Hayatı*. İstanbul: Çizgi Kitapevi Yayınları.
- Albrecht, M., & Dirk G., (2002). *Bachmann Handbuch- Leben, Werk, Wirkung*. Stuttgart: J. B. Metzler Verlag.
- Alikılıç, D. (2006). "Anadolu'da bulunan ilk arşiv belgeleri, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (6), s.73-77.

- Anton, A. C. (1995). *Authentizität als Fiktion-Briefkultur im 18. Und 19. Jahrhundert*. Stuttgart: Metzler Studienausgabe.
- Arif, A. (2007). *Hasretinden Prangalar Eskittim*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Arnim, L., Freiherr, A., & Arnim, B. (1961). *Achim und Bettina in ihren Briefen: Briefwechsel Achim von Arnim und Bettina Brentano*. Berlin: Suhrkamp Verlag.
- Aruoba, O. (2005). *Paul Celan-Neredeyse Yaşayacaktın*. İstanbul: Dünya Kitapları Yayınevi.
- Asaf, Ö. (2006). *Özdemir Asaf'ça*. İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Ataç, N. (2018). *Okuruma Mektuplar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Atalay, Y. (2019). *Özdemir Asaf ve Popüler Edebiyattaki Yeri*. Yayımlanmamış yüksekisans tezi, Bartın, Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Augart, J. (2006). *Eine romantische Liebe in Briefen/Zur Liebeskonzeption im Breifwechsel von Sophie Mereau und Clemens Brentano*. Würzburg: Königshausen & Neumann Verlag.
- Ay, A. (2006). "Mektup Üzerine". *Hece Dergisi Mektup Özel Sayısı*, 114/115/116, 124-126.
- Bachmann, I. (1971). *Malina*. Berlin: Suhrkamp Verlag.
- Bartsch, K. (1997). *Ingeborg Bachmann*. Stuttgart: J.B. Metzler Verlag.
- Başoğuz, F. (2010). *Bir Yazınsal Tür Olarak Mektup ve Türkçe Derslerindeki İşlevselliği*. Yayımlanmamış yüksekisans tezi, Elazığ, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Becker-Contarin, B. (2000). *Schriftstellerinnen der Romantik / Epoche-Werke-Wirkung*. München: C. H. Beck Verlag.
- Berbercan, M. T. (2013). "Türk Yazı Dilindeki İlk Manzum Mektup Örnekleri". *Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi (KAREFAD)*, 2(1), 73-92.
- Bohse, A. (1708). *Der Allzeit Fertige Briefsteller*. Leipzig: J.F. Gleditsch Verlag.

- Böttiger, H. (2017). *Wir Sagen Uns Dunkles- Die Liebesgeschichte zwischen Ingeborg Bachmann und Paul Celan*. München: Deutsche Verlags- Anstalt.
- Brentano, C. (2012). *Briefwechsel zwischen Clemens Brentano und Sophie Mereau*. Hamburg: Tredition Classics Verlag.
- Buck, T. (1993). *Muttersprache, Mördersprache (Celan-Studien)*. Aachen: Rimbaud Verlag.
- Bulut, F. (2018). “Metinlerarasılık Kavramının Kuramsal Çerçevesi”. *Edebiyat Eleştiri Dergisi*, 2(1), 1-19.
- Burger, C. (1984). “Ich und Wir. Ingeborg Bachmanns Austritt aus der ästhetischen Moderne” [Ben ve Biz. Ingeborg Bachmann’ın Estetik Modernizmden Ayrılışı]. *Text + Kritik- Ingeborg Bachmann*, 16, 7-27.
- Caduff, C. (1994). “Chronik von Leben und Werk- Ingeborg Bachmann” [Ingeborg Bachmann- Hayatının ve Eserlerinin Kronolojisi]. *DU. Zeitschrift der Kultur*, 9, 76-87.
- Çakır, Ö. (2006). “Türk Mektup Geleneğinde Adab ve Kurallar”. Hüseyin Su (Ed.), *Hece Dergisi Mektup Özel Sayısı* (ss. 21-29) içinde. Ankara: Hece Yayınları.
- Celal, M. (13 Mayıs 2015). “Bir Sanat Olarak Mektup”. *Cumhuriyet Gazetesi*.
- Celan, P. (1952). *Mohn und Gedächtnis*. München: Deutsche Verlags-Anstalt Verlag.
- Chalfen, I. (1979). *Paul Celan. Eine Biographie seiner Jugend*. Frankfurt: Suhrkamp Taschenbuch Verlag.
- Cılızoğlu, T. (20 Aralık 1980). “Özdemir Asaf Ölümünün Şiirini Yazıyor.” *Akşam Gazetesi*. 2,7.
- Coşan, L. (2008). “Friderike Zweig’in Hayatı”. [Bildiri]. Gülcan Çakır (Ed.). *Dil ve Kültür Çalışmalarında Kadın Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 29 Nisan- 2 Mayıs 2008, (ss.180-185) Eskişehir.
- Dierkes, H. (2013). “Vier unveröffentlichte Briefe Dorothea Veits und Friedrich Schlegels aus dem Jahr 1802”, *Athenäum*, 29, 137-153.

- Diken, Ş. (2018). *Ahmed Arif- Abisi Olmak Halkının*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dmitrieva-Einhorn, M. (2001). *Paul Celan-Erich Einhorn- Einhorn: du weisst um die Steine- Briefwechsel*. Berlin: Friedenauer Presse.
- Durbaş, R.(1997). *Ahmed Arif Anlatıyor- Kalbim Dinamit Kuyusu*. İstanbul: Piya Kitaplığı.
- Durmuş, G. (2012). *Özdemir Asaf (Şair, Hikâye Yazarı ve Denemeci Olarak)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Durusoy, G. & Necdet, A. (1994). *Haşhaş ve Bellek- Paul Celan*. İstanbul: Broy Yayınevi.
- Emmerich, W. (1999). *Paul Celan*. Hamburg: Rowohlt Tachenbuch Verlag.
- Epstein, H. & McArthur, E. (2012). *Friderike Zweig- Married to Stefan Zweig*. Lexington: Plunkett Lake Press.
- Epstein, H. (2012). The Jewish Writer's Dream Wife. Erişim Tarihi: 23.01.2021, Tabletmag Ağ Sitesi: <https://www.tabletmag.com/jewish-arts-and-culture/books/107076/the-jewish-writers-dream-wife> // Tabletmag.
- Erbil, L. (1995). *Tezer Özlü'den Leyla Erbil'e Mektuplar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Erdost, M. İ. (2017). *Üç Şair- Nazım Hikmet, Cemal Süreya, Ahmed Arif*. Ankara: Onur ve Sol Yayınları.
- Erhat, A. (2002). *Mektuplarıyla Halikarnas Balıkçısı*. İstanbul: Can Yayınları.
- Ertel, M. (1981). "Anılarla Özdemir Asaf". *Milliyet Sanat Dergisi – Türk Şiirinde Gençler*. 18 (15), 24-26.
- Eroğlu, E. (2000). *Türk Edebiyatında Özel Mektuplar Bibliyografyası*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eroğlu, E. (2006). "Cumhuriyet Döneminde Mektup". Hüseyin Su (Ed.), *Hece Dergisi Mektup Özel Sayısı* (ss. 67-72) içinde. Ankara: Hece Yayınları.

- Fasold, R. (2002). *Theodor Storm-Constanze Esmarch/Briefwechsel kritische Ausgabe (1844-1846)*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Felstiner, J. (2000). *Paul Celan. Eine Biographie*. München: C.H. Beck Reihe Verlag.
- Fliedl, K. & Wagner, K. (2003). “Literatur und Autorschaft”. Christa Hämmerle und Edith Saurer (Ed.), *Briefkulturen und Ihr Geschlecht* (ss.37-86) içinde. Wien: L’Homme Schriften.
- Gardin, N. (2019). *Larousse Semboller Sözlüğü* (2. bs.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi.
- Glattauer, D. (2008). *Gut gegen Nordwind*. München: Goldmann Verlag.
- Gräf, H. G. & Leißmann, A. (1912). *Briefwechsel zwischen Schiller und Goethe*. Berlin: Insel Verlag.
- Haksever, H. İ. (2006). “Eski Türk Edebiyatında Mektup”. *Tercüme Dergisi Mektup Özel Sayısı*, (77, 78, 79, 80), 37-47.
- Handke, P. (2012). *Peter Handke- Siegfried Unseld: Der Briefwechsel*. Berlin: Suhrkamp Verlag.
- Harth, D. (2011). *Heidelberger Perspektiven 1- Die Heidelberger Bücherverbrennung des Jahres 1933*. Heidelberg: Kurpfälzischer Verlag.
- Hämmerle, C. & Saurer, E. (2003). *Briefkulturen und Ihr Geschlecht*. Wien: L’Homme Schriften 7 Verlag.
- Heuser, M. (1996). “Das die Sprache meines Geschlechts niemals reicher als im Widersprechen ist./ Dorothea Heinriette von Ruckels Briefe an Johann Christoph Gottsched 1753-1756”. Wolfgang Promies und Ulrich Joost (Ed.), *Lichtenberg Jahrbuch 9* (ss. 51-89) içinde. Saarbrücken: Saarbrücker Druckerei und Verlag.
- Holthusen, H. E. (1954). “Fünf junge Lyriker (II) Rezension zu: Heinz Piontek; Walter Höllerer; George Forestier; Albert Arnold Scholl; Paul Celan”. Cotta Klett (Ed.), *Merkur Deutsche Zeitschrift für Europäisches Denken 8* (74).(ss.378-390) içinde. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt.

- Humboldt, W. (1963) *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues (1827-1829)*. Berlin: Contumax GmbH & Co. KG.
- Johnson, U. (1974). *Eine Reise nach Klagenfurt*. Berlin: Suhrkamp Verlag.
- Kahraman, A. (2006). “Mektup”. Hüseyin Su (Ed), *Hece Dergisi Mektup Özel Sayısı*, (ss. 127-128) içinde. Ankara: Hece Yayınları.
- Kamal, A. (2012). *Gizli Dede Korkut*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kaplan, E. (1999). *Bir Edebî Tür Olarak Mektup ve Türk Edebiyatındaki Yeri*. (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi). Mersin: Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karataş, E. (2012). “Mektup Roman Tekniği ve Türk Romanından İki Örnek: Mektup Aşkları ve Kedi Mektupları”. *Turkish Studies Dergisi*. 7 (4), 2173-2192.
- Kavcar, C., Oğuzkan, F. & Aksoy, Ö. (2015). *Yazılı ve Sözlü Anlatım*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kefeli, E. (2002). *Bir Anlatım Tekniği Olarak Mektup*. İstanbul: Kitapevi Yayınları.
- Kerman, Z. (2013). *Tanpınar’ın Mektupları*. Ankara: Dergah Yayınları.
- Kızıler, F. (2018). *Leylim Leylim- Ahmed Arif’ten Leyla Erbil’e Mektuplar 1954-1959*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kızıler Emer, F. (2014). *Melek İmgesi: Duino ağıtları (Rainer M. Rilke) ile bir meleğin yakarışı-Dualar (Hertha Kräftner) adlı yapıtlarda*. Konya: Çizgi Yayınevi.
- Kızıler Emer, F. (2020). “Corona ve Paul Celan Ya da Aşk ve Pandemi”, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 26 (103) , 527-544.
- Klopstock, M. & Klopstock, F. G. (1956). *Meta Klopstock, geborene Moller, Briefwechsel mit Klopstock, ihren Verwandten und Freunden: Bd. 1751 bis 1754*. Köln: Maximilian-Gesellschaft.
- Klug, R. (2010). *Franz Kafka: “Brief an den Vater” Literatur oder biographisches Dokument?*. München: Grin Verlag.

- Koç, M. (2014). “Mektuplarda Edebiyat Dünyamız I: Abdülhak Hâmid Tarhan'ın Mektupları”. *İlmi Araştırmalar Dergisi*, (13), 85-110.
- Kurtkaya, Y. (2012). *Paul Celan*. İstanbul: Şule Yayınları.
- Müller, K., Renoldner, K. (2009). “Stefan Zweigs Europäisches Haus in Salzburg”. *Zweigheft*, 1, 15-26.
- Müller, H. (2016). *Stefan Zweig* [Elektronik Sürüm]. Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag.
- Kütük, R. (2002). *Larendeli Handi'nin Leyla ve Mecnun Mesnevisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Lacarti, A., Renoldner K. & Wörgötter M. (2018). *Stefan Zweig Handbuch*. Berlin-Boston: Walter de Gruyter GmbH.
- Lehmkuhl, M. (2008). *Der Suizid Stefan Zeigs- eine biographisch-psychologische Analyse- Magisterarbeit*. (Yayımlanmış Yüksek lisans Tezi). München: Grin Verlag.
- Ludz, U. (2013). *Hannah Arendt- Martin Heidegger: Briefe 1925 bis 1975 und andere Zeugnisse*. Frankfurt am Main: Klostermann Rote Reihe Verlag.
- Luxemburg, R. (2006). *Sevgiliye Mektuplar*. (Çev.:Turan Yavuz). İstanbul: Agora Kitaplığı. (1978).
- Lyon, J. K. (2006). *Paul Celan and Martin Heidegger- An Unresolved Conversation 1951-1970*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Mann, T. & Mann, H. (1975). *Breifwechsel 1900-1949*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.
- Meurice, P. & W. Latimer E. (2017). *The Love Letters of Victor Hugo to Adele Foucher 1820-1822*. London: Forgotten Books.
- Nesin, A. (2017). *Aziz Nesin- Saliha Scheinhardt Mektuplaşmaları- Bozkır Fırtınası*. İstanbul: Nesin Yayınevi.
- Ofluoğlu, M. (1985). *Bir Avuç Alkış*. İstanbul: Boyut Yayınları.

- Ok, İ. (2014). *Yalnız Yahudi Stefan Zweig*. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Oral, H. (2020). *Şiir Hikayeleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Öneş, M. (1981). “Özdemir Asaf’ın Şiiri”. *Milliyet Sanat Dergisi* – Türk Şiirinde Gençler. 18 (15), 22-23.
- Özdemir, E. (2002). *Yazınsal Türler*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Öztürk, B. (2017). *Ahmed Arif – Maviye Çalar Gözlerin*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Plank, E. (2016). “Das Geheimnis um Stefan Zweigs Jüdischen Vornamen”. *Zweigheft*, 15, 21-29.
- Polat, D. (2019). *Ahmed Arif- Cemal Süreya’ya Mektuplar*. İstanbul: Alaca Yayınları.
- Pott, U. (1998). *Briefgespräche: Über den Briefwechsel Zwischen Anna Louisa Karsch und Johann Wilhelm Ludwig Gleim: mit einem Anhang bislang ungedruckter Briefe aus Caroline Luise von Klencke*. Göttingen: Wallstein Verlag.
- Prochnik, G. (2016). *Das Unmögliche Exil- Stefan Zweig am Ende der Welt*. (Çvr.: Andreas Wirthensohn). München: C.H. Beck Verlag.
- Reinfrank, A. (1971). “Schmerzlicher Abschied von Paul Celan”. *Die Horen* 16 (83), 72-75.
- Reinlein, T. (2003). *Der Brief als Medium der Empfindsamkeit-Erschriebene Identitäten und Inszenierungspotentiale*. Würzburg: Königshausen und Neumann Verlag.
- Richter, H. W. (1997). *Briefe*. Münih: Hanser Verlag.
- Rietra, M. & Siegel R. J. (2011). *Jede Freundschaft mit mir ist verderblich – Joseph Roth und Stefan Zweig Briefwechsel 1927-1938*. Göttingen: Wallstein Verlag.
- Rifat, M. (2017). *Metnin Sesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Röhnert, J. V. (2014). *Lotte meine Lotte- die Briefe von Goethe an Charlotte von Stein 1776-1786*. Berlin: Die Andere Bibliothek Verlag.

- Rychlo, P. (2012). "Sie Sagten Helles und Dunkles. Paul Celan und Ingeborg Bachmann als Liebespaar". *Der Literarische Zaunkönig*, 1, 10-16.
- Sakıp Sabancı Müzesi Dijital Koleksiyonları ve Arşivi [DigitalSSM], 2013.
- Sarı, A. (2003). *Türk ve Alman Poetikasının Kitabı*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarısu, A. (2014). "İmza Nedir ve Neden Önemlidir?". *Yaklaşım Dergisi*, (240), 246-251.
- Schulz-Buschhaus, U. (1979). "Die Unvermeidlichkeit der Komparatistik. Zum Verhältnis von einzelsprachigen Literaturen und vergleichender Literaturwissenschaft". *Arcadia*, (14), 223-236.
- Seibold, W. (2005). *Robert und Clara Schumann in ihren Beziehungen zu Franz Liszt*. Frankfurt am Main: Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften.
- Solomon, P. (1981). "Briefwechsel mit Paul Celan 1957-1962". *Neue Literatur. Zs des Srfiststellerverbandes der Sozialistischen Republik Rumänien*, 32 (11), 60-80.
- Sönmez, S. (2018). *Canım Aliye, Ruhum Filiz Sabahattin Ali*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Spalek, J. M. & Strelka J. (2018). *Deutschsprachige Exilliteratur Seit 1933*. Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co KG Verlag.
- Steinhafen, G. (1889). *Geschichte des deutschen Briefes zur Kulturgeschichte des deutschen Volkes*. Berlin: R. Saertners Berlagsbuchhandlung.
- Studer, L. (1994). *Schriftwechsel- Eine Literarische Auseinandersetzung mit Ingeborg Bachmann*. Dortmund: eFeF Verlag.
- Süreya, C. (1996). *Günler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Şahin, Ç. (2019). *Ahmed Arif- Onuru Ağlatan Şair*. İstanbul: Siyah Beyaz Yayınları.
- Şahin, E. (2015). *Leyla Erbil Kitabı*. İstanbul: Yitik Ülke Yayınları.
- Taşdemir, İ. (2019). "Klasik Türk Edebiyatında Hiciv Literatürü". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6 (6), 132-156.

- Tekin, M. (2001). *Roman Sanatı I*. Ankara: Akçay Yayınları.
- Tekin, M. (2017). *Roman Sanatı I Romanın Unsurları*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Terence, M. (2017). *Gustave Flaubert Lettres à Louise Colet*. Paris: Éditions Rivages.
- Tunçel, O. (2020). “Kitabın ilk Formu: Eski Mezopotamya’nın Kil Tabletleri”. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, (25), 205-321.
- Üstünoğlu, M. (2005). *Namık Kemal’in Özel Mektuplarında Edebi Konular*. Bursa: Gaye Kitabevi.
- Wagner, R. (1983). *Adele Sandrock und Arthur Schnitzler. Geschichte einer Liebe in Briefen, Bildern und Dokumenten*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.
- Wilhelmy-Dollinger, P. (2000). *Die Berliner Salons- mit historisch-literarischen Spaziergängen*. Berlin: Walter de Gruyter Verlag.
- Witte, B. (1988). *Christian Fürchtegott Gellert/ Roman, Briefsteller Gedanken von einem guten deutschen Briefe*. Berlin: Walter de Gruyter & Co. Verlag.
- Yücel, M. (2019). “Paul Celan ve Bachmann.” In: *Nupel Haber*, Mayıs 4. (<https://nupel.info/muslum-yucel-paul-celan-ve-bachmann-20948h.html>, 30.11.2020)
- Zimmermann, E. (1831). *Allgemeine Kirchen Zeitung- Ein Archiv für die neueste Geschichte und Statistik der christlichen Kirche*. Darmstadt: Karl Wilhelm Leske Verlag.
- Zweig, F. M. (1947). *Stefan Zweig – Wie ich ihn erlebte*. Berlin: F.A. Herbig Verlag.
- Zweig, S. (1988). *Tagebücher*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.
- Zweig, S. (2010). *Die Welt von Gestern- Erinnerungen eines Europäers*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.
- Zweig, S. (2011). *Triumph und Tragik des Erasmus von Rotterdam*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.

- Zweig, S. (2018). *Dünün Dünyası- Bir Avrupalının Anıları*. (Çev.: Kasım Eğit, Yedigâr Eğit). İstanbul: Can Yayınevi. (1985).
- Zweig, S. (2018). *Yarının Tarihi*. (Çev.: Ahmet Cemal). İstanbul: Can Yayınevi. (1991).
- Zweig, S. & Zweig, F. (2015). *Stefan Zweig Friderike Zweig Mektuplaşmalar 1912-1942*. (Çev.: Ahmet Arpad). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (2015).

EKLER
EK-1

Declaração (Atulmã, Copac)

Ehe ich aus freiem Willen mit mild klaren Sinnen
aus dem Leben scheide, drängt es mich eine letzte
Pflicht zu erfüllen: diesem wunderbaren Lande Bra-
silien innig zu danken, das mir mit seiner Arbeit
so gute mit gastliche Rast gewährt. Mit jedem Tage
habe ich dieses Land mehr lieben gelernt und nir-
gends hätte ich mir lieber mein Leben vom Grunde aus
neuaufgebaut, nach dem die Welt ~~schon~~ ~~schon~~ ~~schon~~ meiner
eigenen Sprache ~~schon~~ ~~schon~~ ~~schon~~ für mich untergegangen
ist und meine geistige Heimat Europa sich selbst ver-
loren hat.

Aber nach dem sechzigsten Jahr bedürfte es ~~schon~~
~~schon~~ ~~schon~~ besonderer Kräfte, um noch einmal
völlig neu zu beginnen. Und die meisten sind durch die
langen Jahre heimatlosen Wandern erschöpft. ~~Ich~~
~~Ich habe mich nicht mehr~~ ~~Ich habe mich nicht mehr~~ ~~Ich habe mich nicht mehr~~
~~Ich habe mich nicht mehr~~ So halte ich es für besser,
rechtzeitig und in anstehender Haltung ein Leben
abzuschließen, denn geistige Arbeit die lauterste Freude
und persönliche ~~Freude~~ ^{Freude} das höchste Gut dieser
Erde war geworden.

Ich grüße alle meine Freunde! Mögen sie die Morgen-
röte noch sehen nach der langen Nacht. Ah, allzu
ungeduldiger, gehe ich voraus!

Petropolis 22. II 1942

Refaun Zwerg

Ek-2

In kleinen. / Gibt hat es eine Abhängigkeit, in Licht / 1911
 z. B. Kings, Hines, ich mag es nicht sprechen, kennen
 nach geschicktem Abdruck.

Ich habe die guten der Bücher geschickt,
 für die neue Wohnung. (Es ist so ängstlich,
 daß ich so viele Bücher habe und du so wenige.)
 Die geschickten der Ratti nachmanne kennen
 ich gar nicht, aber es war ein verschiedenes
 Buch, es müßte dir gehören, und müßte den
 neuen id Bücher.

Kennst du die englische Anthologie? Vielleicht
 habe ich es schon, als du in Paris warst - später
 ging mir plötzlich verloren. Dann, in Zug,
 im anxiösenfahren, sah ich eine engl.
 Anthologie auf, die ich in Wuppertal gefunden
 bekommen, und das es sieht wieder, das ich
 früher nicht gesehen habe: Es ist das Mistress.
 Ich habe dann in den letzten Tagen und den meinen
 Rückkehr zu überlegen versucht, es war schon,

Ich habe die guten der Bücher geschickt,
 für die neue Wohnung. (Es ist so ängstlich,
 daß ich so viele Bücher habe und du so wenige.)
 Die geschickten der Ratti nachmanne kennen
 ich gar nicht, aber es war ein verschiedenes
 Buch, es müßte dir gehören, und müßte den
 neuen id Bücher.

Ek-3

Halakat;

İsmiğin namına isminizi yazacaklar bu sebepten aramızda geçen bir muhtıra için hatıra yazıp yazmadım. Çünkü size hak bir defa daha verdim.

Gerçek, hakikat olanlar şimdi aca ve sürme turlar. Bu mektubumda duyacağınız acı ve dağ gerçek olduğundan öledir.

?ye yazmamı ab öftü Çünkü: Fileru size is-
tümeye karar vermiştir. Uzun zaman mücadele edip,
hakim olduğum mekânı bazı şeyler için buharı orun
da itiraf edilebilir. Bunun için Babuna, sinir
lenime dolayısıyla hareketlenme tırır eden bazı düşün-
cebr orun eleştirilmiştir. Tavrılarından harice çıkardı.
Heticode İddama -varı dikkatine tahuldun.

İsmi. « İ

dışın
idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

bilip

met

nu

te

İsmi. « İ

dışın

idi. İ

orun

Ek-4

SON MEKTUP
15 Mayıs 1977 Ankara

Leylin,

İngiltereye gittiğini perdede okudum. Bu nedenle - dönüş zamanını bilmediğimden sana teşekkürde geçtim. "Eski Soyutlun" roman boyutlarında ulaşılabiliyordu. Gözet çok güzel. Adını bana duyuruydın, "Eski"ye rine "Ölümünüz" ya da "Sonunuz" olmasını istordim. Uygun, yalızlığı budur çünkü. Neyn, bu konuda fırsat bulunca konuşuruz. Yakut yazırsınız. Sana Dr. İsmail Beşikçianın inzali kitabını gönderiyorum. İlhamir, yararlanırsın. Bu-laca ne deşem? Filtata, boşini sürüyor. Bazen boynu bükük ve sonuz mahluzun, bazen şimşek gibi sakı pörleyen bir çörek. Fataş ablanın ve soni çpür. Bıçku pürüllük, sıfık ve mufkuleşen ve sonuz olmasını dilersin. Fatuşon pörloründen çpürün. Solam ve işpilar.

Özcan Aşif

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
İlk-Orta-Lise Öğrenimi	
Lisans Öğrenimi	
Y. Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	
Bilimsel Faaliyetler	

İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	
Stajlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	